

https://kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=23575

เรื่อง หลักและวิธีการเทศน์

พระมหาโพธิวงศาจารย์

(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต)

ภาคที่ ๑

หลักการเทศน์

ความนำ

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปแล้วว่า “การเทศน์” นั้นหมายถึงการ
แสดงธรรม การชี้แจงธรรม การเปิดเผย ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งธรรม และได้จำกัด
วิธีการเทศน์โดยเพียงการแสดงธรรมบนธรรมาสน์อันเป็นวิธีการที่ปฏิบัติกัน
โดยทั่วไปเท่านั้น หากยังหมายรวมไปถึงการแสดง การชี้แจง การเปิดเผย ทำให้
แจ่มแจ้งซึ่งธรรมในรูปแบบอื่น เช่น การปาฐกถา การบรรยาย การ
อภิปรายการสนทนาธรรม และครอบคลุมไปถึงการเขียนบทความธรรมการ
แต่งหนังสืออธิบายข้อธรรมนั้นๆ ด้วย วิธีการต่างๆ เหล่านี้รวมอยู่ในกรอบ
ของคำว่า การเทศน์หรือการแสดงธรรมทั้งสิ้นและเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าการ
เทศน์นั้นเป็นวิธีการเผยแผ่ธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมา
ด้วยพระองค์เองจนตลอดพระชนม์ ซึ่งเป็นเวลาถึง ๔๕ ปี

ทำให้ทรงสามารถประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้มั่นคงอย่างรวดเร็ว แม้พระสาวกในสมัยพุทธกาลที่ดำเนินตามพระพุทธปฏิปทานั้น ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายขยายตัวไปทั่วชมพูทวีปสมัยนั้นและในสมัยต่อมาอีกนานนับพันปี พระสงฆ์สาวกผู้รับภาระพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการเทศน์มาโดยตลอด โดยเห็นว่าการเทศน์เป็นพุทธประเพณี เป็นวิธีการเผยแผ่ศาสนาที่สำคัญ ศักดิ์สิทธิ์ และมีประสิทธิภาพมากกว่าวิธีการอื่น มิเช่นนั้นพระพุทธองค์คงไม่ทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เอง นับแต่เริ่มประกาศพระศาสนาอันที่จริง การเทศน์นั้นเป็นการถ่ายทอดข้อธรรมที่ศึกษาเล่าเรียนมาหรือที่ปฏิบัติเห็นผลประจักษ์ด้วยตนเองไปสู่ผู้ฟังและผู้เฝ้ารู้ทั้งหลาย และการถ่ายทอดนั้นหากจะให้มีประสิทธิภาพและมีผลประจักษ์ตามที่ต้องการย่อมต้องอาศัยหลักการและวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม งดงาม

ดังนั้นย่อมจัดได้ว่าการเทศน์เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเรียกเต็มว่า “ศิลปะการเทศน์” เพราะขึ้นชื่อว่าศิลปะแล้วเป็นเรื่องของฝีมือ เป็นเรื่องการแสดงออกที่งดงามสละสลวย นำมาซึ่งความพอใจ ให้อารมณ์ และสามารถโน้มน้าวจิตใจผู้คนให้คล้อยตามได้ การเทศน์ก็เป็นเรื่องของศิลปะ เป็นเรื่องของฝีมือหรือความสามารถของผู้เทศน์ ที่จะสามารถแสดงชี้แจงข้อธรรมได้ถูกต้องงดงาม ไพเราะ สละสลวย น่าประทับใจ และจับใจผู้ฟังและผู้เฝ้ารู้ได้ การศึกษาเรียนรู้ การปฏิบัติที่ได้ผลเป็นความชำนาญชำนาญเป็นเรื่องของพาหุสัจจะ คือเป็นความรู้และความชำนาญเฉพาะตัวมีอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล เมื่อต้องการจะถ่ายทอดความรู้ความชำนาญของตนไปยังผู้อื่นเพื่อให้

เขารู้ตามด้วย ก็จำต้องอาศัยศิลปะเข้ามาเป็นผู้ช่วย ถ้าถ่ายทอดโดยไร้ศิลปะก็
ไม่อาจสัมฤทธิ์ผล

ตามที่ต้องการได้ ศิลปะในการถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามได้
และในการถ่ายทอดนั้นเล่าก็ต้องอาศัยหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง เป็น
ระเบียบ เป็นไปตามหลักตามเกณฑ์ มิใช่ถ่ายทอดไปตามชอบใจหรือตาม
อารมณ์แห่งตน ซึ่งจะทำให้ออกนอกกลุ่มนอกทางหรือไร้ทิศทางได้ การเรียนรู้
การถ่ายทอด และหลักเกณฑ์ในการถ่ายทอด จึงต้องมีและเป็นไปพร้อมๆ กัน
ทั้ง ๓ กระบวนการด้วยเหตุดังนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงแสดง
ความเกี่ยวเนื่องกันของ ๓ กระบวนการนี้ไว้ในมงคลสูตรหมวดหนึ่ง คือ พาหุ
สัจจะ สิปปะ และ วินัย

พาหุสัจจะ เป็นเรื่องของการศึกษาเรียนรู้ เข้าใจ และรู้แจ้งเป็น
การนำเข้าสู่ตัว สิปปะ เป็นการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจและความรู้แจ้ง
ไปสู่ผู้อื่น วินัย เป็นระบบการถ่ายทอดที่เป็นระเบียบ มีหลักมีเกณฑ์ รวมถึง
ระเบียบปฏิบัติของผู้ถ่ายทอดด้วยผู้ใดสามารถทำตาม ๓ ประการนี้ได้ ท่าน
ว่าย่อมได้รับสิ่งที่เป็นมงคล ได้รับความสำเร็จ ความเจริญ ความก้าวหน้า เป็น
ต้นผู้เทศน์ที่จะนับได้ว่าเป็นนักเทศน์ที่ได้รับความสำเร็จโดยเฉพาะนักเทศน์
บนธรรมาสน์นั้น จำต้องชวนขยายแสวงหาและปฏิบัติตามมงคล ๓ ประการนี้
ให้ครบถ้วนหลักการและวิธีการเทศน์ที่โบราณจารย์ได้ถือปฏิบัติกันมานั้น
ล้วนเป็นศาสตร์และเป็นศิลป์ที่ครอบคลุมมงคลหลัก ๓ ประการนี้อย่าง
ครบถ้วนและชาญฉลาด จึงสามารถดำรงรักษาพระศาสนาเอาไว้ได้

หากมองอย่างผิวเผินอาจเข้าใจเป็นอย่างอื่นไป เช่นมองว่าที่พระ
ศาสดาดำรงอยู่ได้นั้นเพราะยังมีการศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมกันอยู่ ซึ่ง
ก็ถูกต้อง แต่ก็ข้ามไประดับหนึ่งคือการถ่ายทอดธรรมที่ศึกษาเล่าเรียนมา
หากไม่มีการถ่ายทอดอย่างมีระบบระเบียบแล้วไซ้ จะปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง
ได้อย่างไร อย่างดีก็ปฏิบัติด้วยตัวเองเท่านั้น เหมือนเช่นถ้าพระพุทธรองค์ตรัส
รู้แล้วหรือพระสาวกได้บรรลุธรรมด้วยตนเองแล้วแต่ไม่สอน ไม่แนะนำไม่
เปิดเผยข้อธรรมข้อปฏิบัติให้คนอื่นรู้ ใครเขาจะรู้ตามและปฏิบัติตามได้เล่า
ดังนั้นการเทศน์ที่เป็นไปตามหลักการและวิธีการที่ถูกต้องจึงมีความสำคัญ
อย่างยิ่งไม่แพ้กระบวนการศึกษาเรียนรู้หลักธรรม กล่าวคือการเทศน์ที่ดี
สมบูรณ์แบบนั้นจำเป็นต้องเป็นไปตามกระบวนการที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ

ความตระหนักในการเทศน์ชาวพุทธโดยทั่วไป ทั้งคฤหัสถ์
ชาวบ้านและพระสงฆ์ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างก็ให้ความสำคัญแก่การเทศน์ที่เป็น
พิธีการคือการเทศน์บนธรรมาสน์ ซึ่งเมื่อจะมีการเทศน์ในงานต่างๆ จะ
จัดเตรียมเป็นพิเศษเฉพาะ เช่นจัดธรรมาสน์ จัดที่บูชาธรรม จัดเครื่องกัณฑ์
เทศน์ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะมีความรู้สึกและศรัทธาว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า
พระผู้เทศน์เป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้า โดยนำธรรมะคำสอนของ
พระพุทธเจ้ามาแสดงให้ฟัง และในขณะที่ฟังก็ตั้งใจฟัง ฟังด้วยความเคารพ
ด้วยอาการสงบ สรรวมกายวาจาเหมือนได้ฟังต่อพระพักตร์สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยเหตุนี้ การเทศน์จึงมิใช่กิจที่ฟังทำเพียงเป็นประเพณี
นิยมหรือทำให้ผ่านไปพอเป็นพิธีเท่านั้น แต่หากฟังตระหนักในความสำคัญ

และศักดิ์สิทธิ์แห่งพิธีการทีเดียว เพราะเหมือนกับจำลองหรือเลียนแบบว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมด้วยพระองค์เอง

หากทั้งผู้จัดงาน ผู้เทศน์ และผู้ฟังต่างตระหนักในการเทศน์ว่า สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว แล้วปฏิบัติจัดทำ แสดงธรรมและฟังธรรมด้วยความเคารพ ด้วยศรัทธา มุ่งบุญกุศลและมุ่งถวายเป็นพุทธบูชาเป็นหลัก ทุกอย่างก็จะออกมาดี เรียบร้อยประทับใจ ขอนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระพุทธศาสนาทีเดียว ตรงกันข้าม หากจัดทำและแสดงธรรมเพียงมิให้เสียพิธีแบบสุกเอาเผากิน ขอนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมถอยและความเลือนหายไปแห่งวิธีการสำคัญที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงถือปฏิบัติมาในการเผยแผ่ศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพเป็นแน่แท้ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้จัดให้มีเทศน์หรือผู้แสดงธรรมมิได้พิถีพิถันหรือให้ความใส่ใจอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว ผู้ฟังก็ย่อมมองไม่เห็นความสำคัญของการฟังธรรมและย่อมไม่ใส่ใจที่จะฟังด้วยเช่นกัน

ความเสื่อมถอยไปแห่งประเพณีการฟังธรรมก็ดี ความอันตรายกันไปแห่งการเทศน์ที่ดีย่อมเกิดขึ้นแน่นอนเหมือนอย่างที่เกิดขึ้นแล้วแก่วัดต่างๆ ในปัจจุบัน โดยบางวัดไม่อาจจัดให้มีเทศน์ได้ หรือมีเทศน์ตามธรรมเนียมเช่นในงานศพเหมือนกันแต่ขาดผู้มาฟัง มีแต่เจ้าภาพหรือผู้สูงวัยไม่กี่คนมาฟังกันตามธรรมเนียม เช่นนี้ย่อมมีสาเหตุมาจากความไม่ตระหนักในการเทศน์เป็นส่วนใหญ่ ส่วนวัดที่ยังสามารถจัดให้มีเทศน์ได้ เมื่อจัดแล้วก็มีคนสนใจมาฟังกันมากผู้คนยังไม่ละเลยในการฟังเทศน์กัน เช่นนี้แสดงว่าวัดนั้นได้ตระหนัก

ในเรื่องนี้และปฏิบัติจัดทำอย่างที่น่าประทับใจจึงยังคงรักษารมเนียมการเทศน์ไว้ได้ และยังสามารถเรียกความสนใจจากผู้เฝ้าธรรมได้เป็นอย่างดี

หลักการเทศน์

ดังกล่าวมาแล้วว่าการเทศน์นั้นเป็นศิลปะ ต้องประกอบด้วยศิลปะ จึงจะนับว่าเป็นเทศน์ดี ก่อให้เกิดความสนใจใคร่จะฟัง และสามารถโน้มน้าวจิตใจผู้คนให้นำข้อธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตน อันเทศน์นั้นคือเทศน์ที่ประกอบด้วยหลักการและวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งเป็นที่นิยมของบัณฑิตชนมาแต่โบราณแม้อกาลเวลาจะเปลี่ยนไป แม้ผู้คน สังคม เหตุการณ์จะเปลี่ยนไปอย่างไรก็ตาม ความขลัง ความสำคัญ และความศักดิ์สิทธิ์ของการเทศน์นั้นหาได้เปลี่ยนไปไม่ เพราะยังไม่มีมีการเปลี่ยนหลักการและวิธีการซึ่งถือปฏิบัติสืบๆกันมา และไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนไปด้วยเพียงแค่ปรับกระบวนการให้เหมาะสมกับกาลเวลา ผู้คน และสังคมเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการเทศน์นั้นท่านวางหลักการและวิธีการไว้แบบตายและเหมาะสมดีแล้วด้วยประการทั้งปวง

เพียงรักษารูปแบบของท่านไว้ก็เป็นการเพียงพอแล้วที่จะดำรงรักษาและเผยแผ่พระศาสนาให้แพร่หลายขยายตัวออกไปได้ตราบนานเท่านานอันหลักการเทศน์นั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างละเอียดอ่อน มีขั้นตอนมีระเบียบปฏิบัติ ซึ่งต้องอาศัยความพิถีพิถันในทุกขั้นตอน ไม่ผ่านเลยหรือมองข้ามบางขั้นตอนบางอย่างไป เพราะบางครั้งขั้นตอนที่ผ่านเลยนั้นอาจเป็นขั้นตอนที่สำคัญหรือเป็นหัวใจของการเทศน์ก็ได้ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติตามขั้นตอนหรือปฏิบัติตามหลักแห่งการเทศน์จึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจมองข้าม

ได้ท่านแนะนำกันมาว่า คนเราจะทำอะไรต้องมีหลัก ต้องอาศัยหลัก และต้องปฏิบัติไปตามหลัก จึงจะเชื่อว่าเป็นนักทำงานที่ดีท่านว่าคนเช่นนั้นเป็นคนมีหลัก เป็นคนยึดหลัก หรือเป็นคนไม่ทิ้งหลัก หากทำอะไรโดยไม่มีหลักหรือไม่ยึดหลัก ท่านว่าเป็นคนหลักลอย

คนหลักลอยเป็นคนอย่างไรเห็นจะไม่ต้องขยายความเพราะเป็นที่รู้กันทั่วไปแล้วว่าเป็นอย่างไร เสียหายอย่างไร เอาดีไม่ได้อย่างไร แม้การเทศน์ก็เช่นกันท่านมีหลักอยู่ ผู้เทศน์ที่ดีย่อมรู้หลัก ย่อมยึดถือหลัก และปฏิบัติตามหลัก แม้จะพลิกแพลงแสดงธรรมตามถนัดของตนบ้างก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ทิ้งหลักเดิมเสียทีเดียว เป็นแต่นำไปปรับเปลี่ยนหรือเสริมแต่งให้มีศิลปะให้เข้ากันได้กับยุคสมัย หรือให้เหมาะแก่บุคคลเท่านั้น ซึ่งอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นพรพิเศษหรือเป็นความสามารถเฉพาะตัว กลายเป็นเอกลักษณ์ประจำตัวไป ความพิเศษเช่นนี้หาทำได้เหมือนกันทุกรูปทุกนามไม่

หลักการเทศน์ที่จะเป็นเหตุนำไปสู่การเทศน์เป็นจนถึงความเป็นเลิศทางการเทศน์นั้นมีหลายประการ ในที่นี้จักยกแสดงเป็นประเด็นหัวข้อรวม ๔ หลักด้วยกันคือ

๑. หลักเทศน์

๒. หลักธรรม

๓. หลักฐาน

๔. หลักวิชา

หลักทั้งสี่นี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญแห่งการเทศน์ เปรียบเหมือนมือและเท้าเป็นอวัยวะสำคัญของร่างกายที่จะสามารถนำพาร่างกายให้ดำรงอยู่และเป็นไปได้ฉะนั้น เพราะหลักเหล่านี้จะสามารถขับเคลื่อนการเทศน์ให้ลื่นไหล ไม่ติดขัด มีความสมบูรณ์ถูกต้องนำมาซึ่งความเพลิดเพลิน เจริญใจและสติปัญญาแก่ผู้ฟัง เพิ่มพูนศรัทธาให้แข็งแกร่งขึ้น และสามารถโน้มน้าวจิตใจให้ใคร่ต่อการฟังธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปด้วยเพราะฉะนั้น จึงจำได้สำแดงหลัก ๔ หลักนี้โดยละเอียดต่อไป

หลักเทศน์ คืออะไร

หลักเทศน์ คือ ระเบียบวิธีการเทศน์หรือศาสนพิธีในการเทศน์ ซึ่งเป็นรูปแบบและระเบียบปฏิบัติสำหรับผู้เทศน์โดยเฉพาะซึ่งโบราณจารย์ท่านถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ระเบียบปฏิบัติบางอย่างเป็นรูปแบบสมัยพุทธกาลเสียด้วยซ้ำไป ผู้เทศน์ในฐานะเป็นผู้แทนพระพุทธรองค์ในการแสดงธรรมจำต้องใส่ใจศึกษารูปแบบและระเบียบปฏิบัติเหล่านี้อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้นอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นผู้เคารพระเบียบปฏิบัติแล้วยังชื่อว่าเคารพพระพุทธรองค์และโบราณจารย์ทั้งหลายด้วย ผู้มีคารวธรรมเช่นนี้ย่อมมีแต่ความเจริญ หากความเสื่อมถอยมิได้ ท่านว่าไว้อย่างนี้อันศาสนพิธีหรือระเบียบวิธีการเทศน์นั้น เริ่มต้นตั้งแต่การก้าวขึ้นสู่สถานที่แสดงธรรมหรือมณฑลพิธีแห่งงานเรื่อยไปตามลำดับ คือ การขึ้นอาสน์สงฆ์ การกราบพระ การขึ้นธรรมาสน์การตั้งพัด การให้ศีล การคลี่คัมภีร์ การถือคัมภีร์ การประนมมือ การให้พร การลงจากธรรมาสน์ การรับประเคนเครื่องกัณฑ์ ตลอดถึงท่วงทีลีลาในการใช้เสียง การใช้ภาษา

การให้จังหวะวรรคตอนขึ้นตอนเหล่านี้ชอบที่นักเทศน์จะพึงกำหนดจดจำแล้วปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามลำดับ เพื่อรักษาของเก่าไว้และเพื่อได้ชื่อว่าเป็นนักเทศน์ที่ดีหนึ่ง หลักเทศน์เหล่านี้จัดเป็นอสังการคือเป็นเครื่องประดับเป็นองค์ประกอบที่ทำให้การเทศน์แต่ละครั้งมีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ดูดี มีชีวิตชีวา และน่าประทับใจ นำมาซึ่งศรัทธาปสาทะแก่ผู้เห็นและผู้ฟัง เหมือนเครื่องประดับและลีลาอันอ่อนช้อยงดงามถูกต้องตามศิลปะของนักแสดงเป็นเครื่องดึงดูดตาและนำมาซึ่งความประทับใจแก่ผู้ชมฉะนั้นผู้เทศน์ที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญระดับเป็นนักเทศน์นั้นย่อมสามารถปฏิบัติตามขั้นตอนเหล่านี้ได้อย่างคล่องแคล่วไม่ติดขัด ไม่เคอะเขิน ไม่เสียจังหวะทำต่อเนื่องลื่นไหลไปตามลำดับ เห็นแล้วสบายตา น่าเลื่อมใส พากิจใจให้เข้มข้น บังเกิดศรัทธาสนใจที่จะฟังธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปแต่สำหรับผู้ไม่ชำนาญหรือไม่ผู้ไม่ตระหนักในการเทศน์มักกำหนดจดจำขั้นตอนเหล่านี้ไม่แม่นยำ จึงมักจะตัดลัดหรือสลับลำดับขั้นตอน ทำให้ดูเคอะๆ เขินๆ ไม่เป็นจังหวะ ดูแล้วน่าอึดอัดแทน ผู้รู้ทั้งหลายย่อมมองออกได้ว่าผู้เทศน์รูปนั้นมีความชำนาญหรือได้ฝึกปรือเรื่องการเทศน์มาหรือไม่อย่างไร เพราะผู้ฟังเทศน์ส่วนใหญ่จะผ่านผู้เทศน์มามาก ได้รู้ได้เห็นมามาก จึงสามารถกำหนดจดจำขั้นตอนและสามารถมองออกได้ว่าอย่างไรดี อย่างไม่ดี หรืออย่างไรถูกอย่างไรผิด

การจะสามารถกำหนดจดจำและทำได้อย่างชำนาญนั้นต้องอาศัยการเรียนรู้ การดูตัวอย่าง การฝึกฝน และการได้ปฏิบัติจริงบ่อยๆ จะอาศัยเพียงแค่ศึกษาเรียนรู้ตามตำราหรือตามตัวหนังสือที่ท่านชี้แนะไว้ให้

อย่างเดี๋ยวหาเพียงพอไม่ เพราะเมื่อถึงคราวปฏิบัติจริงเข้ามามักจะงะแงะๆ
หรือสั่นเป็นเจ้าเข้า หรือลืมหัดทำนั่นทำนี่ด้วยกันทั้งนั้น แม้จิตใจจะเข้มแข็งว่าไม่
กลัว แม้จะมั่นใจเต็มทีแต่พอขึ้นสู่เวทีจริงก็ไม่วายจะเป็นอย่างนั้น นี่เป็นปกติ
ธรรมดาขั้นตอนแห่งหลักเทศน์หรือวิธีการเทศน์นั้นจักได้ขยายความโดย
ละเอียดเพื่อเป็นแนวปฏิบัติในตอนที่ว่าด้วยวิธีการเทศน์โดยเฉพาะ ใน
เบื้องต้นเกริ่นไว้เพื่อให้รู้ว่าขั้นตอนเหล่านี้เป็นหลักเทศน์

หลักธรรม คืออะไร

หลักธรรม คือ หัวข้อที่จะเทศน์หรือเรื่องที่จะเทศน์ ซึ่งก็ได้แก่
ธรรมะนั้นเอง หลักธรรมนี้จัดเป็นหัวใจของการเทศน์ เป็นแกนหรือเป็น
สาระสำคัญ และเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการเทศน์เพราะการเทศน์แต่ละ
ครั้งนั้นต้องยึดหลักธรรมเป็นสำคัญกว่าหลักอื่นใด หากแม้ในการแสดงธรรม
จะปฏิบัติได้ถูกหลักเทศน์และมีศิลปะลีลาในการแสดงยอดเยี่ยมอย่างไร แต่
เมื่อขาดหลักธรรมหรือไม่เป็นไปตามหลักธรรมเสียแล้ว การแสดงธรรมนั้นก็
ไม่มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ ไม่อาจโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังให้เกิดศรัทธาปสาทะใคร่
จะปฏิบัติตามได้ อย่างดีก็แค่ทำให้ฟังเพลินๆ หรือสนุกสนานคลายอารมณ์ได้
เท่านั้น ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และความประทับใจย่อมเกิดได้ยากอัน
หลักธรรมซึ่งเป็นแกนสำคัญนั้นได้แก่พระธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัม
พุทธเจ้า ซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่า “พุทธภาษิต” รองลงมาก็คือหลักธรรมของพระ
อริยสาวกในอดีต ทั้งของพระเถระและพระเถรี ซึ่งเรียกว่า “เถรภาษิต” และ
“เถรีภาษิต” รองลงมาจากนั้นก็คือ “เทวดาภาษิต” เป็นต้น

ภาชิตเหล่านี้จะมีอยู่ในพระไตรปิฎก และยังหมายรวมไปถึง หัวข้อธรรมที่เป็นภาชิตของพระเถระในยุคหลังและไม่มีในพระไตรปิฎกซึ่ง นิยมเรียกว่า“ธรรมภาชิต” หลักธรรมทั้งหมดอันเป็นภาชิตทั้งที่มีและไม่มีใน พระไตรปิฎกเหล่านี้ เรียกรวมว่า “พุทธศาสนสุภาชิต” เป็นหลักธรรมที่นิยม ยกขึ้นมาเป็นหัวข้อเทศน์ และหลักธรรมระดับต้นที่นิยมยกขึ้นเป็นหัวข้อ เทศน์นั้นคือพุทธภาชิต ถือเป็นหลักฐานปฐมภูมิที่มีน้ำหนักที่สุด แต่หาก ต้องการแสดงหลักธรรมอันเป็นภาชิตของพระอริยสาวกหรือของผู้อื่นเพื่อให้ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการเทศน์ก็สามารถยกมาเป็นหัวข้อเทศน์ได้ ซึ่ง ก็เป็นที่นิยมเช่นเดียวกันแต่ที่ไม่นิยมกันคือแต่งหัวข้อธรรมเป็นภาษาบาลีขึ้น เองเพราะมีความสามารถแล้วอธิบายไปตามอัตโนมติ อย่างนี้เรียกว่า“บาลี มุต” ซึ่งแปลว่า “นอกพระบาลี” และเรียกล้อโดยเลียนเสียงว่า “บาลีมุต” ซึ่ง คงหมายถึงอ้างบาลีแบบมุตดินมา หัวข้อธรรมเช่นนี้นอกจากจะไม่นิยมกัน แล้วยังไม่เหมาะสมไม่ควรจะทำด้วยแม้จะมีความรู้ความสามารถทำได้แต่งได้ก็ ตามและที่ไม่สมควรอย่างยิ่งก็คือเมื่อแต่งเป็นบาลีเองแล้วมาอ้างว่าเป็นพุทธ ศาสนสุภาชิตหรือเป็นพุทธภาชิต อย่างนี้เรียกว่า“จับใส่พระโอษฐ์” ท่านถือว่า นอกครู เป็นบาปหนักทีเดียว

หลักธรรมนั้นแม้จะเป็นสิ่งวิเศษ เป็นผลผลิตจากพระปัญญา ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หรือเป็นปัญญาเป็นทัศนะของพระอริยสาวก เป็น หัวข้อธรรมที่งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด มีอรรถ มี พยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงก็จริง แต่มิใช่จะให้ประโยชน์หรือบรรลุตาม เป้าหมายทุกครั้งที่นำมาแสดงหรือนำมาเทศน์ไม่ เพราะแต่ละหัวข้อธรรมยัง

มีเงื่อนไขอีก คือต้องแสดงหรือเทศน์ให้ถูกกาลเทศะและถูกบุคคลด้วย ดังนั้น การเลือกเฟ้นหัวข้อธรรมมาเทศน์จึงจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง หากไม่เลือกเฟ้น หรือเลือกแล้วแต่ไม่ถูก การเทศน์ครั้งนั้นก็จะเป็นเพียงได้เทศน์ และผู้ฟังหรือ เจ้าภาพก็จะมีได้ประทับใจ มิได้เกิดความรู้สึกรศรัทธาแต่อย่างใด ดังนั้น การใช้ หลักธรรมจำต้องเลือกเฟ้นและนำมาใช้ให้ถูกด้วยที่ว่านำมาใช้ให้ถูกนั้นคือถูก อย่างไรมีคำตอบว่า ต้องถูก ๒ อย่างคือ ถูกต้อง กับ ถูกใจ“ถูกต้อง” คือถูก หลักกฏธรรม เป็นธรรมเป็นวินัย เป็นพระพุทธรูป เป็นพุทธศาสนสุภาษิต

มีหลักฐานที่มาที่ไป อ้างอิงได้ และในการอธิบายขยายความ ให้รายละเอียดนั้นก็มีเหตุมีผลถูกต้องตามกระบวนการการอธิบายธรรม ไม่นอกลุ่มนอกทาง ไม่จับใส่พระโอษฐ์ มีความชัดเจน ประจักษ์แจ่มแจ้ง เห็นตาม ได้อย่างที่ท่านอุปมาไว้ว่าเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ คนหลงทาง และส่องประทีปในที่มืด“ถูกใจ” คือถูกกับความต้องการ ความชอบ ความนิยมของผู้ฟังหรือเจ้าภาพที่มีความสนใจใฝ่ทางธรรมเป็นทุน หรือของบัณฑิตชนผู้รู้ทั้งหลาย บุคคลเช่นนี้เมื่อได้ฟังธรรมจากผู้เทศน์ผู้ ชำชองชำนาญ มีท่วงทีลีลา มีหลักในการแสดงธรรม ทั้งแสดงธรรมได้ถูกต้อง ก็จะเกิดความถูกใจ เมื่อถูกใจแล้วก็จะยกย่องสรรเสริญผู้เทศน์ว่าเป็น นักเทศน์มีอันดับ และจะติดตามผลงานเรื่อยไปด้วยถูกอัธยาศัยแห่งตน

ความถูกที่พึงตระหนักสิ่งที่คุณเทศน์จำต้องตระหนักและ พิถีพิถันในการเทศน์ทุกครั้งทุกกัณฑ์เพื่อให้เกิดความถูกต้องและถูกใจนั้นคือ ความถูก ๗ ถูกได้แก่

ถูกเรื่อง

ถูกหัวข้อ

ถูกงาน

ถูกบุคคล

ถูกกาละ

ถูกเทศะ

ถูกเป้าหมาย

ถูกเรื่อง คือในการอธิบายขยายความหรือการให้รายละเอียดนั้นต้องถูกต้อง ตรงกันกับเรื่องหรือข้อธรรมที่นำมาเทศน์หรือที่ยกขึ้นมาเป็นอุเทศบท กล่าวคือทั้งหัวข้อและคำอธิบายต้องลงกันสมกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มิใช่ยกหัวข้อธรรมขึ้นตั้งไว้อย่างหนึ่ง แต่ไปอธิบายความข้อธรรมอีกอย่างหนึ่ง เช่นยกหัวข้อเทศน์ไว้ว่าขันติ แต่เวลาอธิบายกลับไปอธิบายเรื่องความ พากเพียร ความพยายาม ซึ่งเป็นเรื่องของวิริยะ อย่างนี้เป็นผิดเรื่อง หรือ อธิบายขยายความเลื่อนเพี้ยนยืดยาวจนจับประเด็นหลักไม่ได้ว่าขันตินั้นเป็น อย่างไร จะมีขันติได้อย่างไร มีขันติแล้วได้ประโยชน์อย่างไร เป็นต้น อย่างนี้ ท่านว่าเป็น “ธรรมกลีย่านไทร” ในการเทศน์ทุกครั้ง

เมื่อยกธรรมข้อใดขึ้นไว้เป็นหลักหรือเป็นอุเทศบท ก็ต้องจับหลักนั้นไว้ให้มั่น อธิบายวนเวียนอยู่กับหลักนั้น แม้จะขยายความออกไปบ้าง ก็อย่าให้ไกลหลักมากนักพอให้เห็นประจักษ์ก็พอ แล้ววกกลับมาหาหลักใหม่ เหมือนการแต่งกระทู้ธรรม กล่าวคือข้อธรรมที่ตั้งไว้เป็นกระทู้หรือเป็นหลัก

นั้นเป็นแกนใหญ่ เวลาแต่งอธิบายความก็ต้องยึดธรรมอันเป็นกระฐุนั้นไว้ตลอด อธิบายวนเวียนอยู่กับกระฐุนั้น จนกระทั่งแจ่มแจ้งชัดเจนทุกแง่มุมจึงสรุปจบ ฉันทใด การเทศน์ที่มีลักษณะเช่นนั้นความจริงการเทศน์นั้นก็คือการแต่งกระฐุนั่นเอง ถ้าเป็นการเทศน์ปฏิภาณหรือเทศน์ปากเปล่าก็เท่ากับแต่งกระฐุสตนั่นเองหนึ่ง ในบางงานเขากำหนดเรื่องให้เทศน์ เช่นเทศน์เรื่อง

สังคายนา เทศน์เรื่องอานิสงส์กฐิน เทศน์เรื่องมฆमाणพ ผู้เทศน์ก็จำต้องเทศน์ไปตามเรื่องนั้น จับประเด็น ขยายประเด็นให้ชัดเจนแม้จะมีเรื่องอื่นเข้ามาแทรกในระหว่างเพื่อเพิ่มอรรถรส แต่ก็ต้องให้มีความสัมพันธ์กับเรื่องเดิมที่กำหนดไว้และต้องชักเข้าหาเรื่องเดิมนั้นทุกครั้งไป มิใช่อธิบายเรื่องแทรกออกไปเรื่อยๆ ปลอ่ยให้เรื่องเดิมค้างเติ่งอยู่อย่างนั้นเมื่อสามารถเทศน์อธิบายข้อธรรมได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง ได้ประเด็นตรงกับข้อธรรมที่ยกขึ้นมาแสดง ไม่ลืกลั่นผิดฝาผิดตัวทำให้ผู้ฟังรู้เรื่อง เข้าใจ และเห็นชัดเจน อย่างนี้แหละที่เรียกว่า“ถูกเรื่อง” อันนำมาซึ่งความถูกต้องและความถูกต้องได้ประการหนึ่งถูกหัวข้อนั้นคือถูกหัวข้อย่อยหรือประเด็นย่อยที่แยกแยะออกจากประเด็นใหญ่หรือข้อธรรมที่ต้องการเทศน์ เพราะตามปกติในอุเทศบทนั้นมักจะมีหัวข้อธรรมหลายหัวข้อให้อธิบาย หรือแม้จะมีเพียงหัวข้อเดียวแต่ผู้เทศน์ได้ตั้งประเด็นอธิบายไว้หลายประเด็นเมื่อเป็นดังนี้

ในการอธิบายขยายความให้รายละเอียดนั้นจำต้องเก็บหัวข้อธรรมที่มีหรือประเด็นที่ตั้งไว้ทั้งหมดมาอธิบายไปตามลำดับ โดยอธิบายให้ถูกต้องตรงกับหัวข้อนั้น และไม่นิยมตั้งประเด็นหรือตั้งหัวข้อย่อยซ้อนขึ้นมาขยายความเพิ่มเติมอีกโดยไม่จำเป็น หากจำเป็นต้องเพิ่มเพื่อความแจ่มแจ้ง

แห่งประเด็นหลักก็ไม่ควรให้มากนัก เพราะจะทำให้ต้องเสียเวลาอธิบาย ความประเด็นย่อยนั้นอีกยาว ซึ่งอาจทำให้เนื้อหรือปิดบังประเด็นหลัก ทำให้ ประเด็นหลักไม่ชัดเจน แต่ไปชัดเจนที่ประเด็นย่อยก็ได้ ลักษณะนี้ท่านว่า เหมือน “ขี้ม้าเลียบค่าย” มัวแต่วนเวียนอยู่รอบๆ ค่ายข้าศึก ไม่เข้าโจมตีให้ ตรงจุดสักทีในทางปฏิบัตินั้น การอธิบายประเด็นย่อยเป็นประเด็นรองเพื่อ เสริมความให้ประเด็นหลักชัดเจนและเข้าใจง่ายก็เป็นที่ยอมรับกันอยู่ แต่ต้อง ตระหนักค่านึงตลอดเวลาว่าส่วนไหนเป็นประเด็นหลักส่วนไหนประเด็นย่อย หรือประเด็นรอง จะได้ไม่เผลอให้น้ำหนักอธิบายประเด็นรองจนลืมนประเด็น หลักไป ซึ่งอาจทำให้ผู้ฟังสับสนได้ว่าผู้เทศน์กำลังอธิบายหัวข้อใดกันแน่ผู้ เทศน์ที่สามารถประคองลำดับการอธิบายไปตามหัวข้อหรือประเด็นที่กำหนด ไว้ได้ และสามารถอธิบายได้ชัดเจนทุกหัวข้อทุกประเด็น ไม่ติดค้าง ไม่เผลอ ลืมอธิบายบางหัวข้อบางประเด็นย่อมทำให้เทศน์กัณฑ์นั้นมีคุณค่า มีความ สมบูรณ์ เป็นเทศน์ที่ถูกหัวข้อ นำมาซึ่งความถูกต้องและความถูกต้องได้เช่นกัน

อุกงาน นั่นคือเทศน์ถูกกับงาน โดยกำหนดเรื่องและอธิบายข้อธรรมให้ตรง กับงานที่จัดให้มีเทศน์ ให้สอดคล้องกับงานที่ไปเทศน์เช่นในงานศพ นิยม เทศน์เรื่องความตาย เรื่องความไม่ประมาทเรื่องชีวิต เรื่องความกตัญญู เรื่อง ความสามัคคี เป็นต้น ในงานทำบุญอายุ นิยมเทศน์เรื่องชีวิต เรื่องความไม่ ประมาท เรื่องการทำบุญ เป็นต้น หรือในงานฉลองต่างๆ นิยมเทศน์เรื่อง อาณิสสการสร้างสิ่งที่ฉลองนั้น อย่างนี้เรียกว่าเทศน์อุกงานในกรณีที่เจ้าภาพ หรือเจ้าของงานกำหนดหัวข้อเรื่องไว้ให้แม้เรื่องจะไม่ตรงกับงานโดยตรง แต่ เป็นความประสงค์ของเจ้าภาพ

อย่างนี้ย่อมเป็นความสะดวกแก่ผู้เทศน์ เพราะไม่ต้องคิดหัวข้อเรื่องที่
เทศน์ เพียงแต่คิดหัวข้อธรรม เนื้อหาสาระอันเป็นประเด็นหลัก ดีความหัวข้อ
เรื่องให้แตกแล้วอธิบายขยายความไปตามหลักเกณฑ์แห่งการเทศน์เป็นพอ

แต่ในบางงานเขาไม่กำหนดเรื่องไว้ เป็นการให้โอกาสแก่ผู้
เทศน์จะเห็นเหมาะสมว่าควรเทศน์เรื่องอะไร เช่นนี้ย่อมเป็นภาระของผู้เทศน์
เองซึ่งจะต้องกำหนดเรื่องเพื่อให้ถูกกับงานหรือให้เหมาะสมกับงาน กรณี
เช่นนี้เป็นการวัดความสามารถและความเป็นนักเทศน์ของผู้เทศน์ เป็นการ
ทดสอบว่าผู้เทศน์มีประสบการณ์และความชำนาญเช่นไร ผู้เทศน์ที่มี
ประสบการณ์ระดับนักเทศน์จะสามารถกำหนดเรื่องเทศน์ได้เองอย่าง
เหมาะสมกับงาน ทั้งนี้เพราะเคยผ่านมาแล้วบ่อยครั้งจนชำนาญที่กำหนด
และหาข้อธรรมมาอธิบายขยายความให้ตรงกับงานเช่นนั้นการกำหนดเรื่อง
เพื่อให้เหมาะสมกับงานก็ดี การอธิบายขยายความเพื่อให้ได้ประเด็นตรงกับ
งานก็ดีเป็นหัวใจของการเทศน์อีกประการหนึ่ง หากกำหนดได้เหมาะสม
อธิบายได้ตรงประเด็น ก็จะทำให้เป็นที่ถูกใจเกิดปีติยินดีแก่เจ้าของงานและ
ผู้ฟังด้วยได้สาระนำพาให้ผู้เทศน์เป็นที่ติดอกติดใจ นิยมชมชอบ มีผู้คอย
ติดตามฟังติดตามผลงานไม่งานขาดสาย ทำให้มีชื่อเสียงเลื่องลือและติด
อันดับนักเทศน์ที่มีระดับดังนักเทศน์มีระดับทั่วไป

การที่จะเทศน์ให้ถูกงานได้นั้น ผู้เทศน์จะต้องขวนขวายไต่ถาม
รายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับงานที่ไปเทศน์ เช่นเป็นงานมงคลหรืองานอวมงคล
งานฉลอง งานทำบุญอายุ งานศพ หรือเป็นงานอะไร เจ้าภาพเป็นใคร ปราศ
อะไรจึงมีเทศน์ เป็นต้น และหากจะรู้ไปถึงว่าเจ้าภาพต้องการฟังเทศน์เรื่อง

อะไรด้วยแล้วยังเป็นการดีทั้งนี้เพื่อกำหนดเรื่องที่จะเทศน์และประเด็นที่จะอธิบายได้ถูกต้องและถูกใจเจ้าภาพหากไม่สนใจเกี่ยวกับงาน มุ่งแต่คิดว่าต้องการให้ธรรมะต้องการแสดงธรรมะ เมื่อเป็นธรรมะแล้วย่อมดีทั้งนั้นและดีทุกงานจึงกำหนดเรื่อง กำหนดหัวข้อประเด็นที่จะเทศน์ตามที่ตัวเองถนัดโดยไม่คำนึงว่าเป็นงานอะไร ผู้เทศน์เช่นนี้ แม้จะมีวาทีแสนวนเพราะหุ มีลีลาน่าประทับใจ มีประเด็นธรรมน่าสนใจและ

ถูกต้อง แต่ก็จะไม่เป็นที่ถูกใจเจ้าภาพและผู้ฟังนัก เพราะบางครั้งแสดงผิดงานเหมือนลิเกหลงโรง เช่นเทศน์ในงานทำบุญอายุ มีความ

ปรารถนาดีต้องการเตือนใจเจ้าภาพมิให้ประมาทในชีวิต จึงกำหนดเทศน์เรื่องมรณกถาว่าด้วยความตาย พรรณนาถึงความตายพรรณนาถึงความไม่ประมาท ให้รีบเร่งทำความดีไว้มาก่อนตายดังนี้ เป็นต้น เช่นนี้ย่อมทำให้เจ้าภาพเกิดอาการใจฟูมากกว่าใจฟูและลูกหลาน เจ้าภาพก็อาจพลอยใจเสียไปด้วย คิดเตลิดไปว่าพระมาแข่งให้พ่อแม่ของตนอายุสั้นหรือเทศน์เป็นलगร้ายก็เป็นได้ทั้งผู้รู้อาจค่อนข้างขอเอาได้ว่า เรื่องที่จะเทศน์ในงานเช่นนี้มีถมไป ไม่นำมาเทศน์ กลับนำเรื่องตายมาเทศน์ กลายเป็นติดลบไปเพราะเทศน์ไม่ถูกงานแท้ๆถูกบุคคล นั่นคือถูกชั้นของบุคคล เพราะคนฟังเทศน์นั้นมีหลายชั้นหลายระดับ มีพื้นความรู้ต่างกัน มีอัธยาศัยทางธรรมต่างกัน มีอาชีพต่างกัน มีเพศต่างกัน มีอายุต่างกัน เป็นต้น ซึ่งก็เป็นที่ทราบกันดีอยู่ ดังในสมัยพุทธกาล ท่านแบ่งบุคคลไว้เป็น ๔ ประเภท คือประเภทที่สามารถรู้ธรรมได้ฉับไวเมื่อฟังธรรมเพียงครั้งเดียว ๑ ประเภทที่สามารถรู้ธรรมได้ก็ต่อเมื่อได้รับการขยายความให้พิสดารออกไปอีกเล็กน้อย ๑ ประเภทที่ต้องฟังธรรม

บ่อยๆ ค่อยเป็นค่อยไป ต้องให้รายละเอียดมากจึงรู้ธรรมได้ ๑ประเภทไม่สามารถรู้ธรรมได้ด้วยประการทั้งปวง จำได้เพียงบทสองบทเท่านั้น อย่างอื่นไม่อาจจำไม่อาจเข้าใจได้ ๑ แม้ผู้คนในปัจจุบันนี้ก็ยิ่งเข้าข่ายอยู่ใน ๔ ประเภทนี้ประเภทใดประเภทหนึ่ง

เพราะบุคคลมีหลากหลายประเภทดังนี้ จึงจำต้องเลือกแสดงธรรมเพื่อให้เหมาะแก่บุคคลแต่ละประเภทซึ่งเรียกในยุคนี้อีกว่า “กลุ่มเป้าหมาย” แม้ว่าในที่ฟังธรรมนั้นจะมีบุคคลมากมายหลายระดับหลายชั้นก็จริง แต่ก็พอจะกำหนดกว้างๆ ได้ว่า เป็นชานาเป็นชาวสวน เป็นพ่อค้า เป็นข้าราชการ เป็นคนในเมือง เป็นคนในชนบท เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ เป็นชาย เป็นหญิง บุคคลเหล่านี้ย่อมมีอัธยาศัย มีความต้องการ มีความคิดเป็นต้นที่ต่างกันอยู่แต่ก็มีความเหมือนกันอยู่ในหลายๆ อย่าง เช่นความต้องการรู้ธรรมะต้องการรู้วิธีการดำเนินชีวิตประจำวันตามหลักธรรม ต้องการรู้ทางแก้ความทุกข์ที่ตนประสบอยู่ ต้องการรู้วิธีทำบุญ วิธีการทำความดี ต้องการรู้ประโยชน์หรืออานิสงส์แห่งการทำความดีนั้นๆ เป็นต้น เมื่อกำหนดกลุ่มเป้าหมายกว้างๆ ได้อย่างนี้แล้ว

ต่อไปก็กำหนดว่าจะแสดงธรรมเน้นไปที่กลุ่มไหน อาจจะมีจำนวนมากกว่าหรือน้อยกว่าก็ได้ โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่คนกลุ่มนั้นจะได้รับโดยตรงเป็นสำคัญ แต่กลุ่มอื่นก็อาจได้ประโยชน์ด้วยเมื่อกำหนดแสดงธรรมมุ่งไปที่กลุ่มเป้าหมายเช่นนี้ ย่อมจะได้ผลดีกว่าการสุมแสดงหรือแสดงไปตามสบาย เพราะกลุ่มเป้าหมายจะได้รับประโยชน์โดยตรง แม้พระพุทธองค์ก็ทรงปฏิบัติเช่นนี้บ่อยครั้ง คือทรงแสดงธรรมมุ่งเฉพาะให้บุคคลนี้รู้และ

เข้าใจเพียงคนเดียว ทั้งที่ในที่นั้นมีผู้ฟังจำนวนมาก เพราะทรงทราบอัธยาศัยของผู้นั้นว่าเมื่อฟังธรรมเช่นนี้แล้วจะรู้ตามได้ที่เทศน์กันแล้วคนฟังไม่นำไปปฏิบัติกันหรือยังไม่เข้าถึงธรรมกันได้ อาจเป็นเพราะเทศน์ยังไม่ถูกบุคคลก็อาจเป็นได้

ถูกกาละ นั่นคือเทศน์ถูกกับเวลา เทศน์รักษาเวลา ใช้เวลาเทศน์เหมาะสม ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป เหมาะกับงานเช่นงานเผาศพซึ่งมีเวลาจำกัด ควรเทศน์แต่พอควร พอให้เขามีเวลาไปทำกิจอย่างอื่น หรือเทศน์อานิสงส์ตอนเช้าในงานซึ่งยังมีสวดมนต์ฉันทเพลต่อ ก็ต้องรักษาเวลาให้พอเหมาะสำหรับจะสวดมนต์ได้เต็มสูตรก่อนเพลด้วย ดังนั้นเป็นต้นเหมาะพอดีกับเวลา มีช่องให้เจ้าภาพหรือเจ้าของงานไปทำอย่าง

อื่นได้ย่อมเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย แต่หากไม่รักษาเวลา เทศน์ไปตามใจชอบ แม้จะหวังดีต้องการอธิบายข้อธรรมให้แจ่มแจ้งชัดเจนซึ่งต้องใช้เวลา แม้จะเทศน์ได้เนื้อหาสาระดีไม่มีที่ติ แต่ก็ทำให้เกิดความอึดอัดแก่เจ้าภาพหรือเจ้าของงานได้ เพราะเขามีกิจที่จะต้องทำต่อไปอีก เมื่อเทศน์เกินเวลาไป ก็ไปกินเวลาของกิจอื่น ทำให้สะดุดไปเรื่อยๆ หรือแม้ว่าจะไม่มีงานอื่นต่อไปอีก ก็ควรเทศน์ให้พอเหมาะพอดีแก่เวลา พอให้ผู้ฟังยังสนใจที่จะฟังอยู่ แต่ถ้าเทศน์นานเกินไป ความสนใจก็จะหมดลงและเกิดความอึดอัดจึงหาทางออกด้วยการส่งเสียงคุยกันแข่งกับพระเทศน์ไป หรือไม่ก็ลุกออกจากที่นั่งไปเฉยๆ

ถูกเทศะ นั่นคือถูกสถานที่ เหมาะสมกับถิ่นหรือภูมิประเทศที่ไปเทศน์ เพราะคนฟังในแต่ละถิ่นมีภูมิปัญญา มีความรู้ มีประสบการณ์ มีความสามารถที่จะเข้าใจข้อธรรมต่างกัน เช่นคนในตัวเมืองกับคนในชนบท คนในกรุงกับนอก

นอกกรุง ย่อมเข้าใจภาษาพูด เข้าใจเรื่องและประเด็นความได้ต่างกัน เช่นคนที่อยู่ตามคอยตามเขากับคนที่อยู่ชายทะเล ย่อมมีความเข้าใจเรื่องบางอย่างต่างกัน พระเทศน์จำต้องคำนึงถึงถิ่นที่ที่ไปเทศน์เช่นนี้ด้วยประโยชน์ของการเทศน์ถูกเทศะ ย่อมทำให้บทเทศน์น่าสนใจและทำให้คนฟังเข้าใจง่ายด้วย เช่นเทศน์เรื่องความขยันหมั่นเพียรในการทำเกษตรกรรมแก่ชาวนาชาวสวน เขาย่อมเข้าใจได้ทันทีแต่หากไปเทศน์ให้ชาวประมงฟัง เขาย่อมไม่เข้าใจชัดเจนก็ได้

เพราะมิใช่อำชีพของเขาหากเทศน์โดยไม่ถูกเทศะ นอกจากจะไม่ได้ประโยชน์อะไรแก่ผู้ฟังแล้วยังอาจสร้างความไม่พอใจให้เขาก็ได้ เช่นไปเทศน์เรื่องปาณาติบาตว่าเป็นบาปเป็นกรรมไม่พึงกระทำในถิ่นที่มีชาวประมงอาศัยอยู่มากหรือในถิ่นที่เขาทำผ้าไหมกัน โดยไม่ขยายความให้ดี

ย่อมสร้างความไม่พอใจให้แก่ผู้ฟังได้แนวปฏิบัติคือ จะไปเทศน์ที่ใด เทศน์ในวัด เทศน์ในบ้านเทศน์ในชนบท เทศน์ในเมือง จำต้องคิดวางแผนล่วงหน้าว่าจะเทศน์อย่างไรในทีนั้นๆ ตั้งแต่เรื่องที่จะเทศน์ สำนวนภาษาที่จะใช้ประเด็นที่จะอธิบาย รวมถึงตัวอย่างเป็นต้นที่จะนำมาเสริม เพื่อให้ตรงกับภูมิปัญญาความคิด ประเพณีของแต่ละถิ่นแต่ละที่ซึ่งไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สูงสุดของการแสดงธรรม

ถูกเป้าหมาย นั่นคือถูกวัตถุประสงค์ของงานหรือของผู้เป็นเจ้าภาพ กล่าวคือในกรณีที่เจ้าภาพกำหนดเรื่องให้เทศน์ก็ตาม มิได้กำหนดไว้ก็ตาม นอกจากผู้เทศน์จะต้องขวนขวายหาข้อมูลรายละเอียดของงานแล้ว สิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงต่อไปคือเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของงานหรือของเจ้าภาพ เช่นเทศน์ใน

งานศพของบิดาซึ่งมีมารดาและบุตรธิดาเป็นเจ้าภาพ ผู้เทศน์กำหนดแต่เพียงว่าควรเทศน์เรื่องความตาย เรื่องความไม่ประมาทเป็นต้นอันเป็นเรื่องพื้นๆ แต่ที่ลึกจริงๆ เจ้าภาพใหญ่ในงานนั้นคือมารดาต้องการให้พระกล่าวถึงความกตัญญู ความสามัคคี

เพื่อแนะนำหรือเตือนสติบุตรธิดาของตนซึ่งขาดความกตัญญูและความสามัคคีกัน เป็นต้น เมื่อผู้เทศน์ผู้ฉลาดในการเทศน์สามารถนำประเด็นข้อธรรมลักษณะนี้มาเทศน์ด้วยลีลาและโวหารที่นุ่มนวลไม่ทำให้บุตรธิดาของเจ้าภาพเกิดความรู้สึกว่าถูกต่อว่าหรือถูกสั่งสอนบนธรรมมาสน์ แต่เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องที่พวกตนปฏิบัติไม่ค่อยถูกต้อง และได้สติกันขึ้นมา เช่นนี้ชื่อว่าเทศน์ได้ถูกเป้าหมาย ย่อมเป็นที่ถูกใจของเจ้าภาพที่เดียวที่ถูกใจเพราะโดนใจหรือกระทบเข้าไปถึงใจของเจ้าภาพเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ลึกๆ เช่นนี้มีใช้จะรู้ได้ง่ายๆ และ

มีใช้จะเทศน์ได้ง่ายๆ ต้องอาศัยความฉลาดไหวพริบของผู้เทศน์ที่จะชวนขยายไต่ถามจากเจ้าภาพเองบ้าง จากคนใกล้เคียงเจ้าภาพบ้าง จากคนอื่นบ้าง แล้วขบคิดประเด็นสาระเพื่อกำหนดเรื่องและหัวข้อธรรมเพื่ออธิบายให้ตรงกับวัตถุประสงค์ ผู้เทศน์ที่สามารถกำหนดและเทศน์ได้ถึงระดับนี้นับได้ว่าเป็นนักเทศน์ชั้นครูแท้อย่างสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นพระบรมศาสดานั้นก็เพราะทรงแสดงธรรมหรือทรงสั่งสอนธรรม “โดนใจ” ผู้ฟังนั่นเอง โดยทรงหยั่งรู้ว่าผู้นี้มีอุปนิสัย มีพื้นเพจิตใจมีความต้องการ และมีสติปัญญาต้นลึกอย่างไร ก็ทรงแนะนำสั่งสอนไปตามนั้น ทำให้ผู้ฟังถูกใจและเกิดศรัทธาปสาทะแรงกล้า และหันมานับถือพระองค์ ยกย่อง

ว่าทรงเป็นบรมครูของตนเมื่อผู้เทศน์ตระหนักและพิถีพิถันในการเทศน์ทุกครั้งทุกกัณฑ์โดยเทศน์ถูกเรื่อง ถูกหัวข้อ ถูกงาน เป็นต้นดังกล่าวมา ย่อมได้ชื่อว่าเทศน์ถูกต้องและถูกใจ เมื่อถูกต้องและถูกใจแล้ว ย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้รู้และผู้ฟังทั่วไป ย่อมนำมาซึ่งชื่อเสียงเกียรติคุณมากมาย

หลักฐาน คืออะไร

หลักฐาน คือ เครื่องแสดงประกอบเพื่อยืนยัน เพื่อบำรุงเพื่อย้ำ พิสูจน์ความถูกต้อง ในที่นี้หมายถึงแหล่งที่มาหรือพื้นเพเดิมของหลักธรรม ข้อธรรม และประเด็นความที่ถูกยกขึ้นมาอ้างมาอธิบายขยายความ ว่าหลักธรรมและประเด็นข้อนี้มาจากไหนมีปรากฏที่ไหน เป็นคำหรือเป็นข้อเขียนของผู้ใด เป็นต้น อีกอย่างหนึ่งหลักฐานอาจหมายถึงข้อธรรมหรือข้อความที่ถูกยกขึ้นมาเทศน์โดยตรงก็ได้ เพราะบางครั้งเมื่อพูดถึงหลักฐาน ผู้ฟังก็มักคิดไปถึงพระพุทธรูปหรือคำหรือข้อเขียนผู้นั้นผู้นี้เลยทีเดียวเมื่อกล่าวดังนี้ หลักฐานย่อมมีความหมายเป็น ๒ นัยคือ หมายถึงแหล่งที่มาของหลักธรรมก็ได้ หมายถึงตัวหลักธรรมเองก็ได้ แต่ในที่นี้จักแสดงเฉพาะในความหมายแรก ส่วนความหมายที่ ๒ นั้นได้แสดงไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วยหลักฐานหลักฐานนั้นเป็นองค์ประกอบหลักของบทเทศน์หรือหลักธรรมที่นำมาแสดงอย่างหนึ่ง เพราะบทเทศน์ซึ่งมีหลักฐานแน่นอนและเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้ ย่อมเป็นบทเทศน์ที่ทำให้เกิดศรัทธาที่น่าเชื่อถือ ทำให้เกิดมั่นใจว่าถูกต้อง ไม่ผิดเพี้ยน และไม่เป็นอสัทธิธรรมคือเป็นของปลอมหรือเป็นข้อที่อ้างขึ้นมาลอยๆ อย่างเช่นกรณีจับใส่พระโอษฐ์ที่อ้างว่าเป็นพระพุทธรูปดำรัส

แต่ข้อเท็จจริงพระพุทธเจ้ามิได้ตรัสเช่นนั้นไว้เลย ดังนั้นเป็นต้น
หลักธรรมที่ถูกนำมาเป็นหัวข้อเทศน์ก็ดี นำมาประกอบในการอธิบายขยาย
ความตามประเด็นก็ดี นิยมอ้างหลักฐานที่มาด้วยว่าเป็นธรรมของใคร มี
ปรากฏอยู่ที่ไหน มิใช่เอ่ยหรืออ้างขึ้นมาลอยๆ จะกลายเป็นว่าแต่งเองหรือ
เป็นหลักฐานเลื่อนลอย ไม่น่าเชื่อถือไป และหลักธรรมที่นิมยกมาอ้างเป็น
หลักฐานก็คือพระพุทธพจน์ที่เรียกว่า “พุทธภาษิต” รองลงมาคือ เถรภาษิต
เถรภาษิต เทวดาภาษิต ซึ่งทั้งหมดรวมเรียกว่า “พุทธศาสนสุภาษิต” และ
ทั้งหมดนี้จะมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้นพระไตรปิฎกจึงถือว่าเป็น
หลักฐาน เป็นหลักอ้างอิง เป็นแหล่งที่มาของหลักธรรมทั้งหมด และจัดว่า
เป็นหลักฐานอ้างอิงระดับสำคัญคืออยู่ในระดับ “ปฐมภูมิ” ซึ่งเป็นหลักฐาน
สากล ใช้อ้างอิงกันทั่วไปแต่มิใช่มีเฉพาะข้อธรรมจากพระไตรปิฎกเท่านั้นที่
นิยมนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิง ยังมีข้อความที่นิยมนำมาอ้างอิงประกอบการ
อธิบายข้อธรรมอีกหลายประเภท เช่น อุปมา สาธกคืออุทาหรณ์หรือตัวอย่าง
คำสุภาษิต คำคม คำพังเพย คำประพันธ์ ข้อความเหล่านี้ก็มีหลักฐานที่มาที่
ไปเช่นเดียวกับหลักธรรม ทั้งข้อความที่เป็นคำคม คำพังเพย คำประพันธ์

บางข้อบางคำเป็นที่นิยมติดปากถูกนำมาพูดมาเขียนหรือ
นำมาอ้างอิงประกอบกันเสมอๆ เพราะเหมาะสมและทำให้เห็นจริงเห็นจังใน
เนื้อหาถึงแม้ว่าข้อความที่เป็นอุปมา สาธก คำสุภาษิต คำคมคำพังเพย คำ
ประพันธ์เหล่านี้จะมีหลักฐานที่มาที่ไปและสามารถนำมาเป็นข้ออ้างอิงได้ก็
จริง แต่ก็ไม่ควรให้นำหนักหรือยกมาเป็นหลักในการอธิบายข้อธรรม
หลักฐานอ้างอิงเหล่านี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบ เป็นหลักฐานรอง มิใช่หลักฐาน

หลัก และการเทศน์นั้นเป็นการแสดงธรรม มิใช่เป็นการแสดงคำภาชิตหรือคำ
พังเพยข้อสำคัญคือ หลักฐานรองเหล่านี้ย่อมไม่มีน้ำหนักในตัวเองเพราะอาจ
ยังมีข้อให้โต้แย้งเพราะยังไม่สมบูรณ์ครบถ้วนบ้าง ขาดผู้กล่าวหรือผู้แต่งไว้
บ้าง เป็นแต่เพียงรู้กันว่าเป็นคำเก่า คำโบราณหรือเป็นของเก่าเท่านั้น ทำให้
ขาดความน่าเชื่อถือไปได้เหมือนกันหรือหากจะมีตัวตนผู้กล่าวหรือผู้แต่งไว้
แต่ผู้นั้นเองเป็นผู้ที่ผู้คนทั่วไปไม่นิยมยกย่องหรือไม่มีผู้คนรู้จักเป็นต้น ก็ทำให้
น้ำหนักของหลักฐานเช่นนั้นด้อยลงไป

แต่ก็มีคำสุภาชิต คำคม คำพังเพย คำประพันธ์ไม่น้อยที่เป็นที่
ยอมรับกันว่าจริง ถูกต้อง ตรงกับหลักธรรม แม้จะไม่ปรากฏคนกล่าวหรือคน
แต่ง ที่มีน้ำหนักน่าเชื่อถือได้ และแม้จะเป็นหลักฐานไม่ได้ถึงขั้นพุทธศาสนา
สุภาชิต ก็ยังนิยมนำมาอ้างอิงโดยเป็นหลักฐานรองกันสำหรับคำอุปมาและ
สาธกคือตัวอย่างนั้นเป็นองค์ประกอบแห่งบทเทศน์ที่ดีเยี่ยม เพียงแต่ให้
นำมาเสริมให้เหมาะสมและตรงกับเรื่องที่กำลังอธิบาย ให้เข้ากันให้ลงกันเป็น
เนื้อเดียวกันเท่านั้นเป็นใช้ได้เลยเพื่อให้บทเทศน์มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์
จึงนิยมนำพุทธศาสนาสุภาชิตที่เป็นพุทธพจน์มาเป็นหลักในการเทศน์ โดย
ยกขึ้นเป็นหัวข้อหรือนิกเขปบทแห่งบทเทศน์กัน รองลงมือนิยมนำพุทธศาสนา
สุภาชิตที่เหลือ สำหรับคำสุภาชิต คำคม คำพังเพย คำประพันธ์นั้นนิยมนำมา
เป็นองค์ประกอบ ไม่นิยมนำมาเป็นนิกเขปบท จึงถือว่าเป็นหลักฐานรอง อัน
เป็นเครื่องประดับทำให้บทเทศน์มีความชัดเจนขึ้น มองเห็นได้ง่าย รู้ตามได้
ง่าย และมีความสมบูรณ์ขึ้นด้วยว่าคำพังเพยจะอธิบายข้อธรรมให้กระจ่างชัดด้วย
เนื้อหาสาระล้วนนั้นย่อมทำให้ยาก ผู้ฟังก็เข้าใจได้ยาก หากมีเครื่องประดับ

คือคำคมคำพังเพยเป็นต้นซึ่งผู้คนทั่วไปเข้าใจชัดเจนกันอยู่แล้วมาเป็น
องค์ประกอบส่วนหนึ่งก็จะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ฟังรู้ตามเห็นตามได้เร็วขึ้น

ประเด็นหลักในเรื่องหลักฐานนี้ก็คือ เมื่อจะยกธรรมข้อใดจะ
อธิบายประเด็นสำคัญอะไร จะต้องมียุทธศาสตร์แห่งที่มาที่ชัดเจนแน่ว่า
ถูกต้อง และสามารถนำไปสู่การค้นหาคำหรือพิสูจน์ได้จริงมิใช่เพียงอ้างตามกัน
มาลอยๆ ประเภทจับใส่พระโอษฐ์ดังกล่าวนี้นี้ก็เกิดจากการที่ผู้เทศน์มีความ
รอบคอบ พิถีพิถัน ศึกษาค้นคว้าถึงหลักฐานที่มาที่ไปด้วยตนเอง หาไม่แล้วจะ
ทำให้อ้างหลักฐานผิดพลาดได้ อย่างเช่นอ้างภาษิตที่เป็นบาลีบางบทซึ่งเป็น
ธรรมภาษิตว่าเป็นพุทธภาษิต หรือบางครั้งก็อ้างหน้าตาเฉยว่า “สมด้วยพระ
พุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า...” ทั้งนี้เพราะเข้าใจผิดหรือเพราะมิได้
ตรวจสอบดูให้อ່องแท้เห็นว่าเป็นคำบาลีก็นี่ถือว่าเป็นพุทธพจน์ไปทั้งหมด
เช่นนี้แม้จะเป็นความเข้าใจผิด เมื่ออ้างเข้าก็จัดเป็นผิดและจัดเป็นการจับใส่
พระโอษฐ์ทั้งสิ้นบทบาทที่นิยมอ้างกันว่าเป็นพระพุทธพจน์ ทั้งที่มิใช่ด้วย
ประการทั้งปวงนั้น ได้แก่บทบาลเหล่านี้คือ

- นิमित्तํ สาธุรูปานํ กตญญุกตเวทิตา

ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี

-สพฺเพสํ สงฺฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสาธิกา

ความสามัคคีของหมู่ทั้งหมด ยังความเจริญให้สำเร็จ

-โลโกปตมฤกา เมตตา

เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก

-รกเขยย อตตโน สารุ ลวณ โลณต ยถา

พึงรักษาความดีของตนไว้ดังเกลือกษาความเค็ม

-กาลานุรูป ว ฐุ นิยุณเช

พึงประกอบธุรกิจให้เหมาะสมแก่กาลทีเดียว

- ขนติ หิตสุขาวหา

ความอดทนนำมาซึ่งประโยชน์สุข

-มตตญญตา สทา สารุ

ความรู้จักประมาณยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ

ข้อเท็จจริงบทบาลเหล่านี้มิใช่พระพุทฺธพจน์ แต่เป็นภาษิตของพระมหาเถระผู้เป็นปราชญ์ของไทยสมัยรัตนโกสินทร์บ้างปรากฏอยู่ในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงบ้าง ซึ่งท่านนำมาพิมพ์ไว้ร่วมกับพุทฺธภาษิต เถรภาษิต เป็นต้นในหนังสือ “พุทฺธศาสนสุภาษิต” แต่บอกหลักฐานที่มากำกับไว้แล้ว หากไม่สังเกตหรือไม่ละเอียดจึงอาจเข้าใจผิดว่าเป็นพระพุทฺธพจน์ไปได้ ดังนั้นเมื่อนำบทบาประเภtnี้นี้มาอ้างเป็นหลักฐานในการเทศน์นิยมอ้างว่าเป็น “ธรรมภาษิต” หากจะระบุให้ชัดเจนลงไปว่าเป็นธรรมภาษิตของท่านผู้นั้นผู้นี้ก็ชอบด้วยประการทั้งปวงเมื่ออ้างหลักฐานถูกต้อง ข้อธรรมที่ดี คำเทศน์ก็ดี ย่อมมีน้ำหนักที่เชื่อถือได้ และไม่เป็นที่ตำหนิตแคลนของผู้รู้ หาก

อ้างไม่ถูกต้อง นอกจากข้อธรรมและคำเทศน์จะขาดน้ำหนักแล้ว ยังจะเป็นที่ตำหนิและดูแคลนของผู้รู้ได้ ทำให้ขาดความน่าเชื่อถือไปอย่างน่าเสียดายอย่างไม่ควรเป็นการบอกที่มาที่ไปของข้อธรรมและคำเทศน์ซึ่งเรียกว่าหลักฐานนั้นมีความสำคัญอย่างนี้ แต่ก็ต้องเป็นหลักฐานที่ถูกต้องและอ้างอิงได้ ทั้งมีน้ำหนัก มีความน่าเชื่อถือ โดยเฉพาะที่นิยมกันก็คือพระพุทธรูปและภาพิตของพระอริยสาวกทั้งหลาย

หลักวิชา คืออะไร

หลักวิชา คือ วิชาการเทศน์ที่เป็นหลักและเป็นระบบ ซึ่งได้แก่ความรู้เรื่องการเทศน์ กระบวนการเทศน์อย่างถูกต้อง รายละเอียดที่เกี่ยวกับการเทศน์ การถ่ายทอดหลักธรรมอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีขั้นตอนสำหรับปฏิบัติ เป็นวิชาการ สามารถใช้ได้และเป็นหลักที่ท่านถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณอันหลักวิชาการเทศน์นั้นเป็นหัวใจของการเทศน์อย่างหนึ่งทีเดียว เพราะเป็นกระบวนการที่นำหลักธรรมออกมาอธิบายขยายความได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง สามารถเข้าใจ เข้าถึง และเห็นแจ้งตามได้ ผู้เทศน์แม้จะชำนาญในหลักเทศน์ ฉลาดในหลักธรรมและอ้างหลักฐานได้ถูกต้อง แต่ขาดหลักวิชาโดยไม่สนใจกระบวนการเทศน์ อธิบายความไปตามใจชอบ จับประเด็นไม่ถูกต้อง ประเด็นบ้างไม่ตรงบ้าง ได้เนื้อหาสาระบ้างไม่ได้บ้าง ตลอดจนถึงใช้สำนวนภาษาไม่ถูกต้อง เมื่อเป็นดังนี้ การเทศน์นั้นก็จะไม่ได้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ ผู้ฟังไม่อาจเข้าใจเนื้อหาสาระได้ย่อมไม่ได้ปัญญาความรู้อะไรจากการฟัง จึงมีแต่ข้อเสีย ไม่มีข้อดีอะไรเลยหากการเทศน์นั้นปราศจากหลัก

วิชาเรื่องของหลักวิชาการเทศน์มีข้อปลีกย่อยรายละเอียดมากแต่ก็มีประเด็นที่น่าทำความเข้าใจอยู่หลายประเด็น ซึ่งได้แก่ประเด็นเหล่านี้คือ

- การตีความหลักธรรม
- การอธิบายความหลักธรรม
- ภาษาที่ใช้ในการเทศน์
- สำนวนที่ใช้ในการเทศน์

จักได้แสดงหลักวิชาตามประเด็นเหล่านี้ไปตามลำดับ

การตีความหลักธรรม

การตีความหลักธรรม คือ การชี้หรือกำหนดความหมายให้ความหมายหลักธรรมที่ยกขึ้นมาเป็นหัวข้อหรือเรื่องที่จะเทศน์ ด้วยการแยกแยะประเด็นสำคัญสำหรับอธิบายขยายความต่อไปด้วยเหตุผลที่ว่าหลักธรรมที่ยกขึ้นมาเป็นหัวข้อเรื่องที่จะเทศน์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปบ้าง เป็นภาษิตของพระอริยสาวกบ้างนั้นเป็นภาษามคธหรือภาษาบาลี จึงนอกจากสำนวนโวหารจะเก่าแก่ผ่านกาลเวลามานับพันปีแล้ว ประเด็นความยังลึกซึ้งยากแก่การทำความเข้าใจและยากแก่การศึกษาเรียนรู้ตาม การตีความเท่านั้นจึงจะช่วยให้สามารถเข้าใจและเรียนรู้หลักธรรมเหล่านั้นได้ แม้ว่าอาจจะรู้ไม่ลึกถึงเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ของพระบาลีหรือบาลีข้อนั้นๆก็ตาม แต่ก็ยังดีกว่าการปล่อยไปเลยตามเลยทั้งที่ยังไม่เข้าใจหรือไม่รู้เรื่องเมื่อได้อ่านหรือได้ฟังหลักธรรมข้อนั้นๆ เหมือนอย่างที่แล้วๆมาการตีความหลักธรรมจึงมีความสำคัญยิ่งยวดโดยเฉพาะในเรื่องการเทศน์ เพราะวัตถุประสงค์หลักของ

การเทศน์ก็คือการยกหลักธรรมขึ้นมาเพื่ออธิบายขยายความให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงและนำไปปฏิบัติให้ได้ผลจริง การอธิบายขยายความนั้นแหละที่ต้องอาศัยการตีความซึ่งได้กำหนดกรอบหรือประเด็นความหมายแห่งหลักธรรมข้อนั้นๆไว้เป็นเบื้องต้นแล้ว หากอธิบายขยายความข้อธรรมโดยขาดการตีความก่อน ก็จะไปแบบอัตโนมติ ว่าไปตามใจชอบหรือที่คิดว่าจะเป็น ขาดความรอบคอบถี่ถ้วน และเสียงที่จะผิดพลาดไม่ตรงประเด็นโดยง่ายการตีความเป็นหลักวิชา เป็นวิชาการ เป็นเทคนิค เป็นเรื่องของความรอบคอบถี่ถ้วน พินิจด้วยสติปัญญา พินิจความรู้ประสบการณ์ หากไม่มีเทคนิคและพินิจความรู้เป็นต้นก็จะไม่อาจตีความได้ถูกต้องและครบถ้วน ยิ่งเป็นการตีความหลักธรรมด้วยแล้วยิ่งต้องอาศัยหลักวิชาชั้นสูงทีเดียว มิเช่นนั้นจะไม่อาจตีความข้อธรรมได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านได้เลยเหตุผลหลักที่ต้องตีความหลักธรรมก็คือ

(๑) เพื่อให้เข้าถึงประเด็นสำคัญที่เป็นข้อเท็จจริง เป็นสาระของเรื่องหรือข้อธรรม ซึ่งจัดเป็นเหตุผลหลักของการตีความทั่วไป

(๒) เพื่อเข้าใจตรงกันและป้องกันความขัดแย้งหรือวิวาทะอันอาจเกิดขึ้น กล่าวคือในบางกรณีเรื่องหรือข้อธรรมเดียวกันอาจก่อให้เกิดข้อกังขาขึ้นได้ จึงมีการตีความหรืออธิบายขยายความไว้เป็นบรรทัดฐานเพื่อความเข้าใจไปในแนวเดียวกันในเรื่องหรือข้อธรรมนั้นๆ ทำให้ไม่ต้องเสียเวลามาตีความด้วยตัวเอง ซึ่งอาจตีความผิดพลาดไปก็ได้ และเมื่อมีการอธิบายความเป็นบรรทัดฐานไว้ล่วงหน้าแล้ว ก็เท่ากับมีกำแพงป้องกันความขัดแย้งหรือวิวาทะอันอาจเกิดขึ้นได้จากการตีความที่เป็นแบบอัตโนมติ

(๓) เพื่อขจัดความขัดแย้งหรือวิวาทะที่เกิดขึ้น กล่าวคือในการอธิบายขยายความเรื่องหรือข้อธรรมบางประการของผู้รู้ทั้งหลายอาจตรงกันบ้าง ไม่ตรงกันบ้าง ต่างแนวกันบ้าง ตามแต่ภูมิปัญญาและภูมิธรรมแห่งตน ทำให้เกิดข้อขัดแย้งหรือลูกถามถึงวิวาทะโต้ตอบกันไปมา โดยต่างก็ยืนยันว่าของตนถูกต้อง กระบวนการตีความย่อมมีบทบาทสำคัญที่จะหาข้อยุติในเรื่องนี้เหมือนในทางโลก ผลแห่งการตีความที่ประจักษ์ชัดเจน เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ผู้คงแก่เรียนหรือในหมู่นักปฏิบัติทั้งหลายย่อมเป็นเครื่องตัดสินชี้ขาด ช่วยขจัดข้อขัดแย้งและวิวาทะทั้งหลายในกรณีนั้นให้ยุติหมดสิ้นไปได้

(๔) เพื่อนำไปใช้ปฏิบัติให้เห็นผลเป็นรูปธรรม กล่าวคือการตีความนั้นมีใช้มุ่งเพื่อให้เข้าถึงประเด็นสำคัญของเรื่องหรือข้อธรรมในเชิงวิชาการหรือในเชิงปริยัติเท่านั้น หากในบางเรื่องในบางข้อธรรมจำเป็นต้องมีการอธิบายขยายความอย่างละเอียดแสดงวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดอื่นๆ เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามแนวทางตามขั้นตอนได้จริงและเห็นผลจริงในชีวิตประจำวัน

อาจกล่าวสรุปได้ว่าการตีความนั้นเป็นทั้งศาสตร์และเป็นทั้งศิลป์ ที่ว่า การตีความเป็นศาสตร์ นั้นเพราะเรื่องนี้เป็นระบบวิชาความรู้ มีระเบียบวิธีเกี่ยวกับการรวบรวมความรู้และรายละเอียดต่างๆ ซึ่งมีลักษณะซับซ้อนให้เข้าลำดับประสานกันเป็นอันเดียวตามหลักเหตุผลทางวิชาการ และที่ว่า การตีความเป็นศิลป์ นั้นเพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องของฝีมือ เป็นเรื่องของความรู้ความฉลาดเป็นเรื่องของการแสดงออกให้ปรากฏประจักษ์ชัดเป็น

รูปธรรม จนสามารถโน้มน้าวใจผู้อื่นให้ชื่นชมยินดี ยอมรับ และคล้อยตามจนคิดจะนำไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตนวิธีการตีความหลักธรรมโดยละเอียดนั้นได้แสดงไว้แล้วในหนังสือ “การตีความพุทธศาสนสุภาษิต” ผู้สนใจจึงค้นคว้าได้จากหนังสือเล่มนั้น จักเข้าใจเรื่องการตีความได้อย่างแจ่มแจ้งและสามารถตีความได้ด้วยตนเองการตีความจึงถือว่าเป็นหลักวิชาการเทศน์ประการหนึ่ง

การอธิบายความหลักธรรม

ขั้นตอนแห่งการเทศน์ต่อจากการตีความก็คือการอธิบายความหลักธรรมตามที่ได้ตีความไว้แล้ว กล่าวคือการตีความเป็นการกำหนดความหมาย ประเด็นสาระของข้อธรรมที่ต้องการเทศน์เมื่อกำหนดความหมายและประเด็นไว้แล้ว ขั้นตอนต่อไปคืออธิบายขยายความความหมายและประเด็นเหล่านั้นไปตามลำดับ ให้เชื่อมประสานรับกันไปเรื่อยๆ จนกว่าจะหมดประเด็นในการเทศน์แต่ละกัณฑ์ท่านกำหนดความนิยมไว้ว่า บทเทศน์นั้นจะต้องประกอบด้วยส่วนอันเป็นหลักใหญ่ๆ ๓ ส่วน คือ

(๑) อุเทศ คือส่วนที่เป็นเบื้องต้น ได้แก่นิกเขปบท บทบาลีที่ยกขึ้นมาเพื่อขยายความ ข้อความที่เกริ่นนำ ตลอดไปถึงอารัมภกถา

การกำหนดความหมายและแยกแยะประเด็นสาระซึ่งเป็นส่วนของการตีความเบื้องต้น

(๒) นิเทศ คือส่วนที่อธิบายขยายความบทบาทที่มีความไว้แล้วในส่วนอุเทศ โดยแยกเป็นหัวข้อ เป็นประเภท แสดงเหตุผลรองรับ มีอุปมา มีสาธกยกมาเป็นอุทาหรณ์ เป็นต้น ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจนในข้อธรรม รายละเอียดแห่งเนื้อหาและสาระแห่งธรรมที่เป็นนิกเขบตที่ดิลล วาหารและสำนวนภาษาที่ดี ย่อมปรากฏอยู่ในส่วนนี้

(๓) ปฏินิเทศ คือส่วนที่เก็บประเด็นสาระแห่งธรรมที่นิเทศหรืออธิบายมานั้นสรุปให้สั้น กะทัดรัด ให้เข้าใจและจดจำได้ง่ายให้สามารถนำไปปฏิบัติตามได้ บทเทศน์ที่มีส่วนอันเป็นองค์ประกอบครบถ้วนทั้ง ๓ ประการนี้ จัดเป็นบทเทศน์ที่สมบูรณ์ งดงาม น่าฟัง เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา

ปสาทะ บทเทศน์หรือพระพุทธพจน์ของพระพุทธองค์ได้รับการยกย่องจากผู้ฟังทั่วไปในยุคนั้น โดยที่สุดแม้จากนักบวชต่างศาสนาว่างาม

ในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ถึงพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงนั้น ก็เพราะสมบูรณ์ด้วยองค์

ประกอบหลักเหล่านี้เอง คือ

- งามในเบื้องต้น ด้วยอุเทศ
- งามในท่ามกลาง ด้วยนิเทศ
- งามในที่สุด ด้วยปฏินิเทศ

การอธิบายความหลักธรรมนั้นอยู่ในขั้นตอนของนิเทศ ซึ่งในการอธิบายนั้น จำต้องอาศัยหลักแห่งการตีความอีกชั้นหนึ่งนอกเหนือจากการกำหนด ความหมายเบื้องต้น กล่าวคือในการอธิบายขยายความข้อธรรมนั้นควรให้อยู่ ในกรอบหรือประเด็นหลัก ๖ ประการคือ

(๑) อัสสาทะ คือแสดงข้อดี ด้านดี คุณลักษณะ ส่วนที่เป็นคุณคือสุขโสมนัส ของข้อธรรมนั้นที่ยกขึ้นแสดง เช่น เทศน์เรื่องศีล ก็แสดงความหมายของศีล แสดงลักษณะของศีลแยกแยะศีลให้เห็นชัด แสดงถึงประโยชน์ของศีล

(๒) อาทีนวะ คือแสดงข้อเสีย ด้านเสีย ส่วนที่เป็นโทษคือทุกข์โทมนัสของข้อ ธรรมที่ยกขึ้นแสดง เช่น เทศน์เรื่องบาป ก็แสดงความหมายของบาป ลักษณะ ของบาป แยกแยะบาป โทษของบาป

(๓) นิสสรณะ แสดงข้อธรรมที่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์หรือธรรมที่หลุด พ้นจากอัสสาทะและอาทีนวะแล้ว ซึ่งได้แก่อริยมรรคและนิพพาน

(๔) ผละ คือแสดงอานิสงส์ ประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติตามข้อธรรมที่ กำลังแสดง ซึ่งเป็นอานิสงส์ที่พึงได้ทั้งในปัจจุบันและในภพชาติต่อไป เช่น เทศน์เรื่องศีล ก็แสดงถึงอานิสงส์ของการรักษาศีลให้ชัดเจน

(๕) อุपाเย คือแสดงวิธีหรือแนวปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงนิสสรณะหรือผละ เช่น เทศน์เรื่องศีล ก็แสดงวิธีรักษาศีล วิธีปฏิบัติตนในขณะที่รักษาศีล

(๖) อาณัติ คือแนะนำ ชักชวน โน้มน้าวใจให้คล้อยตามตลอดถึงตักเตือน ให้สติสำนึก เพื่อให้ได้รับประโยชน์คือนิสสรณะหรือผลตามควร

การนิเทศหรือการอธิบายหลักธรรมที่จะนับได้ว่าบริบูรณ์นั้น ต้องอยู่ในกรอบหรือประเด็น ๖ ประการนี้ เพราะทั้งหมดนี้เป็นกรอบที่ท่านวางเป็นหลักไว้ตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีชื่อเรียกในตำราว่า “เทศนาหาระ” คือหลักการหรือวิธีการอธิบายขยายความเทศนาหรือพระพุทพจน์ เพื่อกำจัดความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิดในเทศนานั้น โดยวิธีแยกแยะอธิบายทั้งโดยพยัญชนะคือตามอักขรศัพท์ที่ปรากฏและโดยอรรถคือชี้ให้เห็นถึงเนื้อหาสาระสำคัญของเทศนานั้นโดยภาพรวมทั้งหมดวิธีการตีความตามกรอบ ๖ ประการนี้ได้อธิบายไว้แล้วใน “การตีความพุทธศาสนสุภาษิต” เช่นเดียวกัน จึงขอแสดงไว้ในที่นี้พอเห็นทาง

ภาษาที่ใช้ในการเทศน์

เนื่องด้วยการเทศน์เป็นการถ่ายทอดหลักธรรมไปสู่ผู้ฟัง โดยต้องอาศัยเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคือภาษา การที่จะให้ผู้ฟังรู้และเข้าใจข้อธรรมที่แสดงอย่างถูกต้องตรงกับวัตถุประสงค์ของการฟังก็อยู่ที่วิธีการใช้ภาษาที่ถูกต้อง เหมาะสม เป็นภาษาร่วมสมัย เป็นที่เข้าใจได้ไม่ยาก ทั้งประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๒ ประการคือ ได้ความ กับ ได้คำที่ว่า ได้ความ นั้นตรงกับภาษาพระว่า สาตถ์ คือเป็นภาษาที่ได้ความหมายตรงประเด็น ตรงกับเรื่อง ได้ความสมบูรณ์สามารถสื่อสารให้รู้และเข้าใจเรื่องได้ที่ว่า ได้คำ นั้นตรงกับภาษาพระว่า สพฺยญฺชนํ คือเป็นภาษาที่ดี มีลักษณะเป็นคำที่ไม่มีโทษ เป็นภาษาไพเราะเสนาะหูสละสลวย เป็นภาษาที่ชาวเมืองใช้พูดกันดั่งนั้น

ภาษาที่ใช้ในการเทศน์จึงต้องเป็นภาษาพิเศษ และต้องใช้ภาษาที่พิเศษไปกว่าภาษาที่ใช้สื่อสารหรือถ่ายทอดเนื้อความกันตามปกติ ทั้งนี้เพราะภาษาเทศน์มิใช่เพียงสื่อสารให้รู้และเข้าใจได้เท่านั้น หากต้องไพเราะ สละสลวย มีศิลปะดึงดูดหูให้น่าฟังและดึงดูดใจให้น่าเชื่ออีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ การใช้ภาษาไทยได้ดีและถูกต้องในการเทศน์ย่อมเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อใช้ภาษาได้ดีและถูกต้องก็สามารถถ่ายทอดข้อธรรมและสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจน ตรงตามทีประสงค์แต่การใช้ภาษานั้นเป็นเรื่องของหลักวิชา มีกฎมีเกณฑ์การใช้อยู่ การศึกษาเรื่องการใช้ในการเทศน์จึงเป็นความจำเป็นมิเช่นนั้นจะไม่อาจถ่ายทอดข้อธรรมได้ตรงประเด็นเพราะใช้ภาษาผิดไป ในเรื่องนี้มีตัวอย่างให้เห็นกันอยู่ มีนักเทศน์ไม่น้อยที่มีความรู้ทางธรรมดี มีวุฒิทางธรรมสูง ทั้งเข้าใจข้อธรรมได้อย่างลึกซึ้ง แต่เมื่อถึงคราวเทศน์กลับไม่สามารถถ่ายทอดหรือสื่อสารความรู้ความเข้าใจของตนนั้นออกให้เป็นที่เข้าใจของผู้ฟังได้ ทั้งนี้เพราะไม่ฉลาดในการใช้ภาษา ใช้ภาษาไม่ค่อยถูก ใช้คำใช้ประโยคไม่ชัดเจนปะติดปะต่อใจความไม่ค่อยได้นัยตรงกันข้าม มีนักเทศน์ส่วนหนึ่งที่ความรู้ทางธรรมไม่สูงนัก แต่ฉลาดในการใช้ภาษาในการถ่ายทอดใช้ภาษาสละสลวย ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายเรียงลำดับใจความเชื่อมต่อกันได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง มีสำนวนโวหารดี จึงเป็นที่นิยมยกย่องของคนฟังทั่วไปหลักการใช้ภาษาในการเทศน์นั้นมีรายละเอียดมาก แต่พอสรุปได้ดังนี้

(๑) ใช้ภาษาที่ดี เว้นภาษาที่ไม่ดี คือใช้ภาษาที่เป็นวาจาสุภาสิต เป็นภาษาที่ไม่มีโทษ เป็นภาษาที่ฟังแล้วสบายหู ได้อารมณ์สร้างสรรค์ เว้นใช้ภาษาที่เป็นถ้อยคำชั้นต่ำ คำหยาบคาย คำด่าคำรุนแรง เป็นคำตลาด หยาบโลน ไม่ใช่คำของผู้ดี และหลีกเลี่ยงคำที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

(๒) ใช้ภาษาเขียน ไม่ใช่ภาษาพูด คือใช้คำที่สุภาพ เป็นภาษาเขียน หลีกเลี่ยงคำที่เป็นภาษาพูด แม้ว่าจะสามารถสื่อได้ดีกว่าภาษาเขียนและคนชอบฟังมากกว่า แต่เมื่อเป็นคำที่ไม่สุภาพไม่เหมาะสม ไม่อาจใช้ในการแสดงธรรมได้ ก็จำต้องเว้นเสีย

(๓) ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ใช่ภาษาที่เข้าใจยาก คือคำที่ใช้ในการเทศน์อธิบายธรรมนั้นต้องง่ายต่อการเข้าใจ ต้องให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ทันทีเมื่อได้ฟัง ไม่ต้องแปลไทยเป็นไทยอีก โดยเว้นคำที่เป็นศัพท์ทางวิชาการ เป็นภาษาเฉพาะ เป็นต้น ยกเว้นคำที่เป็นสุภาสิต คำพังเพย หรือคำคม ที่ได้ยินได้อ่านกันอยู่บ่อยๆจนเป็นที่รู้กันส่วนใหญ่แล้วว่าหมายถึงอะไร คำเหล่านี้ย่อมนำมาประกอบในการเทศน์ได้

(๔) ใช้สำนวนภาษาและประโยคที่กระชับ คือในการอธิบายขยายความข้อธรรม ต้องใช้สำนวนถ้อยคำและข้อความประโยคที่กระชับ ไม่ยาวเกินไป ไม่วกวนสับสนจนจับความไม่ทันหรือจับประเด็นไม่ได้ทันที ตัดถ้อยคำที่ไม่จำเป็นหรือทำให้เย็นเยือกเสียเหลือไว้เฉพาะที่พอสื่อให้รู้ได้ชัดเจนก็พอ

(๕) เลือกใช้คำร่วมสมัยให้เหมาะสม คือในปัจจุบันมีคำหรือศัพท์เกิดขึ้นเรื่อยๆ ในภาษาไทย ถือว่าเป็นภาษาสมัยใหม่ เป็นที่นิยมใช้กันในแวดวงวิชาการ วงการสื่อ แต่ยังเป็นคำที่อยู่ในวงจำกัด คนทั่วไปยังเข้าไม่ถึง หรือยังเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป เช่นคำว่า โลกทัศน์ วิสัยทัศน์ บริบท กายภาพ จิตวิญญาณ ข้อมูล นวัตกรรม บูรณาการ ปฐมบท องค์ความรู้เป็นคำที่นิยมพูด นิยมเขียนกันจนดูเหมือนว่าเป็นคำที่รู้กันดีแล้วแต่โดยข้อเท็จจริง ยังมีคนจำนวนมากโดยเฉพาะชาวบ้านที่มีใช้นักวิชาการและไม่ชอบอ่านหนังสือยังเข้าไม่ถึงความหมายแท้จริงของคำเหล่านี้กัน ดังนั้นในการเทศน์ทั่วไปจึงยังไม่นิยมใช้คำเหล่านี้ในบทเทศน์ แต่ถ้าต้องการใช้ด้วยเห็นว่าจะทำให้บทเทศน์เด่นขึ้นตรงประเด็นขึ้น ก็จึงเลือกใช้ให้เหมาะสมทั้งแก่บุคคล หัวข้อเรื่องและสถานการณ์

(๖) หลีกเลี่ยงคำเฉพาะ คือพยายามไม่ใช้คำที่เป็นศัพท์ทางวิชาการที่เป็นภาษาเฉพาะ โดยเฉพาะที่เป็นภาษาบาลี ยกเว้นคำที่เป็นชื่อธรรมะหรือเป็นหัวข้อธรรม เพราะคำเช่นนั้นไม่คุ้นหูหรือไม่เป็นที่เข้าใจสำหรับผู้คนทั่วไป แต่ผู้เทศน์ที่ชำนาญชำนาญของจะหลีกเลี่ยงคำเหล่านี้เสีย หากเมื่อต้องการสื่อให้เข้าใจเนื้อหาสาระทำนองนั้น ก็จะใช้คำแปลหรือคำขยายความมาแสดงเลย ที่เดียวทำให้เข้าใจง่าย ฟังไม่เบื่อ และเกิดความรู้สึกว่าธรรมะไม่ใช่ยาขมไม่ใช่ของยากจนไม่อาจกลืนลงได้ เมื่อฟังเมื่ออ่านต่อไปเรื่อยๆ ไม่สะดุดก็รู้และเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

(๗) ขยายความคำเฉพาะให้แจ่มแจ้ง คือในกรณีที่จำเป็นต้องใช้คำเฉพาะ เช่น ศัพท์ธรรมะ ศัพท์วิชาการ คำสุภาพ คำพังเพย คำสมัยใหม่เช่นคำที่กล่าวถึงข้างต้น ต้องแปลหรืออธิบายขยายความให้แจ่มแจ้งชัดเจนต่อเนื่องกันไปทันที ด้วยภาษาที่ง่ายๆจะอธิบายสั้นหรือยาวก็แล้วแต่คำเฉพาะนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อมิให้ผู้ฟังผู้อ่านต้องมาเสียเวลาตีความหรือคิดหาคำอธิบายเอง จะเป็นเหตุให้สะดุดและไม่ให้ความสนใจต่อไปดังกล่าวก่อนแล้วข้างต้น

(๘) รักษาถ้อยคำสำนวนภาษาการเทศน์ไว้ คือบทเทศนานั้นประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วนคือ อุเทศ นิเทศ และปฏินิเทศ ในส่วนอุเทศหรือส่วนเริ่มต้นนั้นจะเป็นเรื่องของอารัมภบทบอกงาน บอกเหตุผลของการมีเทศน์เป็นต้น และส่วนปฏินิเทศจะเป็นข้อสรุปเนื้อหาและบทส่งท้าย ในสองส่วนนี้จะมีถ้อยคำสำนวนที่ใช้โดยเฉพาะเป็นต้นแบบอยู่ จึงนิยมรักษาถ้อยคำสำนวนนั้นไว้

(๙) ใช้ภาษาให้ถูกต้อง คือการใช้ภาษาในการเทศน์นั้นนอกจากจะใช้ภาษาที่ดี ใช้ภาษาเขียน ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายดังกล่าวก่อนแล้ว ที่สำคัญที่สุดยิ่งไปกว่านั้นคือต้องใช้ให้ถูกต้อง มิใช่ว่าเป็นภาษาที่ดีแต่ไม่ถูกต้อง เช่นนี้ก็ถือว่าใช้ภาษาไม่ถูก และเมื่อใช้ไม่ถูกแล้วอาจทำให้เข้าใจความหมายผิดไปก็ได้ อาจถูกตำหนิว่าไม่รู้จักใช้ภาษาก็ได้ ทำให้เสียหายเสียภูมิได้เหมือนกัน การใช้ภาษาที่ถูกต้องนั้นคือการใช้คำหรือศัพท์ที่ถูกหลักเกณฑ์ของภาษา ถูกกับความหมาย ถูกกับเรื่อง ถูกกับบุคคล เป็นต้น เพราะมีคำหรือศัพท์จำนวนไม่น้อยในภาษาไทยที่มีกฎเกณฑ์การใช้และความหมายเฉพาะ ไม่ใช่ทั่วไปในทุกเรื่อง เช่นศัพท์ธรรมะ ราชาศัพท์ ศัพท์ที่ใช้สำหรับพระสงฆ์ เป็นต้น

(๑๐) ใช้คำเต็ม ไม่ใช่คำย่อ คือคำบางคำนิยมใช้คำย่อที่เรียกว่าภาษาปากในการพูดสนทนา แต่เมื่อนำมาใช้ในการเทศน์ต้องใช้คำเต็ม มิใช่คำย่อแบบใช้ในการพูด เช่น โบสถ์ เณรลงโบสถ์ บรรลุโสดา เป็นพระอนาคา ฯลฯ คำเต็มต้องใช้ว่าอุโบสถ สามเณร ลงอุโบสถ บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระอนาคามีคำประเภทนี้มีจำนวนมาก หากใช้คำย่อที่อยู่ในเกณฑ์ใช้ภาษาไม่ถูกเช่นกัน

การใช้ภาษาในการเทศน์นั้นได้แสดงไว้แล้วโดยพิสดารในหนังสือ “ภาษาเทศน์ ภาษาไทย” ในหนังสือนี้นอกจากจะได้แสดงหลักการใช้ภาษาในการเทศน์แล้ว ยังได้แสดงเรื่องการอ่านกับการเทศน์ การเขียนกับการเทศน์ การใช้ราชาศัพท์ในการเทศน์และการใช้คำพังเพย คำสุภาพไว้ด้วย ผู้สนใจสามารถใช้ศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ของตนได้

สำนวนที่ใช้ในการเทศน์

สำนวน คือ ถ้อยคำที่เรียบเรียงไว้อย่างมีระบบ อย่างมีชั้นเชิง เข้าใจง่าย ได้ความหมายชัดเจน อาจเป็นถ้อยคำที่เป็นประโยคเต็มรูปหรือเป็นเพียงข้อความส่วนหนึ่งของประโยคที่เรียกว่า วลี คำว่า สำนวน นี้จะเรียกว่า โวหารก็ได้ หรือเรียกรวมกัน ว่า สำนวนโวหาร ก็มี นั้นหมายความว่าสำนวนกับโวหารมีความหมายอย่างเดียวกันในการเทศน์นั้น มิใช่เฉพาะภาษาเท่านั้นที่ต้องเป็นภาษาพิเศษและต้องใช้ภาษาที่พิเศษไปกว่าภาษาสื่อสารข้อความตามปกติ แม้สำนวนโวหารก็ต้องเป็นพิเศษกว่าธรรมดาด้วย กล่าวคือสำนวนจะต้องเป็นสำนวนเทศน์โดยเฉพาะ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า เทศนาโวหาร เทศนา

โวหาร ก็คือสำนวนเทศน์นั่นเองอันที่จริงสำนวนนั้นมี ๒ อย่างคือ สำนวนพูด กับ สำนวนเขียน

สำนวนพูด คือถ้อยคำที่ใช้พูดกันตามปกติ เพื่อสื่อให้เข้าใจความตรงกัน ภาษาพูดนี้จะไม่ค่อยพิถีพิถันเรื่องหลักเกณฑ์ของภาษานัก เป็นประโยคก็ได้ไม่เป็นก็ได้ อาจเป็นคำห้วนๆ เป็นคำกร่อน เป็นคำแสลง เป็นคำตลาด เป็นคำต่างประเทศก็ได้ ขอให้ผู้ฟังเข้าใจตรงตามที่ต้องการเป็นใช้ได้ ทั้งเวลาพูดจะมีท่วงทีลีลาหรือไม่ก็ได้ จะเพราะหรือไม่เพราะก็ได้

สำนวนเทศน์ คือถ้อยคำที่เป็นภาษาเขียนหรือภาษาหนังสือสละสลวย มีความสมบูรณ์ของประโยค มีสัมพันธภาพแห่งถ้อยคำคือมีเนื้อความเชื่อมโยงติดต่อกัน และถูกต้องตามกฎเกณฑ์แห่งภาษา เป็นถ้อยคำที่ปราศจากโทษแห่งภาษาคือคำหยาบคายคำกร่อน คำแสลง คำตลาด เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นถ้อยคำที่ไม่สุภาพ อารยชนคนดีทั้งหลายไม่พูดไม่ใช้เขียนกันสำนวนเทศน์ที่คุ้นเคยกันดีก็คือสำนวนเรียงความแก้กระทู้ธรรมหรือที่เรียกกันในวงการพระว่า “แต่งกระทู้” เพราะในการแต่งกระทู้นั้นท่านกำหนดให้แต่งเป็นสำนวนเทศนาโวหาร ดังนั้นหากจะกล่าวให้ตรงประเด็นก็ได้ว่าสำนวนเทศน์นั้นก็คือสำนวนแต่งกระทู้นั่นเอง

สำนวนโวหาร ที่ใช้ในการเทศน์นั้นนิยมเป็นไปตามองค์ประกอบของบทเทศนา ๓ ส่วน คือ อุเทศ นิเทศ ปุณนิเทศ ดังกล่าวแล้วในส่วนของอุเทศและปุณนิเทศนั้นจะมีสำนวนโวหารที่ใช้โดยเฉพาะเป็นต้นแบบอยู่ เช่นงานมงคลมีสำนวนความอย่างนี้ งานอวมงคลมีสำนวนความอย่างนี้จึงนิยมรักษาถ้อยคำสำนวนโวหารเช่นนั้นไว้แม้จะพลิกแพลงยกย่องไปบ้างตามความ

เหมาะสม แต่ก็ยังคงรักษาถ้อยคำสำนวนที่เป็นหลักเป็นแกนเอาไว้ แม้ว่าถ้อยคำภาษาที่ใช้จะเป็นคำเฉพาะ เป็นคำที่ผู้ฟังอาจไม่เข้าใจชัดเจนนัก แต่ก็อนุโลมให้ใช้ได้เพื่อรักษารธรรมเนียมเก่าไว้

ตัวอย่างสำนวนอุเทศเบื้องต้น

“บัดนี้ จักได้แสดงพระธรรมเทศนาในบุญนิกิตถา ฉลองศรัทธาเพิ่มพูนปัญญาบารมี อนุโมทนาในกุศลบุพพเปตพลีที่มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย อันประกอบด้วยคณะกรรมการมูลนิธิทั้งที่เป็นคณะกรรมการดำเนินการและคณะกรรมการกำกับมูลนิธิ ตลอดจนเจ้าหน้าที่มูลนิธิและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ได้บำเพ็ญให้เป็นไปเพื่ออุทิศแต่เจ้าของทุนและผู้มีอุปการคุณที่วายชนม์ไปแล้ว ดังที่เคยปฏิบัติมาเป็นนิพัทธกิจประจำปี ทั้งนี้ก็ด้วยกุศลจิตก่อก่อปรด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรมอันมั่นคงเสมอมา นับเป็นบุญกิริยาที่น่ายกย่องและน่าถือเป็นแบบอย่างในทางปฏิบัติเพื่อจัดเพื่อทำขึ้นโดยทั่วไป” ตัวอย่างสำนวนปฐินิเทศท้ายกัณฑ์ “ด้วยอำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญอุทิศให้เป็นไปแต่ต้นแล้วทั้งปวงนี้ จงเป็นบุญนิธินิมีผลสัมฤทธิ์ผลติวิปากมบุญผลอันเป็นทิพยสุขทิพยสมบัติโอฬารยิ่งขึ้นไปพร้อมเสร็จ แต่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระปิยโสทรเชษฐภคินีพระองค์นั้นตลอดจิรัฐติกาล สมตามพระราชปณิธานอุทิศโดยฐานะนิยมทุกประการ รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในสาธุกัมมกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี ยุติลงด้วยประการฉะนี้ ฯ ขอถวายพระพร ฯ”

สำหรับในส่วนของนิเทศคือส่วนที่อธิบายขยายความนั้นนิยมเป็นสำนวนที่เรียกว่าเทศนาโวหาร โดยเป็นถ้อยคำและข้อความที่

กระชับ ไม่ยาวเกินไป ไม่วกวนสับสนจนจับความไม่ทันหรือจับประเด็นไม่ได้ทันที ตัดถ้อยคำที่ไม่จำเป็นหรือทำให้เยิ่นเย้อออกเสียเหลือไว้เฉพาะที่พอสื่อให้รู้ได้ชัดเจน หรือหาถ้อยคำที่ชัดเจนสั้นๆ มาแทนถ้อยคำที่เยิ่นเย้อหรือที่ยาวเกินไปนั้น เช่นสำนวนว่า“ในการทำบุญทำกุศลความดีนั้นย่อมสามารถจะกระทำได้ด้วยวิธีการต่างๆมากมาย เช่นการเสียสละบริจาคให้ทาน อันเป็นการเกื้อหนุนจุนเจือกันด้วยน้ำใจที่บริสุทธิ์ใสสะอาดปราศจากมลทินคือความตระหนี่ถี่เหนียวด้วยเสียดายของ”สำนวนเช่นนี้แม้จะฟังดูไพเราะไม่ขัดหู แต่เมื่อพิจารณาดูเนื้อหาก็มีไม่มาก อาจตัดทอนให้กะทัดรัดก็ได้ว่า“การทำบุญนั้นย่อมทำได้หลายวิธี เช่นเสียสละให้ทาน เป็นการจุนเจือกันด้วยใจที่ใสสะอาดปราศจากความตระหนี่เสียดาย”สำนวนที่นิยมกันในสมัยก่อนแบบหนึ่งคือแบบสัมผัสคำ คือข้อความในวรรคข้างหน้าลงท้ายด้วยคำที่เป็นเสียงใด วรรคต่อไปก็ใช้คำที่มีเสียงคล้องจองกับคำนั้น โดยจะอยู่ในส่วนใดของประโยคก็ได้ เช่นในสำนวนเทศน์ดังต่อไปนี้“อรรถสัมมาปณิธินั้น ได้แก่ความตั้งตนไว้ชอบ อันคนเกิดมาในโลกก็ชื่อว่าท่องเที่ยวอยู่ในโอฆะคือวัฏสงสาร จำต้องประพาศิตนให้เหมาะแก่ภูมิฐานของตน เพื่อจะได้หลีกพ้นอุปสรรคข้อขัดข้อง และนำชีวิตไปโดยสะดวกดี ไม่เช่นนั้นชีวิตก็จะมีสุขเป็นผล เหมือนคนไปเรือน้อย จำต้องคอยวาดคัต เพื่อให้เรือไม่ติดขัดเดินไปได้

โดยสะดวกฉะนั้น...”

“ในการรับคนเข้าทำเป็นบรรพชิตบริษัทกล่าวคือรับกุลบุตรผู้มีศรัทธาปรารถนาจะบวชให้ได้บรรพชาอุปสมบท ครั้งแรกพระบรมสุคตก็ทรงรับด้วยพระองค์เองด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ครั้นต่อมามีพระสาวกตรัสรู้ธรรมตามเสด็จขึ้นหลายรูปพอจะเป็นกำลังในการแพร่ศาสนาได้ จึงทรงส่งท่านเหล่านั้นให้แยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนา เมื่อมีกุลบุตรศรัทธาจะบวช ท่านเหล่านั้นก็นำมาเฝ้ากราบทูลขอบรรพชา บางทีพากันมาแต่ถิ่นไกลกันดารต้องลำบากบอบช้ำทั้งอาจารย์แลศิษย์ที่มีเนื้องๆ...”(สองสำนวนนี้จากมงคลวิเสสสภา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจริญ ญาณวรเถร วัดเทพศิรินทราวาส) คำที่ขีดเส้นใต้ทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นสำนวนที่รับสัมผัสกันไปมาเป็นเจตนาของผู้เทศน์เพื่อให้เกิดความไพเราะเหมาะสม เป็นการแสดงคารมเทศนาให้ปรากฏ ทั้งหมดจดด้วยเนื้อหาไม่บกพร่องทั้งสอดคล้องกับสมัยนิยม และเวลาออกเสียงนั้นก็นิยมอ่านให้ไปหยุดที่คำรับสัมผัสกับคำแรกนิตหนึ่งแล้วค่อยอ่านต่อไป เมื่ออ่านได้ดังนี้ก็จะทำให้เกิดความไพเราะได้อารมณ์กวี ซึ่งเป็นที่ชมชอบของผู้ฟังยิ่งนัก

แม้สมัยปัจจุบันจะไม่ค่อยนิยมกันแล้วก็ตาม แต่หากนักเทศน์ท่านใดสามารถแต่งเทศน์และออกทำลีลาได้เหมือนอย่างโบราณ ก็ย่อมได้รับเอ่ยขานยกย่องไม่แพ้กันอนึ่ง ในเวลาเทศน์นั้นนิยมเทศน์กันเป็น ๒ รูปแบบคือใช้สำนวนพูดกับใช้สำนวนเทศน์สำนวนพูด คือเทศน์แบบพูดปกติธรรมดา ไม่มีท่วงทีลีลาเป็นพิเศษ ไม่คำนึงถึงจังหวะเสียงและไม่พิถีพิถันเรื่อง

การใช้ภาษามากนัก แสดงไปเรื่อยๆ มุ่งเนื้อหาสาระมากกว่า ผู้เทศน์ที่ “เทศน์ปากเปล่า” หรือ “เทศน์สด” นั้นส่วนใหญ่จะใช้สำนวนพูดมากกว่าสำนวนเทศน์ เพราะเทศน์ไปคิดไป อาจเร็วบ้างช้าบ้าง สะดุดบ้างเสียงไม่สม่ำเสมอ บ้างสำนวนเทศน์ คือเทศน์แบบมีท่วงทีลีลาซึ่งเป็นของเก่า นิยมกันในหมู่ นักเทศน์ผู้มีชื่อเสียง เป็นผู้ใหญ่ เทศน์เป็นการเป็นงานในงานสำคัญ เช่น เทศน์ในงานพระราชพิธีเทศน์ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เป็นต้น

การเทศน์แบบนี้นิยมเทศน์แบบอ่านคัมภีร์ จึงไม่ต้องเทศน์ไปคิดไปเพราะแต่งหรือเรียบเรียงมาดีแล้ว ทดลองอ่านมาคล่องแล้ว เวลาเทศน์จริงก็ประคองสติระวังผิดพลาดตลอดเวลา เสียงที่เทศน์จึงมีความสม่ำเสมอ ได้จังหวะ ตอนไหนควรอ่านติดกันไป ตอนไหนควรหยุดเว้นวรรค ตอนไหนควรทอดเสียงเพื่อให้สอดคล้องกับถ้อยคำต่อไป ก็ระวังมิให้ผิดพลาดเทศน์ในลักษณะนี้จะออกมาดี มีความขลังศักดิ์สิทธิ์ เป็นพิธีการ มีความพิถีพิถัน ไม่สุกเอาเผากิน จึงเหมาะสำหรับใช้ในงานสำคัญสำนวนเทศน์เป็นหลักวิชา เพราะต้องอาศัยความรู้เรื่องภาษาในหลายๆด้าน เช่น การเลือกใช้คำ การให้ความหมายคำ การเรียบเรียงคำเป็นประโยค ตลอดถึงการเชื่อมความระหว่างประโยคต่อประโยค ซึ่งความรู้เหล่านี้จะเป็นอุปการะต่อการเลือกเฟ้นคำที่เหมาะสมมาประกอบกันเป็นสำนวนโวหารที่ได้ความหมายสมบูรณ์ไพเราะ น่าฟัง ไม่ขัดหู ดังนั้น ผู้ที่รู้ภาษาในหลายๆด้านย่อมใช้สำนวนเทศน์ได้ดี กะทัดรัด แต่ได้ใจความอันเป็นเนื้อหาสาระสมบูรณ์ ตรงกันข้าม ผู้ขาดความรู้ด้านภาษาย่อมจะอธิบายขยายความได้ไม่สนิท ใช้ภาษาบกพร่อง ฟังดูติดขัด

แม้ผู้ใช้อาจก็อดอดเพราะไม่อาจสรรหาถ้อยคำมาอธิบายข้อธรรมให้กระจ่าง
ได้อย่างที่ต้องการ

บทความ ถัดไปวิธีการเทศน์

บทความ ก่อนหน้าฝากไว้เพื่อช่วยกันคิดช่วยกันทำ

ภาคที่ ๒

วิธีการเทศน์

วิธีการเทศน์ คือระเบียบปฏิบัติในการเทศน์ เป็นการนำความรู้
เรื่องหลักการเทศน์มาปฏิบัติ โดยมีหลักศาสนพิธีเป็นเครื่องเชื่อมประสานให้
กลมกลืนเป็นเนื้อเดียว ลงตัว และเป็นแบบอย่างให้ปฏิบัติตามได้เป็นที่รู้กัน
แล้วว่าการเทศน์เป็นการเผยแผ่ธรรมที่สำคัญศักดิ์สิทธิ์และเป็นพิธีกรรม คือมี
ระเบียบปฏิบัติต่างหากโดยเฉพาะมีขั้นตอนแห่งการปฏิบัติ ต้องดำเนินไป
ตามจังหวะแห่งขั้นตอนจะตัดลัดขั้นตอนไปตามใจชอบหาควรไม่ เพราะที่
ผู้คนให้ความสำคัญและยอมรับการเทศน์กันมาแต่โบราณนั้น สาเหตุหนึ่งก็
มาจากการรักษาระเบียบปฏิบัติไปตามขั้นตอนกันไว้ได้นั่นเองเพื่อความ
สะดวกในการทำสมาธิและการปฏิบัติ จักได้

แยกขั้นตอนการปฏิบัติในการเทศน์ออกเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่คือ

- ขั้นตอนที่ ๑ ก่อนเทศน์ คือขั้นตอนตั้งแต่ได้รับนิมนต์ให้เทศน์ไปจนถึงขึ้นนั่งบนธรรมาสน์
- ขั้นตอนที่ ๒ ขณะเทศน์ คือขั้นตอนตั้งแต่เริ่มจับพัดให้ศีล จนถึงเทศน์จบ
- ขั้นตอนที่ ๓ หลังเทศน์ คือขั้นตอนหลังจากเทศน์จบแล้ว

ขั้นตอนที่ ๑ ก่อนเทศน์

ขั้นตอนก่อนเทศน์เป็นขั้นเตรียมการและชั้นบูรพภาคเบื้องต้นแห่งการเทศน์ เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับศาสนพิธีเป็นพื้น ซึ่งมีรายละเอียดสำหรับปฏิบัติมาก จึงจักแยกกล่าวไปตามลำดับเพื่อสะดวกต่อการปฏิบัติ โดยแยกเป็น ๒ ส่วนคือ

-ส่วนเตรียมการ

-ส่วนศาสนพิธีและระเบียบปฏิบัติ

ส่วนเตรียมการ

เนื่องจากการเทศน์เป็นเรื่องสำคัญ มีใช้ปฏิบัติเพียงแค่ให้ผ่าน
ผ่านไปแบบสุกเอาเผากินหรือพอเป็นพิธีเท่านั้น มีผลกระทบทั้งในแง่บวกและ
แง่ลบต่อศรัทธาของชาวพุทธมีใช้น้อย เพราะชาวพุทธจะให้ความสนใจและ
เคารพต่อการฟังธรรมมาก ด้วยถือว่าพระผู้เทศน์นั้นเป็นผู้แทนของ
พระพุทธเจ้า จึงจัดเตรียมสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์ เช่นเตรียมสถานที่ เตรียม
ธรรมาสน์ เตรียมเครื่องบูชา เตรียมเครื่องกัณฑ์เป็นต้นเป็นพิเศษกว่าการ
ทำบุญอย่างอื่นดังนั้นหากได้ฟังเทศน์ที่ได้เนื้อหาสาระดี ได้ประโยชน์จากการ
ฟังได้ความซาบซึ้งในรสแห่งธรรม ก็จะเกิดปิตินดี เกิดความเข้มข้นเบิกบาน
ใจ ไม่คิดเสียตายสิ่งของและเวลาที่จัดให้มีเทศน์ ทั้งยอมคิดยกย่องชมเชยผู้
เทศน์ด้วย ด้วยว่าชาวบ้านผู้ใฝ่ใจทางธรรมและชอบฟังธรรมเป็นทุนอยู่แล้ว
เมื่อได้ฟังธรรมแล้วย่อมรู้ได้ทันทีว่าผู้เทศน์นั้นตั้งใจเทศน์หรือไม่ เตรียมการ
มาดีหรือไม่ หรือเป็นผู้เทศน์ระดับใด เป็นต้นจึงเพื่อรักษาศรัทธาของชาวบ้าน
และรักษาธรรมเนียมปฏิบัติในเรื่องนี้ ย่อมเป็นการสมควรที่ผู้เทศน์จะพึง
เตรียมการไว้ล่วงหน้าเมื่อได้รับนิมนต์ให้ไปเทศน์ในงานต่างๆ หรือต้องเทศน์
ตามหน้าที่เช่นเทศน์ในวันพระ เทศน์ในงานเทศกาลประจำของวัด เป็นต้นสิ่ง
ที่จะพึงเตรียมก่อนไปเทศน์นั้นคือ

(๑) เตรียมตัว คือเตรียมดูแลสุขภาพร่างกายให้ดี ไม่ให้เจ็บไข้
โดยที่สุดแม้เป็นหวัดคัดจมูก ร่างกายต้องแข็งแรงอยู่เสมออันจะทำให้ดู
องอาจ ผึ่งผาย มีบุคลิกที่ดีสมกับเป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้า หากปล่อยตัวให้

เสียบุคลิกหรือให้เจ็บไข้ เมื่ออยู่ต่อหน้าชาวบ้านย่อมมีอาการเหมือนคนหมดแรง เหมือนไม่เต็มใจที่จะเทศน์ ขณะเทศน์เล่าก็ได้ไปเทศน์ไป เสียงก็สั้นเครือไม่น่าฟังหายใจก็หอบดังออกทางเครื่องเสียง ทำให้เสียศรัทธาและความรู้สึกของชาวบ้านได้การรักษาสุขภาพร่างกายให้ดีเข้าไว้ย่อมได้เปรียบสำหรับนักเทศน์ เพราะทำให้มีบุคลิกที่ดี ดูมีสง่า ยิ่งหากหน้าตาดีด้วยแล้วยิ่งเพิ่มเสน่ห์ เป็นที่ถูกใจและถูกตาของคนประเภท “รูปปมาณิกา” คือผู้ที่นิยมชมชอบในรูปร่างเป็นยิ่งนัก คนประเภทนี้หากได้เห็นรูปที่พอใจแล้วเป็นศรัทธาเลื่อมใสทั้งสิ้นพระนักเทศน์ที่มีรูปร่างดีหรือมีบุคลิกดี งามอาจฟังผายและมีสุขภาพที่ดีด้วยยิ่งได้เปรียบ บางครั้งแม้จะเทศน์ไม่ได้ธรรมสออะไรมา ผีปากไม่คมเหมือนนักเทศน์ชื่อดังทั่วไป แต่ก็เป็นที่นิยมชมชอบอยู่ในระดับแนวหน้าของนักเทศน์ได้เช่นกันแต่แม้ว่ารูปร่างหน้าตาดีไม่มีเสน่ห์นัก หากแต่เข้าใจดูแลสุขภาพร่างกาย รู้จักวางท่า ผีกฝนลีลาการเดิน การนั่ง การเจรจาให้ดี ผีกฝนวาทะให้คมคาย ไพเราะ นุ่มนวล ก็จะสามารถเอาชนะใจคนได้ไม่แพ้กันการเตรียมการด้วยการเตรียมตัวต้องใช้เวลาและต้องพร้อมอยู่เสมอจะมาเตรียมเอาตอนที่ได้รับนิมนต์แล้วบางทีก็ไม่ทันการกลายเป็นคนไม่พร้อมไปอย่างน่าเสียดาย

(๒) เตรียมใจ คือสร้างความรู้สึที่ดีต่อการเทศน์ ไม่ว่าจะเทศน์ตามหน้าที่หรือเทศน์ตามคำอาราธนาก็ตาม สร้างความรู้สึว่าการเทศน์เป็นเรื่องของตนซึ่งเป็นศาสนทายาทจะต้องรับผิดชอบเพราะเป็นการเผยแผ่คำ

สอนของพระพุทธบิดา เป็นการรักษาพระศาสนา เป็นการทำหน้าที่ถวายเป็น พุทธบูชา และเป็นการตอบแทนชาวพาราที่อุปถัมภ์ตนด้วยปัจจัยสี่ สร้าง ความรู้สึกได้เช่นนี้ซื้อได้เตรียมใจไว้พร้อมเตรียมใจอีกอย่างหนึ่งคือเต็มใจที่จะ เทศน์ในงานนั้นหรือในพิธีนั้น โดยไม่คิดว่าจะป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ จะ เป็นงานของคนมั่งมีหรือคนยากจน คิดมุ่งแต่จะสงเคราะห์ให้สำเร็จประโยชน์ เป็นสำคัญ มุ่งจะรักษาศรัทธาเป็นหลัก เมื่อตระหนักได้อย่างนี้ก็จะไม่ตื่นเต้น พอใจด้วยสບอารมณ์เมื่อได้เทศน์งานใหญ่หรืองานมีระดับ และจะไม่ผิดหวัง เสียใจไม่สບอารมณ์เมื่อได้เทศน์ในงานเล็กหรืองานชาวบ้านธรรมดาการ วางใจเป็นกลางในงานต่างๆ ไม่แสดงอาการขึ้นลง เก็บอาการดีใจเสียใจไว้ มิติดิต เตรียมการเต็มที่เหมือนกันทุกงานอย่างนี้จึงจะชอบ

(๓) เตรียมเรื่อง คือกำหนดหัวข้อธรรมที่จะเทศน์ กำหนดเนื้อหาที่ เป็นประเด็นสำคัญโดยเดินตามหลักตีความ กำหนดกรอบการอธิบาย กำหนดองค์ประกอบที่พื้งนำมาเสริมการอธิบาย เช่นอุปมา อุทาหรณ์ คำ สุภาชิต คำพังเพย หรือบทกวีที่เห็นว่าเข้ากันได้กับข้อธรรมที่จะอธิบาย รวม ไปถึงกำหนดพุทธศาสนสุภาชิตที่อาจนำมาอ้างอิงเพื่อสนับสนุนคำอธิบาย เหมือนการแต่งกระทู้ที่อ้างกระทู้อื่นมารับสมอ้าง

การเตรียมเรื่องเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ เหมือนนักแสดงลิเกหรือนักแสดง ละครมืออาชีพ ก่อนที่จะออกงานก็ต้องรู้ล่วงหน้าก่อนว่าจะแสดงเรื่องอะไร ต้องทำความเข้าใจท้องเรื่องหรือเนื้อหาของเรื่องนั้นอย่างชัดเจน ต้องท่อง

หรือจำบทเจรจาให้ได้แม่นยำที่สุด เป็นต้น มิเช่นนั้นจะแสดงได้ไม่ดี ไม่สม
บทบาท ไม่เป็นที่ประทับใจของผู้ชม ฉะนั้นใครก็ตามที่นักเทศน์ที่ดีก็ต้องเตรียม
เรื่องเตรียมรายละเอียดของเรื่องไว้ล่วงหน้า เพราะอยู่ในฐานะนักแสดง
เหมือนกันคือเป็นนักแสดงกรรมการเตรียมเรื่องและรายละเอียดดังกล่าวมา
นั้นควรถูกงานถูกบุคคล ถูกกาละ ถูกเทศะดังกล่าวมาแล้วด้วย กล่าวคือต้อง
คล้อยตามงานที่จัดให้มีเทศน์และได้ประโยชน์ในทางธรรมควบคู่กันไปด้วย
ข้อนี้ถือว่าเป็นหลักใหญ่ของการเตรียมเรื่องที่จะเทศน์

(๔) เตรียมเขียนบทเทศน์ คือเตรียมเขียนหรือแต่งเรื่องและบท
เทศน์ตามที่ได้เตรียมรายละเอียดไว้แล้วเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อนำไปอ่าน
เทศน์ต่อไปดังรู้กันแล้วว่าการเทศน์นั้นนิยมกันเป็น ๒ แบบ คือเทศน์ปาก
เปล่ากับเทศน์อ่านคัมภีร์ ในกรณีเทศน์ปากเปล่านั้นเป็นการเทศน์ด้วย
ปฏิภาณโวหาร เป็นเรื่องของนักเทศน์ที่ชำนาญและมีประสบการณ์สูง
สามารถเทศน์ได้โดยไม่ต้องเขียนบทเทศน์ก่อนไปเทศน์ เพียงเตรียมเรื่องที่จะ
เทศน์เท่านั้นเป็นใช้ได้ ส่วนการเทศน์แบบอ่านคัมภีร์นั้นหากเป็นการอ่านตาม
คัมภีร์ที่มีผู้แต่งไว้แล้วก็ไม่ต้องเตรียมอะไรเพราะมีพร้อมมูลแล้ว แต่ถ้าเทศน์
โดยการอ่านบทเทศน์ที่ตัวเองแต่งทำนองของตนเองนั้นต้องเขียนหรือแต่ง
บทเทศน์ไว้ล่วงหน้า ซึ่งในการเขียนบทเทศน์นี้จะถือว่าเป็นสุดยอดของการ
เทศน์ก็ย่อมได้ เพราะเป็นเรื่องของความรู้ความสามารถและเทคนิคเฉพาะตัว
จัดอยู่ในระดับวรรณกรรมกันเลยทีเดียวที่เดียวการเทศน์ในงานสำคัญ เช่นงานพระ

ราชพิธี งานของผู้ใหญ่งานเผยแผ่ออกอากาศ เป็นต้น นิยมเขียนบทเทศน์ไปเทศน์ ไม่นิยมเทศน์ปากเปล่าซึ่งถือว่าเป็นการสุกเอาเผากิน ขาดการไตร่ตรองและคัดกรองถ้อยคำที่เหมาะสม ด้วยว่าการเทศน์ปากเปล่านั้นไม่มีเวลาให้คิดคำคิดประโยคมากนัก บางครั้งอาจใช้ภาษาถ้อยคำที่ไม่เหมาะสมและไม่ได้รายละเอียดพอ

กล่าวสรุปคือการเทศน์ปากเปล่าย่อมไม่ได้ความสมบูรณ์แห่งเนื้อหา นัก ส่วนการเทศน์อ่านคัมภีร์นั้นย่อมได้เนื้อหาสาระที่สมบูรณ์กว่า เพราะมีเวลาคัดกรองไตร่ตรอง เลือกเฟ้นใช้ภาษาใช้ประโยคมากกว่า ทั้งสามารถประดิษฐ์ถ้อยคำสำนวนที่ตรงกับเรื่องทำให้เกิดความประทับใจได้มากกว่าด้วยเหตุนี้การเตรียมเขียนบทเทศน์จึงเป็นเรื่องที่ต้องทำก่อนเทศน์ เพื่อความสมบูรณ์แห่งการเทศน์ และนอกจากจะรักษาความสำคัญศักดิ์สิทธิ์ของการเทศน์ไว้ได้แล้ว บทเทศน์ที่เตรียมไว้ล่วงหน้านั้นย่อมเป็นผลงานที่เหลือเก็บไว้เป็นหลักฐานสำคัญต่อไปในอนาคต เป็นแบบอย่างของนักเทศน์รุ่นหลัง และเป็นประวัติศาสตร์ของผู้เทศน์เองอีกส่วนหนึ่ง ยิ่งนานวันยิ่งมีคุณค่ามากขึ้นเท่านั้นบทเทศน์ที่แต่งนั้นต้องบรรจุรายละเอียดต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และมีขนาดความยาวตามความเหมาะสม ซึ่งแล้วแต่งานและสถานที่ที่เทศน์ อาจสั้นหรือยาวก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาเป็นสำคัญ โดยปกติก็ใช้เวลาประมาณ ๒๐-๓๐ นาทีการเขียนบทเทศน์เป็นศาสตร์และเป็นศิลป์อีกอย่างหนึ่งซึ่งควรแสวงหาวิธีการและฝึกฝนเขียนให้เป็น เพื่อจะได้เป็นนักเทศน์ที่สมบูรณ์แบบ

(๕) เตรียมชักซ้อม คือการฝึกทดลองทำให้คล่องแคล่วไม่ติดขัด ก่อนที่จะเทศน์จริง การชักซ้อมนี้เป็นความจำเป็นมากเพราะเมื่อได้ชักซ้อมก่อนแล้วจะทำให้เกิดความมั่นใจ ทำให้ถูกต้องคล่องแคล่ว ราบรื่นไม่ติดขัด ทุกขั้นตอนสิ่งที่จะต้องชักซ้อมก่อนนั้นคือ

-ชักซ้อมอ่าน คือทดลองอ่านบทเทศน์ที่คนอื่นแต่งหรืออ่านบทเทศน์ที่ตัวเองแต่งให้ถูกต้อง คล่องแคล่ว ชัดเจน และได้จังหวะ บทเทศน์นั้นแม้จะมีรายละเอียดดี มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์แต่ย่อมน่าฟังไปเสียก็ได้ ถ้าผู้เทศน์อ่านไม่ถูกต้อง อ่านผิดๆถูกๆ อ่านตะกุกตะกักไม่ได้จังหวะ อ่านไม่คล่อง อ่านไม่ชัด อ่านผิดวรรค อ่านเร็วไป อ่านช้าไป เป็นต้นดังนั้น ก่อนเทศน์จึงควรอ่านให้คล่อง ไม่ช้าเกินไป ไม่เร็วเกินไป อ่านให้ได้จังหวะ ให้ถูกวรรคตอน วางเสียงให้เหมาะสม ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่ดังเกินไป ไม่ค่อยเกินไป คำไหนประโยคไหนอ่านยากที่อ่านซ้ำ จับเวลาด้วยยี่สิบ ทดลองอ่านหลายๆ เที้ยวจนกระทั่งคล่องปากและชัดเจนหมดแล้วจึงออกแสดง ยิ่งเป็นการเทศน์ในพิธีใหญ่ๆด้วยแล้วยิ่งต้องชักซ้อมอ่านให้คล่องแคล่ว ได้จังหวะ และมีลีลาที่น่าประทับใจ จะได้ไม่ทำให้ผู้ฟังเกิดอากุศลจิตเพราะคิดตำหนิพระเทศน์ว่าบกพร่องไม่เตรียมตัวมาก่อน

-ชักซ้อมจับตาลปัตร คือในการเทศน์นั้นจะต้องให้ศีลด้วยเมื่อให้ศีลจะต้องใช้ตาลปัตร ในการจับตาลปัตรที่มีวิธีการจับที่เป็นแบบนิยมอยู่ จึงต้องชักซ้อมวิธีจับตาลปัตรให้ถูกต้องไว้ล่วงหน้า

-ชักซ้อมตั้งนโมและให้ศีล คือทดลองให้ศีลเหมือนอยู่ต่อหน้าผู้รับศีล โดยใช้ตาลปัตร และตั้งนโม ว่าสราณคมน์ ว่าศีล ๕ และสรุปศีล ทดลองดูว่าจะให้จังหวะอย่างไร จะวางเสียงสูงต่ำอย่างไรจึงจะเหมาะจะพอดี จะหยุดที่ตรงไหนอันเป็นความนิยมมิใช่ว่าส่งๆไปตามที่เคยชิน โดยไม่คำนึงถึงความนิยมหรือความถูกต้องเพราะในเรื่องนี้แม้เพียงการตั้งนโมก็ต้องฝึกทำให้ถูกต้องแล้วเพียงตั้งนโมเท่านั้น ผู้รู้ก็ทราบได้แล้วว่าผู้เทศน์ได้รับการฝึกฝนมาหรือไม่ เป็นไกโตะในสำนักหรือไก่ออกสำนักดังคำโบราณว่าไว้

-ชักซ้อมถือคัมภีร์ คือในการเทศน์ทุกครั้งผู้เทศน์ต้องใช้คัมภีร์ด้วย แม้ว่าเป็นการเทศน์ปากเปล่าก็ตาม ในเรื่องของคัมภีร์นี้ก็มีคามนิยมเป็นข้อปฏิบัติอยู่ เริ่มตั้งแต่การเชิญคัมภีร์ การวางคัมภีร์ การหยิบคัมภีร์ที่วางอยู่ขึ้นมา การถือคัมภีร์ การเปิดคัมภีร์ขณะเทศน์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนต้องชักซ้อมทำให้คล่องแคล่วทั้งนั้น จึงจะไม่ติดขัดและดูดี

-ชักซ้อมกราบ คือฝึกกราบพระให้ถูกลักษณะวิธีคือให้เป็นเบญจางคประดิษฐ์ เพราะในขณะนั้นผู้เทศน์เป็นเสมือนผู้แทนพระพุทธองค์ ผู้คนเขามองทุกอิริยาบถว่าเสถียรงามและปฏิบัติถูกต้องแค่ไหน ทั้งจะคอย

กำหนดเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างด้วย จึงต้องทำให้ถูกต้องและงดงามเข้าไว้
เป็นดี จะกราบไม่ถูกหลักอย่างที่ทามาจนเคยชินหาควรไม่ เว้นแต่ว่าได้ฝึกฝน
และปฏิบัติได้ถูกต้องมาโดยตลอดแล้วเท่านั้น

-ชักซ้อมขึ้นและลงธรรมาสน์ คือทดลองขึ้นธรรมาสน์โดยใช้
ธรรมาสน์จริงในวัดเป็นที่ฝึก ทดลองก้าวเท้า ทดลองนั่งบนธรรมาสน์ ทดลอง
ลงจากธรรมาสน์ ฝึกให้คล่องแคล่ว เพราะธรรมาสน์มีใช้สถานที่ที่ใช้ปกติและ
มีหลายแบบ คือ ธรรมาสน์ชั้นเดียว ธรรมาสน์สองชั้น และธรรมาสน์บุษบก
ถ้าไม่เคยขึ้นจะขึ้นไม่เป็นและไม่ถูก ดูเก้งก้างเก้งๆก้างๆ จึงต้องฝึกขึ้นฝึกลง
ธรรมาสน์ทุกแบบให้คล่องแคล่ว ถ้าไม่เคยชินอาจผิดจังหวะถึงกับหงายท้อง
หรือหัวทิ่มลงมาก็ได้

-ชักซ้อมอนุโมทนา ยถา-สัพพี คือเมื่อเทศน์จบแล้วต้องอนุโมทนา
ยถา-สัพพีต่อกันไปด้วย การว่ายถา-สัพพีนั้นก็มีธรรมเนียมปฏิบัติอยู่ คือว่าให้
ถูกจังหวะวรรคตอน หยุดเว้นวรรคตรงที่ต้องหยุด ไม่หยุดกลางศัพท์หรือว่า
คาบเกี่ยวไปถึงวรรคต่อไปและว่าซ้ำๆ เนิบนาบ ไม่รีบร้อน เหมือนรถไฟที่
กำลังแล่นเข้าสถานีซึ่งค่อยๆลดความเร็วลงเรื่อยๆ จนกระทั่งหยุดสนิท ถ้า
ชักซ้อมมาดีแล้วจะว่าได้ดี ไพเราะ ทำให้เกิดความดีมีประทับใจแก่เจ้าภาพ
ได้ไม่น้อยเหมือนกัน

การเตรียมซักร่มสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องจำเป็นมาก และจะซักร่มกับใครนั้นก็จำเป็นไม่แพ้กัน เพราะเรื่องเทศน์นี้เป็นเรื่องที่มีครูมีหลักมีแบบแผนให้ปฏิบัติ และมีการฝึกอบรมเป็นกิจลักษณะมิใช่จะไปตามใจชอบ ดังนั้นจึงต้องซักร่มฝึกฝนจากครูผู้เป็นผู้รู้เรื่องนี้ ซึ่งสามารถนำไปเป็นแบบปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตำหนิตติงจากผู้รู้ และนำไปเกิดศรัทธาปสาทะแก่ผู้เห็นได้ ผู้เทศน์จึงควรมีครูที่เป็นตัวเป็นตน มิใช่ครูพักลักจำ ควรฝึกฝนโดยผ่านคำแนะนำและคำติติงจากครูโดยตรง เมื่อออกงานก็จะคงอาจผิงผายมั่นใจแสดงธรรม ด้วยรู้สึกเสมอว่าตนก็เป็นศิษย์มีครูเหมือนกันระเบียบปฏิบัติบางเรื่องที่ต้องเตรียมซักร่มนั้นจักได้แสดงในลำดับถัดไป

(๖) เตรียมอุปกรณ์ คือเตรียมสิ่งจำเป็นที่จะต้องใช้ในการส่วนตัวในขณะเทศน์ เช่นคัมภีร์เทศน์ ตาลปัตร แวนตานาฬิกา ผ้าเช็ดหน้า โดยเฉพาะถ้าเป็นการเทศน์ในงานที่จัดในบ้านสิ่งเหล่านี้จะต้องเตรียมไปเอง จะวางใจว่าเจ้าภาพคงหาไว้ครบถ้วนแล้วย่อมไม่ได้ เพราะส่วนใหญ่เจ้าภาพมักคิดว่าพระท่านจะนำไปเอง แม้เป็นการเทศน์ในวัดก็ไม่ควรวางใจ อาจไม่จัดไว้ให้ก็ได้การเตรียมเผื่อไว้เป็นการดีที่สุด ถึงเจ้าภาพหรือทางวัดจะจัดไว้ให้แล้วก็ไม่เป็นไร ไม่ต้องนำออกของตนมาใช้ก็ไม่เสียหาย แต่ถ้าไม่ได้เตรียมไปเกิดเขาไม่จัดไว้ ความฉุกฉะหุกและความโกลาหลวิ่งหาเยื่อมีตามมาแน่นอนในกรณีเช่นนี้ย่อมสื่อความไปถึงว่า เจ้าภาพก็ดี วัดก็ดีที่จัดให้มีเทศน์จำต้องจัดเตรียมอุปกรณ์การเทศน์ไว้ให้พร้อม ซึ่งมีใช้เฉพาะคัมภีร์และตาลปัตร

เท่านั้น ยังมีสิ่งที่ต้องเตรียมอีกมากเพราะเป็นพิธีการใหญ่ เช่น ธรรมาสน์หรือ อาสนะสำหรับนั่งเทศน์เทียนส่องธรรม โต๊ะหรือตั้งสำหรับตั้งกระถางธูปเชิงเทียน โต๊ะหมู่บูชา อาสนะสำหรับรับรองพระเทศน์ก่อนขึ้นธรรมาสน์ ตลอดถึงน้ำดื่มเป็นต้นด้วย สิ่งเหล่านี้หากไม่คิดไว้ล่วงหน้าหรือไม่เคยจัดแล้วจะบกพร่อง เกิดความวุ่นวายวิ้งหาเมื่อผู้รู้จักว่าสิ่งนั้นยังขาดสิ่งนี้ยังไม่มีเป็นต้น

ศาสนพิธีและระเบียบปฏิบัติ

ศาสนพิธี คือ พิธีกรรมทางศาสนาซึ่งปฏิบัติเป็นแบบธรรมเนียมสืบต่อกันมา เพื่อความเรียบร้อยสวยงามเป็นแบบเดียวกัน ศาสนพิธีนั้นแม้จะมีใช้สังฆกรรมอันเป็นตัวแทนแท้แห่งศาสนา แต่ก็ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบหล่อหุ้มสังฆกรรมไว้ เหมือนเปลือกนอกของต้นไม้ทำหน้าที่หล่อหุ้มแก่นเข้าไว้ หากขาดเปลือกหุ้ม มีเพียงแก่นอย่างเดียว ต้นไม้นั้นก็เป็นอยู่ไม่ได้ ต้องอาศัยกันและกันจึงจะอยู่ได้ สังฆกรรมก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยพิธีกรรมช่วยสนับสนุนอยู่ด้วยจึงจะแพร่หลายขยายตัวได้ เพราะพิธีกรรมจะเป็นเครื่องดึงดูดตาดึงดูดใจผู้คนให้เข้าหาแก่นธรรมต่อไป เหมือนกล่อหรือหีบห่อสินค้าที่ออกแบบสวยงามเตะต่าย่อมเรียกร้องความสนใจจากผู้คนได้ มากกว่าสินค้าที่ไม่บรรจุกล่อหรือหีบห่อซึ่งแม้จะเป็นสินค้าที่มีคุณภาพดีก็ตามการเทศน์ก็เป็นกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งที่มีเรื่องศาสนพิธีเข้ามาเกี่ยวข้อง

โดยมีการปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอนไป โดยเฉพาะผู้เทศน์จะต้องปฏิบัติศาสนพิธีหลายประการ ซึ่งศาสนพิธีต่างๆที่ต้องปฏิบัตินั้นส่วนใหญ่ที่เป็นศาสนพิธีที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ เช่นการกราบ การให้ศีล การประนมมือ เป็นต้น

อนึ่ง นอกจากศาสนพิธีแล้วยังมีระเบียบปฏิบัติที่ผู้เทศน์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างเคร่งครัด ไม่สุกเอาเผากิน เพื่อดึงดูดศรัทธาและสร้างความประทับใจให้เกิดขึ้นแก่เจ้าภาพและผู้คนในงานทั้งแสดงว่าเป็นผู้เอาใจใส่ต่อธรรมเนียมการเทศน์ ได้ผ่านการฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว เป็นผู้เหมาะสมกับการเป็นผู้แทนพระพุทธรองค์แสดงธรรมสำหรับศาสนพิธีและระเบียบที่พึงปฏิบัติในขั้นตอนนี้ได้แก่เรื่องเหล่านี้คือ

(๑) การนุ่งห่ม

(๒) การขึ้นอาสน์สงฆ์

(๓) การกราบพระ

(๔) การขึ้นธรรมาสน์

(๕) การปฏิบัติบนธรรมาสน์ในแต่ละเรื่องนั้นมีรายละเอียดที่พึงปฏิบัติดังต่อไปนี้

(๑) การนุ่งห่ม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มีธรรมเนียมปฏิบัติดังนี้

-นียมนุ่งห่มให้เป็นปริณทลตามพระวินัย ถ้าเทศน์ในวัดให้ห่ม
ลดไหล่และพาดสังฆาฏิ จะรัดอกหรือไม่อยู่ที่ธรรมเนียมวัดของตน ถ้าเทศน์
ในบ้านให้ห่มคลุม จะพับสังฆาฏิเป็นสองทบแล้วพาดไว้บนบ่าซ้ายก็ได้

-นียมนุ่งห่มผ้าสีเดียวกันและสีเสมอกันทั้งสามผืน ทำให้ดู
งดงาม เรียบร้อย ไม่ขัดตา ไม่นิยมนุ่งห่มผ้าสีที่ตัดกันชัดเจนซึ่งทำให้ดูฉูดฉาด
ไม่สวยงาม

-นียมนุ่งห่มผ้าใหม่หรือผ้าที่ซักใหม่ เพราะกำลังไปทำหน้าที่เป็น
ผู้แทนพระพุทธเจ้า จึงควรให้ดูเรียบร้อย เพื่อการนี้ในที่บางแห่ง จึงมีธรรมเนียม
ถวายผ้าไตรแก่พระเทศน์เพื่อให้เปลี่ยนใหม่ก่อนขึ้นเทศน์

-ไม่พื้งนุ่งห่มผ้าที่ไม่สะอาด มีกลิ่นอับหรือกลิ่นเหม็นไปเทศน์ดู
เป็นการไม่พิถีพิถัน ไม่เคารพธรรม และไม่เคารพคนฟังนักเทศน์ก็ดี พระสงฆ์
ทั่วไปก็ดี หากพิถีพิถันเรื่องการนุ่งห่มนุ่งห่มเรียบร้อยเป็นปริณทลไปเทศน์
ไปในพิธีทำบุญทั้งในวัดและนอกวัด ย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้
พบเห็นและเจ้าภาพได้ อย่างเช่นกรณีพระสารีบุตรสมัยที่เป็นอุปติสส
ปริพาชกเห็นพระอัสสชิเดินบิณฑบาตอยู่ด้วยอาการอันสำรวม นุ่งห่ม
เรียบร้อยจึงเข้าไปถามถึงครูอาจารย์และฟังธรรมจนได้ดวงตาเห็นธรรม

(๒) การขึ้นอาสน์สงฆ์ ในการขึ้นอาสน์สงฆ์หรืออาสนะที่เขาจัดเตรียมไว้สำหรับพระเทศน์นั้นมีธรรมเนียมปฏิบัติดังนี้

- ในกรณีที่เทศน์ในวัดเช่นในศาลา หากเป็นงานศพพระและในงานนั้นมีพระผู้ใหญ่นั่งอยู่ในพิธีด้วย นิยมกราบพระผู้ใหญ่ที่นั่งอยู่ก่อนเป็นการแสดงคารวะแล้วไปกราบศพในกรณีที่เป็นศพพระผู้ใหญ่กว่าผู้เทศน์ ถ้าเป็นพระผู้น้อยจะแค่นั่งตรงหน้าศพทั้งสองห้อยประสานกันข้างหน้า สำรวมจิตไว้อาลัยสักครู่หนึ่งก็ได้หากเป็นศพคฤหัสถ์นิยมยืนสำรวมจิตหน้าศพเท่านั้น แล้วนั่ง ณ ที่สมควรเพื่อรอเวลาขึ้นนั่งบนอาสน์สงฆ์ต่อไป

- ในงานเช่นนี้ หากพระผู้ใหญ่นั่งบนเก้าอี้ ส่วนประชาชนนั่งอยู่กับพื้น นิยมกราบพระผู้ใหญ่ออกแล้ว หากท่านนั่งเก้าอี้และประชาชนที่นั่งเก้าอี้อยู่ด้านหลัง เช่นนี้นิยมโน้มตัวลงไหว้ก็พอหากจะนั่งคุกเข่ากราบอาจดูไม่เหมาะสมเพราะมีคฤหัสถ์นั่งอยู่ด้านหลังด้วย แต่ถ้าคฤหัสถ์นั่งเก้าอี้อยู่คนละด้าน จะกราบพระผู้ใหญ่ก็ควร กรณีเหล่านี้ดูความเหมาะสมเป็นดีที่สุด ก่อนถึงเวลาเทศน์เล็กน้อยผู้เทศน์จึงเตรียมตัวขึ้นอาสน์สงฆ์ก่อนขึ้นธรรมาสน์

- ในการขึ้นอาสน์สงฆ์ในงานเช่นนี้หรือในงานอื่นทั่วไป นิยมยืนตรงหน้าอาสนะที่นั่งบนอาสน์สงฆ์ก่อนแล้วตะแคงตัวหันหน้าไปทางโต๊ะหมู่หรือโต๊ะที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแล้วยกเท้าข้างที่ติดกับอาสน์สงฆ์ขึ้นก่อน

ตามด้วยเท้าอีกข้างหนึ่ง ไม่นิยมหันหลังไปทางพระพุทธรูป เมื่อขึ้นอาสน์
ทั้งตัวแล้วเดินเข้าเข้าไปยังอาสนะหมุนตัวนั่งพับเพียบ โดยพับเท้าหันออกไป
ทางท้ายอาสน์สงฆ์ ไม่นิยมหันเท้าที่พับไปทางพระพุทธรูปข้อพึงระวังในการ
ขึ้นและลงอาสน์สงฆ์คือ

-ไม่นิยมหันหลังไปทางที่พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ซึ่งเป็นการ
แสดงความไม่เคารพอย่างยิ่ง การปฏิบัติให้ถูกต้องอยู่ที่การหันหน้าตะแคงตัว
ยกเท้าขึ้นครั้งแรก หากหันผิดก็จะหันหลังเข้าหาพระพุทธรูปทันที จำต้อง
ระวัง

-ไม่นิยมยกเท้าขึ้นอาสน์สงฆ์ตรงๆเหมือนขึ้นบันไดแล้วเดินบน
อาสน์สงฆ์ไปนั่งบนอาสนะ นิยมเดินเข้าตลอดแม้การลงอาสน์สงฆ์ที่นิยม
ปฏิบัติเช่นเดียวกันการขึ้นและลงอาสน์สงฆ์นี้หากฝึกจนชำนาญแล้วจะดู
งดงามเป็นธรรมชาติ มีสง่าด้วยท่าทางที่เป็นไปตามจังหวะที่ควรเป็นไม่ผิด
ติดขัดเงอะงะ

(๓) การกราบพระ

-เมื่อขึ้นอาสน์สงฆ์แล้ว ก่อนจะนั่งบนอาสนะ นิยมนั่งคุกเข่าหันหน้าไปทางทิศที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแล้วกราบพระพุทธรูปก่อน แต่ในกรณีที่เทศน์ในบ้านหรือในสำนักงานบริษัทเป็นต้นไม่นิยมกราบพระพุทธรูป

-การกราบพระพุทธรูปในการเทศน์ก็ดี ในกรณีอื่นก็ดีนิยmgrาบ ๓ ครั้ง ด้วยวิธีที่เรียกว่า “เบญจางคประดิษฐ์” โดยให้อวัยวะ ๕ ส่วน คือเข้าทั้งสอง ฝ่ามือทั้งสอง และหน้าผากจรดลงให้ติดกับพื้น

-วิธีการกราบแบบนี้ สำหรับพระสงฆ์และคฤหัสถ์ชายให้นั่งคุกเข่าตั้งตัวตรง เรียกว่านั่งท่าพรหมหรือท่าเทพบุตร ประนมมือไว้ที่หน้าอกแล้วยกมือขึ้นไหว้โดยให้หัวแม่มืออยู่ระดับจมูกแล้วหมอบลง ทำหลังให้แอ่นแบนราบลง มีให้โค้งโค้งงอคูไม่งาม พร้อมทอดฝ่ามือไว้บนพื้น ให้ฝ่ามือทั้งสองห่างกันเล็กน้อย วางหน้าผากลงจรดพื้นระหว่างฝ่ามือ เมื่อหน้าผากถึงพื้นแล้วเงยหน้าตั้งตัวตรงใหม่ เริ่มต้นกราบครั้งที่สองและครั้งที่สามติดต่อกันไปเมื่อกราบครบ ๓ ครั้งแล้วหันตัวนั่งบนอาสนะรอเวลาขึ้นธรรมาสน์ต่อไป

การกราบพระที่ถูกวิธีเป็นเรื่องที่ควรพิถีพิถันฝึกฝนทำให้เป็นและให้ถูกต้อง ไม่ม้ง่าย โดยเฉพาะนักเทศน์ซึ่งต้องเป็นต้นแบบให้คนอื่นได้ด้วย เพราะขณะที่ขึ้นอาสน์สงฆ์และกราบพระนั้น ผู้ที่อยู่ในที่ชุมนุมนั้นจะหันมองทุกอิริยาบถของท่านกำลังทำอะไร จึงต้องแสดงให้ถูกต้องเป็นแบบ หาก

แสดงได้ถูกต้อง ผู้ที่เป็นเขาก็จะนึกนิยมน้อยกว่าพระเทศน์ฝึกฝนมาดี ผู้ยังไม่
เป็นเขาก็จะจดจำไปทำตาม แต่หากแสดงไม่ถูกต้อง ผู้รู้ก็จะนึกตำหนิได้ว่ามัก
ง่ายหรือไม่ปฏิบัติตามธรรมเนียม ผู้ที่ยังไม่เป็นเขาก็จะจำนำไปปฏิบัติอย่าง
ผิดๆ โดยเข้าใจว่าถูกต้องเพราะได้แบบมาจากพระเทศน์หรือพระผู้ใหญ่ การ
ที่พระภิกษุสามเณรทั่วไปก็ดี คฤหัสถ์ทั่วไปก็ดี กราบพระไม่ถูกหลักกฎธรรม
เนียมอย่างที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ นั่น นอกจากจะไม่เคยฝึกกันแล้วยังเป็นผล
พวงมาจากการได้เห็นแบบที่ผิดๆที่พระสงฆ์ปฏิบัติกันเป็นอาชญา ทำให้เขา
นำไปใช้บ้างนั่นเอง

(๔) การขึ้นธรรมาสน์

พระเทศน์ควรขึ้นธรรมาสน์ตอนไหนมีธรรมเนียมนิยมว่า เมื่อ
เจ้าภาพหรือประธานจุดเทียนส่องธรรมก็ให้ขึ้นธรรมาสน์ทันทีที่เทียนส่องธรรม
คือเทียนที่จุดให้แสงสว่างสำหรับพระเทศน์อ่านบทเทศน์ เป็นเทียนที่เขาตั้งไว้
บนธรรมาสน์หรือที่พิธีกรเชิญไปให้ประธานจุดแล้วเชิญไปตั้งบนธรรมาสน์
การจุดเทียนส่องธรรมเป็นการให้สัญญาณแก่พระเทศน์ว่าขึ้นธรรมาสน์ได้
ธรรมเนียมนิยมนี้เป็นที่รู้จักกันไปในหมู่คณะที่มีครูหรือที่ได้รับการฝึกฝน
มาดีแล้ว หากไม่รู้ธรรมเนียมก็มักจะขึ้นธรรมาสน์ตอนเจ้าภาพหรือประธาน
จุดธูปเทียนที่โต๊ะหมู่บูชาหรือตอนที่พิณพาทย์ทำเพลงขณะเจ้าภาพจุดธูป
เทียนที่โต๊ะหมู่บูชาบ้างตอนที่พิธีกรหรือโฆษกนิมนต์ให้ขึ้นธรรมาสน์บ้าง ซึ่ง
เป็นการผิดธรรมเนียมนิยมอยู่ ความจริงการขึ้นธรรมาสน์ไม่นิยมนิมนต์และ

มิใช่ขั้นตอนที่เขาจัดรูปเทียนที่โต๊ะหมู่บูชา แต่ดูการจัดเทียนส่องธรรมเป็นหลัก หากพิธีกรหรือเจ้าภาพไม่ทราบ เป็นหน้าที่ของพระเทศน์จักษ์ได้ช่วยอนุเคราะห์บอกให้เขาทราบธรรมเนียมเพื่อจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องต่อไปเว้นไว้แต่ว่าพระเทศน์จะไม่รู้ธรรมเนียมแล้วปฏิบัติผิดเสียเองธรรมเนียมการขึ้นธรรมาสน์มีว่า

- เมื่อเขาจัดเทียนส่องธรรมแล้ว พระเทศน์พึงลุกจากอาสนะนั่งคุกเข่าหันหน้าไปทางพระพุทธรูปแล้วกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้งเหมือนตอนขึ้นนั่งบนอาสนะ จากนั้นให้เดินเข้าหรือเบี่ยงตัวลงจากอาสนะและอาสน์สงฆ์โดยหันหน้าไปทางพระพุทธรูปแล้วยืนขาซ้ายหรือขวาแล้วแต่กรณีลงไปก่อน

- ถ้าในงานนั้นเจ้าภาพถวายพัทธองด้วย หลังจากกราบพระแล้วให้ถือพัทธองลงไปด้วย โดยถือด้วยมือซ้ายให้ใบพัดแนบกับไหล่ซ้าย มือขวาวางไว้สำหรับจับผ้าห่มในกรณีที่อาจดูรุ่มร่ามขณะเดินเข้าหรือเบี่ยงตัวถอยหลัง

-ในการเทศน์ไม่นิยมนำยามขึ้นไปบนธรรมาสน์ด้วย หากต้องใช้ของในยาม เช่นแว่นตา นาฬิกา ผ้าเช็ดหน้า นิยมนำออกจากยามถือขึ้นไปต่างหาก

-ก่อนขึ้นธรรมาสน์ หากมีพระเถระนั่งอยู่ในพิธี พึงประนมมือไหว้ก่อนเป็นการขอโอกาสแสดงธรรมตามพระวินัย หากไม่ขอโอกาสท่านปรับเป็นผิด

-ก่อนขึ้นธรรมาสน์พึงสังเกตดูว่าธรรมาสน์เป็นแบบใด และพระพุทธรูปอยู่ด้านขวาหรือซ้ายของตน

-ขณะขึ้นธรรมาสน์นิยมหันหน้าไปทางพระพุทธรูป ไม่นิยมหันหลังให้พระพุทธรูป ถ้าเป็นธรรมาสน์แบบชั้นเดียว มีม้ารองเท้าอยู่ด้านหน้า และพระพุทธรูปอยู่ด้านขวา นิยมยกเท้าขวาขึ้นเหยียบม้ารองก่อนแล้วยืนบนม้ารอง พร้อมใช้มือทั้งสองจับที่หัวเม็ดธรรมาสน์เพื่อยึดพยุงตัว มันคงดีแล้วยกเท้าซ้ายงอเข้าขึ้นพาดบนอาสนะพื้นธรรมาสน์ พร้อมพยุงด้วยยกเท้าขวาขึ้นพาดตามคุกเข้าหมุนตัวแล้วนั่งพับเพียบ จัดระเบียบผ้าถุงผ้าห่มปิดเท้าปิดแข้งให้มิดชิด

-เนื่องจากธรรมาสน์มีหลายแบบ แต่ละแบบมีวิธีการขึ้นไม่เหมือนกัน จำต้องฝึกฝนหัดขึ้นธรรมาสน์ทุกแบบให้คล่องแคล่วไม่เก้ๆกังๆ และดูเป็นระเบียบมีข้อที่พึงระวังอย่างสำคัญเกี่ยวกับการขึ้นธรรมาสน์คือ

๑. ไม่นิยมหันหลังให้พระพุทธรูปตอนขึ้นธรรมาสน์

๒. ไม่นิยมนั่งบนธรรมาสน์ก่อนแล้วจึงนั่ง

(๕) การปฏิบัติบนธรรมาสน์ เมื่อขึ้นธรรมาสน์แล้วมีข้อที่พึงปฏิบัติดังนี้

-นิยมนั่งพับเพียบ ไม่นิยมนั่งขัดสมาธิ นอกจากสังฆารไม่อำนวยจริงๆ

-นั่งให้เรียบร้อยโดยเร็ว หากจะจัดผ้าห่มให้ปิดแข็งมิดชิด นิยมทำโดยเร็ว

-นิยมนั่งตัวตรง ซึ่งทำให้ดวงอาจผิงผายและมีความตั้งใจจะปฏิบัติหน้าที่เทศน์ และนั่งสำรวมสงบนิ่งให้มากที่สุด ทอดสายตาลงต่ำ ไม่เหลียวดูซ้ายขวาหลกหลิกขาดความสำรวม

-ไม่นิยมจัดระเบียบผ้าห่มขยุกขยิกไป หรือขยับตัวเพื่อให้นั่งสบาย หรือนั่งทับผ้าอยู่ก็ขยับตัวดึงผ้าทางโน้นที่ทางนี้ที่ดูร่วนวายไม่เรียบร้อยไปหมด หากจะจัดจะทำก็พึงทำเพียงคนเดียวให้เรียบร้อยทุกอย่าง

-ไม่นิยมเช็ดหน้า ลูบหน้า ลูบศีรษะขณะนั่งอยู่บนธรรมาสน์มองดูเป็นการแต่งตัวไป ไม่เรียบร้อย หากมีเหงื่อหรือจะฝุ่นจับหน้าควรจัดการเช็ดหรือลูบออกเสียก่อนขึ้นธรรมาสน์

-เมื่อต้องการเปลี่ยนอิริยาบถนั่งพับเพียบ นิยมสลับขาทางด้านหลัง โดยใช้มือทั้งสองยันที่หัวเข่า หรือที่พื้นข้างตัว หรือที่พื้นข้างหน้า โน้มตัวไปข้างหน้า กระหย่งตัวขึ้นเล็กน้อยพร้อมกับเปลี่ยนพลิกขาสลับกันแล้วนั่งลงตามเดิม

การเปลี่ยนอิริยาบถไม่นิยมยกขาขึ้นมาเปลี่ยนข้างหน้า เป็นกิริยาไม่สุภาพ และดูไม่เรียบร้อย การเปลี่ยนอิริยาบถนั่งพับเพียบเช่นนี้นำไปปฏิบัติได้ในทุกแห่งทุกงาน เช่นในขณะนั่งสนทนากับแขก ในการสวดมนต์ในพิธีต่างๆ

-พัตรองที่ถือไปด้วย มีธรรมเนียมวางไว้ด้านซ้ายมือ โดยวางตะแคงพิงกับหมอนอิงหรือพนักธรรมาสน์ หันหน้าพัดเข้าหาตัวหากเขาวางพัตรองไว้ก่อนหน้าแล้ว แต่วางไว้ด้านขวาหรือวางหันหน้าพัดออกด้านนอก นิยมหยิบวางใหม่ด้านซ้ายให้ถูกต้องธรรมเนียม

-คัมภีร์เทศน์นิมิตวางไว้ด้านขวามือของพระเทศน์ โดยวางไว้บนกล่องหรือหีบใส่คัมภีร์ พานรอง หรือที่รองรับอันสมควรอื่นไม่นิยมวางไว้บนพื้นต่ำกว่าอาสนะหรือบนอาสนะ ดูเป็นการไม่ยกย่องพระธรรมและไม่งามเพราะคัมภีร์เทศน์จัดเป็นของสูง ควรให้ความเคารพ ยิ่งวางบนปากกระโถนด้วยแล้วยิ่งน่าตำหนิ ไม่พึงทำเด็ดขาด เพราะกระโถนเป็นที่รองรับของสกปรกและของทิ้งแล้ว

-คัมภีร์เทศน์นี้หากเขาวางไว้ด้านซ้ายมือ พระเทศน์จึงหยิบมาวางด้านขวามือเพื่อให้ถูกต้องตามธรรมเนียมปฏิบัติ แม้จะดูว่าหยาบหยาบเกินไป ก็ดีกว่าปล่อยให้ทำผิดธรรมเนียมกันไปเรื่อยๆจนกลายเป็นวางอย่างไรก็ได้ ทำให้เสียธรรมเนียมที่ดีๆไป

-ขณะนั่งอยู่บนธรรมาสน์จึงทำให้ใจให้มั่นคง ให้มีสมาธิ แต่ไม่ต้องถึงกับหลับตาหายใจเอือกๆเพื่อสำรวมจิตไม่พึงหวาดหวั่นครั่นคร้าม พึงคิดว่าตนก็เป็นศิษย์มีครู ได้ฝึกมาดีแล้ว และตั้งใจให้แน่วแน่ว่าจะปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้แทนองค์พระศาสดาให้ดีที่สุด

ขั้นตอนที่ ๒ ขณะเทศน์

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เริ่มเข้าสู่พิธีการเทศน์หลังจากที่พระเทศน์นั่งบน
ธรรมาสน์เรียบร้อยแล้วจนกระทั่งเทศน์จบ ซึ่งมีธรรมเนียมนิยมสำหรับ
ปฏิบัติตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

(๑) การจับพัด

(๒) การให้ศีล

(๓) การคลี่ห่อคัมภีร์

(๔) การถือคัมภีร์

(๕) การบอกศักราช

(๖) การตั้งนโมเทศน์

(๗) การตั้งบทอุเทศ

(๘) การปฏิบัติขณะเทศน์

(๑) การจับพัด เมื่อพิธีกรอาราธนาศีลถึงคำว่า ทุติยมปิ มยฺ ภนฺเต พึงเอี้ยวตัว
หยิบพัดด้วยมือขวามาตั้งไว้ด้านหน้า

- การจับพัด นิยมจับใต้ใบพัดลงมาประมาณหนึ่งฝ่ามือหรือประมาณ ๔ นิ้ว
โดยนิ้วหัวแม่มือทาบขึ้นไปตามด้ามพัด ที่เหลือ ๔ นิ้วกำโอบด้ามพัด โดยกำ
หลวมๆ ไม่แน่นจนเกินไปซึ่งจะทำให้เมื่อยมือ

- การตั้งพัด พึงระวังอย่าให้น้ำพัดกลับด้านคือหันด้านหลังพัดออกไปด้านหน้า เว้นไว้แต่พัดที่มีหน้าเหมือนกันทั้งสองหน้าเช่นพัดสมณศักดิ์ จึงไม่ต้องระวัง
- ตั้งพัดให้อยู่ตรงหน้าระหว่างเข่าทั้งสองและให้อยู่ระดับเข่าอย่าให้ออกไปจนสุดแขนหรือล้ำเข้ามาจนชิดหน้า
- ตั้งใบพัดให้ตรง ระวังใบพัดมิให้เอนไปทางซ้ายหรือทางขวาหรือโย้หน้าโย้หลัง
- ในขณะจับพัดอยู่ พึงระวังใบพัดมิให้ไหวไปมา โดยออกแรงกดให้น้ำหนักถ่วงลงที่ด้ามพัดเล็กน้อยเพื่อให้พัดทรงตัวได้ดีไม่ไหวไปมา

(๒) การให้ศีล เมื่อพิธีกรอาราธนาศีลจบแล้ว พึงเว้นระยะเล็กน้อย แล้วเริ่มตั้งนโมให้ศีลต่อไป

-การตั้งนโมและให้ศีล นิยมว่าดังๆ ซ้ำๆ ชัดๆ ออกเสียงดังกว่าปกติเล็กน้อย แต่ไม่ดังจนเกินไป และวางเสียงไม่สูงหรือต่ำเกินไป

-นิยมให้จังหวะออกเสียงพอเหมาะ ไม่เร็วเกินไปจนลุลกลนไปไม่ช้าจนเนิบนาบไป กะจังหวะให้พอดีกับลมหายใจ

-นโมให้ศีลนั้น นิยมว่า นโม ๓ ชั้น คือว่าไปทีละจบโดยไม่หยุดในระหว่างเมื่อยังไม่ถึงคำสุดท้าย และไม่ว่าคาบเกี่ยวกันให้หยุดหายใจนิดหน่อยเมื่อถึงคำสุดท้าย ดังนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส/

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส/

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส/

(ดูภาคผนวกเรื่องการตั้งนโม)

-เมื่อว่าตั้งนโมแล้ว ฟังต่อด้วยสรณคมนั่น คือ พุทฺธ สรณํ คจฺฉามิ จนถึง ตติยมปิ
สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

-เมื่อจบสรณคมนั่นแล้ว นิยมให้ศีลต่อเนื่องกันไป โดยไม่ต้องเพิ่มคำว่า ติสรณ
คมนํ นิฏฺฐิตํ เข้ามา

- สำหรับคำว่า ติสรณคมนํ นิฏฺฐิตํ นี้มีธรรมเนียมนิยมอยู่คือ ถ้าให้ศีล ๕
ธรรมดา ไม่นิยมว่าเพิ่มเข้ามาคือไม่ต้องใช้ เมื่อตั้งนโมแล้วก็ให้ศีลต่อได้เลย
เว้นให้ศีล ๕ ในพิธีแสดงตนเป็น พุทธมามกะ ในพิธีนั้นต้องเพิ่มคำนี้เข้ามา ถ้า
ให้ศีล ๘ ศีลอุโบสถ และศีล ๑๐ ต้องเพิ่มเข้ามาทุกครั้ง

-การให้ศีล ๕ นิยมหยุดเว้นวรรคเพื่อหายใจ ๒ ครั้ง คือครั้งแรกหยุดที่ เวรมณี
ครั้งหลังหยุดที่ สมาธิยามิ มีรูปดังนี้

ปาณาติปาตา เวรมณี / สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ//

อทินฺนาทานา เวรมณี / สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ//

กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี/ สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ//

มฺสาวาทา เวรมณี / สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ//

สุราเมрымชูปมาทภูฐานา เวมณี /สิกขาปทํ สมาதியามิ//

ที่นิยมหยุดเว้นวรรคอย่างนี้เป็นไปตามหลักเดิมของศีล ๕ กล่าวคือ ในพระบาลีระบุไว้ว่า “ปาณาติปาตา เวมณี อทินนาทานา เวมณี ... สุรา เมрымชูปมาทภูฐานา เวมณี” เท่านั้น ไม่มีคำว่า สิกขาปทํ สมาதியามิ ต่อท้าย ที่มีต่อท้ายนั้นท่านเพิ่มเข้ามาใน ภายหลัง การหยุดเว้นวรรคที่ เวมณี จึงเป็นการแยกของเก่า กับของใหม่ออกอย่างชัดเจน และเป็นการ แยกความที่ถูกต้องแม้ในการอุปสมบทแบบเดิม เวลาคู่สวดให้ศีลสามเณรที่ กำหนดให้หยุดที่ เวมณี วรรคหนึ่ง ต่อด้วย สิกขาปทํ สมาதியามิอีกวรรคหนึ่ง (รายละเอียดอยู่ในหนังสือ “คู่มือพระอุปัชฌาย์”ซึ่งคณะสงฆ์ใช้เป็นแบบให้ การฝึกอบรมพระอุปัชฌาย์ทั่วประเทศ)แต่ที่นิยมหยุดเว้นวรรคกันทั่วไปคือ หยุดที่ ปาณาติปาตา/อทินนาทานา/ เป็นต้น แล้วต่อด้วย เวมณี สิกขาปทํ สมาதியามินั้นเป็นไปตามความเคยชินและความคล่องปาก ทั้งที่หลักภาษา ท่านว่าเป็นการฉีกความ คือนำความข้างต้นไปรวมกับข้างท้ายเหมือนการฉีก คำในบทอนุโมทนาตอนท้าย ที่บาลีมีว่า มณี โชติโร โยธา แต่ออกเสียงเว้น วรรคผิดเป็น มณีโช ตีโร โยธา บ้าง มณีโชติ โร โยธา บ้าง ผู้ตระหนักใน ธรรมเนียมและผู้มีความรู้เรื่องภาษาบาลีดีย่อมมองเห็นความบกพร่องเช่นนี้ ในที่ทั่วไป

ด้วยเหตุดังนี้ การให้ศีลและรับศีลจึงยังลักลั่นกันอยู่ ผู้ที่ยึดหลัก เดิมอยู่ก็หยุดที่ เวมณี ผู้เคยชินก็หยุดที่ ปาณาติปาตา เป็นต้น สำหรับพระ

ผู้ให้ศีล ฟังแล้วไม่ขัดหูเท่าใดนักเพราะมีเสียงเดียว แต่สำหรับชาวบ้านผู้รับศีล บ้างก็ยึดแบบเดิม บ้างก็ยึดความเคยชิน ทำให้เสียงรับศีลลั่นกัน คือหยุดบ้างไม่หยุดบ้างทำให้ไม่เป็นเอกภาพ ไม่พร้อมเพรียง และไม่ไพเราะสำหรับในโครงการฝึกอบรมพระนักเทศน์นั้นได้มีข้อยุติว่าให้หยุดที่ เวรมณีเพื่อรักษาความถูกต้องอันเป็นของเดิมไว้ ก็อยู่ที่พระนักเทศน์จักรักษาด้านแบบอันเป็นเอกลักษณ์และเป็นต้นแบบกันได้หรือไม่เท่านั้น

-ส่วนสำหรับคำสรุปศีลนั้น นิยมว่าไปที่ละประโยค เมื่อจบแต่ละประโยคนิยมหยุดทอดเสียงพอให้เขารับว่า สาธุ ได้ ดังนี้

อิมานิ ปญจ สิกขาปทานิ/

สีเลน สุขติ ยนติ / (สาธุ)

สีเลน โภคสมุปทา / (สาธุ)

สีเลน นิพพุติ ยนติ/ (สาธุ)

ตสฺมา สีลํ วิโสธเย ฯ

- ในท่อนสุดท้ายที่ว่า ตสฺมา สีลํ วิโสธเย นั้น นิยมทอดเสียงตรงคำว่า วิโส นิดหน่อยแล้วก่อนจะลง ธเย เป็น วิโส...ธเย

(๓) การคลี่ห่อคัมภีร์ ในขณะที่เทศน์นั้นไม่ว่าจะเทศน์สดหรือเทศน์อ่านคัมภีร์นิยมประคองถือคัมภีร์ไว้ด้วย จึงมีธรรมเนียมนิยมที่เกี่ยวกับเรื่องคัมภีร์เทศน์ดังนี้

-นิยมนวกำกรัไว้ด้านขวามือของพระเทศน์และวางให้อยู่สูงเป็นการแสดงความเคารพและยกย่องว่าเป็นของสูงดังกล่าวนำแล้ว

ข้างต้น

-เมื่อพิธีกรเริ่มอาราธนาธรรมว่า พุรหมา จ โลกาธิปตี....พึงหิบบกำกรัขึ้นมำทันที

-ก่อนหิบบกำกรันั้น มีถือปฏิบัติต่างกันอยู่ บางแห่งให้ยกมือไหว้กำกรัเสียก่อนเป็นการแสดงความเคารพพระธรรม บางแห่งไม่นิยมทำเช่นนั้น แต่นิยมแสดงความเคารพโดยยกกำกรัขึ้นจบก่อนตั้งนโมเทศน์ ซึ่งจะถือปฏิบัติอย่างไรไม่เป็นข้อผิด หรือจะทำทั้งสองระยะคือไหว้ก่อนหิบบกำกรัและยกขึ้นจบก่อนตั้งนโมอีกครั้งหนึ่งเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงก็ยอมทำได้

-การคลีห่อกำกรัมีธรรมเนียมอยู่ว่า ต้องไม่ใช้ฝ่ามือขำมฝ่าห่อกำกรัเพื่อไปแกะหรือปลดสายรัดฝ่าห่อ นิยมหงายฝ่ามือซ้ายจับฝ่าห่อกำกรัไว้แล้วสอดมือขวาลงขำมฝ่าห่อแล้วใช้นิ้วมือแกะหรือปลดสายรัด พร้อมทั้งพลิกฝ่าห่อเปิดให้กำกรัออกมา ไม่นิยมเปิดห่อกำกรัโดยใช้มือแก้ตามปกติ วิธีการเช่นนี้ต้องฝึกฝนปฏิบัติจากของจริง ทำจนชำนาญคล่องแคล่วดีแล้วจึงจะทำได้ง่ายและคล่องตัวไม่ติดขัด หากทำโดยไม่ได้ฝึกมำก่อนจะดูเก้ๆกั้งๆไม่คล่องตัว

-การคลี่ห่อคัมภีร์นี้นิยมทำให้คล่องแคล่วและทำให้เสร็จก่อนที่เขาจะ
อาราธนาธรรมจบ เมื่ออาราธนาธรรมจบแล้วสามารถจะตั้งนโมเทศน์ต่อไป
ไปทันที

-พึงระวังอย่าให้เขาอาราธนาธรรมจบเสียก่อนจึงค่อยหยิบคัมภีร์ขึ้นมา หรือ
คลี่คัมภีร์เนิบนาบจนเขาอาราธนาธรรมจบไปหลายอึดใจ แล้วจึงคลี่เสร็จ
อาจทำให้ผู้ฟังสงสัยหรือรู้สึกอึดอัดงงหน้าขึ้นมองพระเทศน์ว่ากำลังทำอะไร
อยู่จึงไม่เทศน์ทันทีหลังจากอาราธนาธรรมจบ ทำให้เสียคะแนนโดยใช้เหตุ

(๔) การถือคัมภีร์ เกี่ยวกับการถือคัมภีร์เวลาเทศน์มีธรรมเนียมดังนี้

-เมื่อเขาอาราธนาธรรมจบแล้ว จึงเริ่มตั้งนโมเทศน์ต่อในทันที ขณะตั้งนโมนั้น
นิยมประนมมือประคองคัมภีร์ไว้ที่หน้าอกเหมือนประนมมือสวดมนต์ โดยใช้
หัวแม่มือทั้งสองหนีบคัมภีร์ไว้ยังไม่เปิดคัมภีร์ก่อน

-เมื่อตั้งนโมครั้งที่ ๓ จึงขยายมือที่ประชุมออกทั้งสองข้างให้ห่างกันประมาณ
๑ คืบ ใช้หัวแม่มือขวาทั้งสองข้างดุนพลิกคัมภีร์หน้าแรกขึ้น พร้อมทั้งก้มหน้า
ดูคัมภีร์พอเป็นพิธี ปากก็ว่านโมไป เมื่อว่านโมจบแล้วก็ขึ้นบทอุเทศเทศนาต่อ
โดยที่ตายังจับอยู่ที่คัมภีร์ เป็นการแสดงให้เห็นว่าได้อ่านตามพระบาลีที่
ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ แม้จะเป็นการเทศน์ปฏิภาณปากเปล่าโดยไม่ต้องอาศัย
ข้อความในคัมภีร์ที่เปิดอยู่ก็ตาม

- เมื่อตั้งบทอุเทศแล้ว หากเทศน์แบบปฏิภาณ จะเงยหน้าเทศน์ไปตามลำดับ
ก็ได้ หรือจะก้มหน้าเหมือนดูคัมภีร์เทศน์ตลอดไปก็ได้แล้วแต่ความถนัด และ

จะประคองถือคัมภีร์ที่เปิดอยู่เหมือนตอนเริ่มต้นไปจนเทศน์จบโดยไม่เปิดหน้าอื่นอีกก็ได้

-หากเป็นการเทศน์แบบอ่านคัมภีร์ก็จำต้องประคองคัมภีร์อ่านไปตามลำดับตามปกติจนจบอยู่แล้ว

- ข้อที่พึงปฏิบัติเกี่ยวกับคัมภีร์เทศน์ในขณะเทศน์ก็คือ นิยมถือคัมภีร์เทศน์ด้วยการประคองสองมือ ไม่นิยมถือคัมภีร์มือเดียวเป็นการแสดงความไม่เคารพเอื้อเฟื้อพระธรรม

- นิยมประคองคัมภีร์ไว้ระดับอกหรือราวนม ไม่ลดต่ำลงถึงระดับสะดือหรือวางมือไว้กับหน้าตัก ไม่ยกสูงจนเสมอคาง ดูให้เหมาะให้งามเป็นพอดีและใช้ได้

- ไม่นิยมถือคัมภีร์แกว่งโยกไปมา หรือใช้นิ้วเคาะคัมภีร์ให้จังหวะในกรณีเทศน์มหาชาติหรือเทศน์แหล่

-ไม่นิยมวางคัมภีร์ไว้บนตัก หากจำเป็นต้องวางเช่นในกรณีเทศน์คู่ ตัวเองหมดหน้าที่แล้ว คู่เทศน์กำลังเทศน์อยู่ ต้องการเติมน้ำหรือต้องการพักชั่วคราว นิยมวางคัมภีร์ไว้ที่เดิม เมื่อถึงหน้าที่ของตนค่อยหยิบคัมภีร์ขึ้นมาประคองไว้ใหม่โดยไม่ต้องไหวคัมภีร์เหมือนหยิบคัมภีร์ครั้งแรกอีก

-ถ้าเป็นคัมภีร์ใบลาน ต้องฝึกพลิกใบลานให้เป็นและคล่องแคล่ว โดยใช้หัวแม่มือทั้งสองและนิ้วมือทั้งหมดให้สัมพันธ์กันจะเปิดพลิกใบลานได้คล่องและไม่ทำให้อ่านสะดุด หากพลิกไม่เป็นจะทำให้ต้องหยุดอ่านจนกว่าจะพลิกเสร็จ

-เมื่อใบลานแต่ละใบไม่เสมอกัน นิยมใช้นิ้วซึ่งอดันเลื่อนให้เสมอกัน ไม่นิยม
เคาะคัมภีร์กับขอบธรรมาสน์หรือเคาะลงกับพื้นดูเป็นการไม่สมควรและไม่
เคารพพระธรรม

(๕) การบอกศักราช

การบอกศักราช คือการบอกวันเดือนปีปัจจุบันให้ผู้ฟังทราบ
ว่าวันนี้เป็นวันอะไร วันที่ เดือน และปีอะไร โดยนับตั้งแต่ปีที่พระพุทธเจ้า
เสด็จดับขันธปรินิพพานในสมัยโบราณ ยังไม่มีปฏิทินหรือมีแต่ไม่แพร่หลาย
ชาวบ้านย่อมรู้วันเดือนปีได้จากพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์จะเรียนรู้เรื่อง
เลขฆานาที่ดีกว่าชาวบ้าน ทำให้พระต้องบอกศักราชนี้ได้ โดยเฉพาะจะบอก
ในวันเทศน์ เพราะเป็นวันที่ชาวบ้านมาชุมนุมกันมาก ธรรมเนียมการบอก
ศักราชก่อนเทศน์จึงเกิดขึ้น

- การบอกศักราช เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของพระเทศน์ คือหลังจากให้ศีลจบ
แล้ว ก่อนที่จะตั้งโมทนา นิยมบอกศักราชก่อนวิธีบอกศักราชนิยมว่าทั้งคำ
บาลีและคำแปล ซึ่งมีคำว่าโดยเฉพาะแต่ต้องเปลี่ยนวันเดือนปีไปตามจริง ซึ่ง
สร้างความยุ่งยากให้แก่ผู้เริ่มต้นศึกษาการบอกศักราชและผู้ไม่รู้ภาษาบาลีไม่
น้อยเหมือนกันแต่หากจำแบบได้แม่นยำและว่าได้คล่องแล้วก็จะไม่ยุ่งยากอะไร
เหมือนการสวดนาค เมื่อรู้วิธีเปลี่ยนฉายาอุปัชฌาย์และฉายาอุปสัมปทา
เปกข์ได้แล้วก็ไม่มีอะไรน่าหนักใจ

- คำบอกศักราชมีรายละเอียดอยู่ในภาคผนวกแล้วในปัจจุบัน ไม่นิยมบอกศักราชกันแล้ว อาจเป็นเพราะความจำเป็นมีน้อยเนื่องจากมีปฏิทินให้ดูกันทั่วไป หรืออาจเป็นเพราะพระเทศน์ไม่ชำนาญในการบอกก็เป็นได้ แต่ในงานสำคัญๆ เช่นงานของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ งานเทศน์ ๒ ธรรมาสน์ งานเทศน์แจ่ง ยังมีธรรมเนียมบอกศักราชกันอยู่ ซึ่งถือเป็นเรื่องดีพระเทศน์ที่หนักในธรรมเนียมและมีความชำนาญยังรักษาธรรมเนียมนี้ไว้ได้ โดยบอกศักราชทุกครั้ง ซึ่งน่าจะย่องเป็นอย่างยิ่งและน่าถือปฏิบัติเป็นแบบอย่าง หากไม่รักษาไว้ ทั้งพระทั้งชาวบ้านจะไม่รู้เรื่องบอกศักราชก่อนเทศน์ด้วยประการทั้งปวง เมื่อได้ยินพระบอกศักราชเข้าอาจสงสัยก็ได้ว่าท่านว่าอะไร ต้องถามกันให้วุ่นไปน่าสลดใจเหมือนกันหากต้องเป็นกันอย่างนั้นจึงสรุปเรื่องนี้ได้ว่า หากสามารถบอกศักราชได้หรือไปเทศน์ในงานที่เป็นพิธีการหน่อย ทั้งพอมีเวลา จึงบอกศักราชเถิด จะเพิ่มพูนศรัทธาได้มากขึ้น โดยเฉพาะชาวบ้านที่รู้ธรรมเนียมเขาจะปลื้มปิติและชื่นชมอย่างยิ่ง เพราะเขาถือว่าพระเทศน์ปฏิบัติต่อเขาเต็มรูปแบบของการเทศน์ ไม่ตัดลัด และไม่ทิ้งสิ่งที่เป็นของเก่าแม้ว่าจะไม่จำเป็นนักก็ตาม

(๖) การตั้งนมโเทศน์

การตั้งนมโเทศน์ มีข้อที่พึงศึกษาและฝึกให้ชำนาญ เพราะมีกลเม็ดเล็กน้อย หากว่าเป็นย่อมได้รับยกย่องว่าฝึกมาดีและเป็นหากไม่พิธีพิถันย่อมฟังออกว่าไม่เคยผ่านการฝึกฝนมาก่อนหรือไม่พิธีพิถันในธรรมเนียมปฏิบัติ อาจถูกมองว่ามั่งง่ายสุขเอาเผากินไปเลยก็ได้เมื่อพิธีกรอาราธนาธรรมจบแล้ว พระเทศน์หยิบคัมภีร์มาประคองถือในมือที่ประนมแล้ว ต่อนั้น

จึงสำรวจจิตใจให้นิ่งแน่ว จะหลับตาหรือก้มหน้าเล็กน้อยมองดูที่คัมภีร์ก็ได้ ตั้งนโม ๓ จบ แบบนโม ๕ ชั้นซึ่งเป็นนโมสำหรับเทศน์ ดังนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส นโม ตสฺส/ (๑)

ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส/ (๒)

นโม ตสฺส ภควโต/ (๓)

อรหโต สมมา/ (๔)

สมพุทฺธสฺส/ (๕)

ในการว่านโมนี้มีกลวิธีและกลเม็ดโดยเฉพาะดังนี้

-การตั้งนโมเป็นการไหว้ครูที่สำคัญ จึงเปล่งเสียงให้หนักแน่นดังชัดเจน แสดงถึงความมั่นใจและแน่วแน่ เป็นการปลุกใจผู้ฟังให้ตื่นตัว และสะกดให้หยุดพูดคุยหรือหยุดหยิบนั่นทำนี้แล้วตั้งใจฟังถ้าออกเสียงค่อยๆ ไม่หนักแน่นชัดเจน ไม่อาจปลุกใจและสะกดคนเช่นนั้นได้ หรือหากดงเกินไปจนผิดปกติ ก็อาจถูกมองเป็นตัวตลกไป

-รักษาจังหวะอักขระวรรคตอนให้เท่าๆกัน วางเสียงให้เสมอกันทุกคำ ไม่เร็วเกินไป ไม่ช้าเนิบนาบเกินไป มีลีลาสละสลวยน่าฟัง

-ช่วงต่อระหว่างคำว่า สมมาสมพุทฺธสฺส กับคำว่า นโมในชั้นแรก (๑) นิยมว่า ส กับ น ให้ติดกันและเร็วกว่าปกติ เป็น ธสฺสนโม ตสฺส/ ซึ่งกลเม็ดนี้ต้องฝึก

เป็นพิเศษจึงจะสามารถทำได้เมื่อรู้และฝึกดีแล้วย่อมว่าได้คล่องแคล่วไม่ติดและไพละ

-ในชั้นที่ (๓) นิยมลากเสียงที่ ภาควโตะ ให้ยาวกว่าวรรคอื่นเล็กน้อย

-ในชั้นที่ (๔) นิยมลากเสียงที่ สมมา ให้ยาวกว่าปกติ เช่นกัน

-ในชั้นที่ (๕) นิยมลากเสียงที่ สม เป็น สม-พุทธสส

นโมเทศน์นี้เป็นแบบนโมคู่สวดนั่นเอง ต่างกันในโมคู่สวดวางเสียงสูงออกเสียงเป็นทำนอง แต่นโมเทศน์วางเสียงต่ำเป็นปกติและไม่มีทำนอง

การตั้งนโมเทศน์ เป็นเรื่องที่ผู้เทศน์พึงตระหนักและให้ความสำคัญอันดับต้นๆของการเทศน์ และพึงฝึกว่าให้ถูกให้คล่อง ทั้งจังหวะการวางเสียง การให้น้ำหนักเสียง การหยุด การเอื้อนหรือลากเสียง ตลอดถึงกลเม็ดเล็กๆน้อยๆ เพราะนอกจากจะเป็นการไหว้ครูแล้วยังจะสามารถเรียกความสนใจและสะกดผู้ฟังให้นั่งได้โดยอัตโนมัติอีกด้วย

(๗) การตั้งบทอุเทศ

บทอุเทศ คือบทพระบาลีที่ยกขึ้นมาตั้งไว้เป็นหัวข้อเพื่อจะขยายความต่อไป ซึ่งเรียกกันในชื่ออื่นก็มี คือเรียกว่า อุเทศบท บ้าง นิคมบท บ้าง บทตั้ง บ้างบทอุเทศนี้จึงตั้งหรือว่าต่อจากนโมทันที คือเมื่อวานโมครบ ๓ จบแล้วจึงต่อด้วยบทอุเทศทันที ไม่นิยมหยุดนาน บทอุเทศที่ยกขึ้นมาตั้ง เมื่อจบแล้วนิยมลงท้ายด้วย อิติ ศัพท์ที่แปลว่า ดังนี้ แต่ในทางภาษา ท่านให้สนธิคือนำไปคำว่า อิติ นี้เชื่อมต่อกับคำต้น เมื่อเชื่อมแล้ว จะเหลือเพียงคำหลังคือ ตี

ส่วนคำว่า อิ จะถูกเชื่อมกับคำหน้าไม่ปรากฏรูปให้เห็น โดยมีหลักง่าย ๆ ดังนี้

- ถ้าคำหน้าลงท้ายด้วย อ จะมีรูปเป็น อา เช่น

ตสส + อิติ เป็น ตสสาติ

- ถ้าคำหน้าลงท้ายด้วย อิ จะมีรูปเป็น อี เช่น

อโหสิ + อิติ เป็น อโหสีติ

- ถ้าคำหน้าลงท้ายด้วย อุ จะมีรูปเป็น อุ เช่น

ครุ + อิติ เป็น ครูติ

- ถ้าคำหน้าลงท้ายด้วย อา อี อุ เอ โอ จะถูกลบเหลือเพียง ติ เช่น

ภควา + อิติ เป็น ภควาติ

นาริ + อิติ เป็น นาริติ

กตัญญ + อิติ เป็น กตัญญูติ

ภิกขเว + อิติ เป็น ภิกขเวติ

นาโถ + อิติ เป็น นาโถติ

- ถ้าคำหน้าลงท้ายด้วย อัม จะถูกลบแล้วแปลง อัม เป็น -นฺ (อัน) เช่น

จรี + อิติ เป็น จรฺนติ

กมฺ + อิติ เป็น กมฺนติ

- ถ้าคำหน้าลงท้ายด้วย อี อุ จะถูกลบแล้วแปลง อ ที่ อี และ อุ เป็น น เช่น

ธมฺมจารี + อิติ เป็น ธมฺมจารินติ

กาตุ + อิติ เป็น กาตุณฺติ

การตั้งบทอุเทศ มีธรรมเนียมนิยมในการว่าดังนี้

-ฟังว่าซ้ำๆ ซัดๆ เป็นจังหวะ ออกเสียงปกติ อ่านหรือว่าให้ถูกต้องอักขระ ให้ถูกต้องวรรคตอน เพราะเป็นพระพุทธรูปหรือเป็นภาพของพระอรหันต์บุคคลในอดีต ถือว่าเป็นบทสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ จำต้องเคารพและให้ความสำคัญ มิใช่ว่าไปตามใจชอบหรือว่าผิดๆ ถูกๆ ว่าโดยไม่มีลีลาหรือจังหวะจะโคนใดๆ ซึ่งจะไม่เกิดความไพเราะและความประทับใจแต่เบื้องต้น

-คำสุดท้ายของบทอุเทศ นิยมลากเสียงให้ยาวนิดหน่อยก่อนที่จะลง ติ เช่น

อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถติ ฯ

-ให้ลากเสียงที่ โถ นิดหน่อยก่อนที่จะลง ติ เป็น โถ..ติ

ชนฺติ หิตฺสุขาวหาติ ฯ

ให้ลากเสียงที่ หา นิดหน่อยก่อนที่จะลง ติ เป็น หา....ติ

- คำสุดท้ายคือ ติ นิยมว่ากันหลายแบบ ที่นิยมว่า ติ เฉยๆ แล้วหยุดก็มี ที่นิยมว่า ติ แล้วเอื้อนต่อไปอีกนิดหน่อย เป็น ติ-อิ ก็มี เป็น ติ-อิ-อิ ก็มี ยาวกว่านั้น

ก็มี เรียกกันว่าใส่เม็ด หรือมีเม็ด จะใส่กี่เม็ดก็ได้ตามต้องการ จะไม่ใส่เลยก็ได้
เช่นกัน ข้อนี้ไม่เป็นประมาณ เป็นเพียงลีลาของแต่ละท่านเท่านั้น

(๘) การปฏิบัติขณะเทศน์

การปฏิบัติขณะเทศน์ คือการปฏิบัติตนในขณะที่เทศน์อยู่ถือเป็นกิจรยานักเทศน์หรือมารยาทนักเทศน์ที่สำคัญ เพราะขณะนั้นผู้เทศน์กำลังทำหน้าที่เป็นผู้แทนพระพุทธรูปเจ้าดังกล่าวแล้ว หากแสดงกิริยาอาการอันไม่เหมาะสมไม่ควรอันใดออกมา ก็จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิหรือถูกมองว่าทำตัวไม่เหมาะสมกับความเป็นนักเทศน์ดังนั้นนักเทศน์ผู้ตระหนักในธรรมเนียมจึงถือกันมาเคร่งครัด และแนะนำสั่งสอนธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับพระนักเทศน์สืบๆกันมาซึ่งพอที่จะสรุปกล่าวถึงธรรมเนียมปฏิบัติในขณะที่อยู่บนธรรมาสน์ได้ดังนี้

- ฟังนั่งตัวตรง องอาจ เป็นสง่าผ่าเผย รักษากิริยาอาการให้เป็นสมณสาธูป
- ไม่ฟังนั่งโยกไปโยกมาหรือจ้ำหน้าเอนหลัง เป็นกิริยาหลุ่หลิกหรือทำตัวหุดหู่ท้อแท้หมดแรง
- ไม่ฟังสอดส่ายสายตาไปมาหรือเหลียวดูทางโน้นที่ทางนี้ที่แบบไม่สำรวมสายตา หากต้องการมองเพื่อดูว่ามีใครมาฟังเทศน์บ้างก็มองเพียงให้พอรู้แล้วมองผ่านไป ไม่ฟังเพ่งมองเฉพาะคนเฉพาะจุด หรือส่งยิ้มให้ หรือพยักหน้ารับเมื่อเขาสบตาแล้วยกมือไหว้ เพราะเวลานั้นมิใช่เวลาทักทายหรือรับรู้ว่ามีใครมาบ้าง

-ในกรณีเทศน์สดหรือเทศน์ปากเปล่า ไม่นิยมหลับตาขณะเทศน์ แต่นิยมก้มหน้ามองที่คัมภีร์ หรือเงยหน้ามองตรงไปข้างหน้าและจับนิ่งอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่ง ปกติจะใช้เทียนบูชาธรรมที่ตั้งอยู่ตรงหน้าเป็นจุดหมาย

- ในกรณีเทศน์ดูคัมภีร์ นิยมวางหน้าให้อยู่ตรงกลางคัมภีร์ตลอดเวลา ไม่ส่ายส่ายตาไปตามความยาวของคัมภีร์ แต่นิยมเลื่อนมือที่ถือคัมภีร์ให้อักษรที่ต้องการอ่านมาอยู่ตรงกลางระดับสายตาพอดี โดยไม่ต้องเหลือบหรือส่ายตาไปดู กล่าวคือนิยมเลื่อนคัมภีร์แทนการเลื่อนสายตาไปตามอักษรนั่นเอง

- ไม่พึงหยุดบ้วนน้ำลาย บ้วนน้ำหมาก หรือขากเสลดไปเทศน์ไป เป็นการแสดงความไม่สำรวมหรือไม่จริงจังในการแสดงธรรม ซึ่งควรจริงจัง เป็นพิธีการ มิใช่การเล่นหรือพอให้ผ่านไป

-ไม่พึงกระแอมไอหรือจามไปเทศน์ไป หากจำเป็นเพราะเกิดขึ้นกะทันหัน ก็พึงให้เสียงดังเบาที่สุด และจึงใช้ผ้าเช็ดหน้าหรือกระดาษป้องปากก่อนทุกครั้ง อนึ่ง ในขณะที่เทศน์นั้นมีธรรมเนียมนิยมที่พึงปฏิบัติเพิ่มเติมจากมารยาทดังกล่าวแล้วอีกหลายประการคือ

- นิยมวางเสียงสม่ำเสมอ ไม่ดังเกินไป ไม่ค่อยเกินไป ทำให้น่าฟัง ดึงดูดความสนใจได้

- นิยมว่าอักขระถูกต้องตามหลักภาษา ฤกวรรคฤกตอนและขัดถ้อยขัดคำ

- นิยมใช้สำนวนภาษาที่เหมาะสม เป็นภาษาสุภาพ ไม่หยาบโหล่น (พึงดูรายละเอียดในหนังสือ ภาษาเทศน์ภาษาไทย)

- นิยมเรียงลำดับความให้เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตลอดสายทำให้เข้าใจตามได้ง่าย
- นิยมรักษาเวลาให้เหมาะสมแก่งาน ไม่เทศน์นานเกินไปหรือน้อยเกินไป เช่นไม่เกิน ๔๕ นาที และไม่ต่ำกว่า ๒๐ นาทีนานเกินไปจะทำให้คนฟังเบื่อและอึดอัดได้ เพราะปกติคนเราทั่วไปจะสามารถควบคุมตัวเองให้อยู่นิ่งๆหรือฟังคนอื่นพูดเรื่องเดียวได้ประมาณ ๒๐-๓๐ นาทีเท่านั้น ต่อจากนั้นจะค่อยๆเบื่อนอกจากจะเปลี่ยนเรื่องพูดที่เรียกความสนใจได้ใหม่เท่านั้น ฟังสังเกตผู้ฟังว่า กระสับกระส่ายหรือพลิกไปพลิกมาหรือไม่ หากเห็นอาการอย่างนี้พึงรีบสรุปจบในเวลาอันสมควรโดยเร็ว
- นิยมรักษาประเด็นหัวข้อ คือเทศน์อธิบายขยายความบทเทศที่ยกมาเป็นบทตั้ง ชี้แจงไปตามลำดับให้กระจ่างชัด ไม่เป็นพระธรรมกถุยานไทร คือยกบาลีขึ้นตั้งไว้อย่างหนึ่ง แต่ไปอธิบายอีกอย่างหนึ่ง หรืออธิบายบาลีนั้นออกไปเรื่อยจนจับประเด็นบาลีเดิมไม่ได้ เหมือนยานไทรที่ขยายตัวกว้างออกไปเรื่อยๆ จนมองไม่ออกว่าต้นไหนเป็นต้นแม่
- นิยมรักษาแบบธรรมเนียมการอธิบายความตามหลักการตีความพุทธศาสนสุภาษิต เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาได้ทั้งหมด และทำให้เกิดความกระจ่างชัดในหัวข้อที่ยกขึ้นตั้งไว้เป็นบทอุเทศ

ขั้นตอนที่ ๓ หลังเทศน์จบ

หลังจากแสดงพระธรรมเทศนาจบแล้ว มีธรรมเนียมนิยมที่พึงปฏิบัติในเรื่องต่างๆ ดังนี้

- (๑) การอนุโมทนา ยถา-สัพพี
- (๒) การลงธรรมาสน์
- (๓) การรับประเคนเครื่องกัณฑ์
- (๔) การปฏิบัติต่อเครื่องกัณฑ์
- (๑) การอนุโมทนา ยถา-สัพพี

หลังจากเทศน์จบแล้ว ถ้าเป็นงานปกติ ไม่มีพระสวดรับเทศน์ นิยมอนุโมทนา ยถา-สัพพี บนธรรมาสน์ต่อเลยทันทีการอนุโมทนาบนธรรมาสน์นั้น นิยมเป็น ๒ แบบคือแบบรวบคัมภีร์ประคองไว้ระหว่างอกเหมือนตอนตั้งนโมแล้วอนุโมทนา อีกแบบหนึ่งวางคัมภีร์ไว้ที่เดิมแล้วตั้งพัดเหมือนตอนให้ศีลแล้วอนุโมทนา จะใช้แบบใดก็ได้แล้วแต่ธรรมเนียมของแต่ละที่หรือตามถนัด แต่หากในงานนั้นเจ้าภาพเขาถวายพัตรรองที่ระลึกในงานและถือขึ้นไปให้ศีลแล้วก็ควรใช้อนุโมทนาด้วย เป็นการรักษาศรัทธาได้อย่างดีถ้าเป็นงานพิเศษ มีพระสวดรับเทศน์ด้วย ไม่ต้องอนุโมทนาบนธรรมาสน์ จึงเก็บคัมภีร์ไว้ที่เดิมแล้วประนมมือฟังเมื่อพระสวดรับเทศน์ตั้งนโมเมื่อจบนโมแล้วจึงค่อยลงจากธรรมาสน์ กลับมานั่งบนอาสนสงฆ์ ประนมมือฟังไปจนกว่าจะจบ ต่อจากนั้นจึงรับประเคนเครื่องกัณฑ์แล้วอนุโมทนายถา-สัพพีพร้อมกับพระสวดรับเทศน์การกล่าวอนุโมทนายถา-สัพพีนั้นนิยมว่าให้ถูกอักขระ

และกฎวรรคตอน เพราะเป็นฉันทลักษณ์คือมีข้อกำหนดวรรคตอนอยู่เหมือน
กลอนแปด ควรหยุดตรงไหน ควรเอื้อนตรงไหน ต้องกำหนดให้แม่นยำ มิ
เช่นนั้นจะว่าคาบเกี่ยววรรคตอนกันคำอนุโมทนาว่าดังนี้

ยถา วาริวหา ปุรา	ปริปุเรนติ สาคร์/
เอวเมว อีโต ทินนํ	เปตานํ อุปกปฺปติ/
อิจฺจितํ ปตฺถิตํ ตุมหํ	ชิปฺปเมว สมिขณฺตุ/
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สงกปฺปา/	จฺนฺโท ปณฺณรโส ยถา/
	มณิ โชติรโส ยถา/
สพฺพิติโย วิวชฺชนฺตุ/	สพฺพรโค วินสฺสตุ/
มา เต ภวตฺวณฺตราโย/	สุขี ทีฆายุกุ ภว/
อภิวาทนสฺสิสฺส/	นิจจํ วุฑฺฒาปจายีโน/
จตฺตาริ ธมฺมา วฑฺฒนฺติ	อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ ฯ

ในคำอนุโมทนานี้ มีเครื่องหมาย / อยู่ท้ายของแต่ละวรรคแสดง
ว่าให้หยุดเว้นวรรคและหายใจตรงนั้นทุกครั้ง ไม่ควรว่าคาบเกี่ยวไปยังวรรค
อื่น จำต้องฝึกทำให้คล่องปากและให้ถูกต้องตามวรรคตอนเป็นดีที่สุด และ
แสดงถึงความเป็นผู้รู้และผ่านการฝึกฝนมาแล้วในวรรคสุดท้ายที่ว่า อายุ วณ
โณ สุขํ พลํ นั้น นิยมว่าซ้ำๆไปที่ละคำ และไปเอื้อนที่คำว่า สุขํ กับคำว่า พลํ
ให้ยาวกว่าคำอื่นนิดหน่อยการอนุโมทนานี้หากไม่ฝึกฝนว่าให้ดีมักจะว่าไม่ถูก
อักขระบ้างไม่ถูกวรรคตอนบ้าง ทำให้เสียอรรถรสทางฉันทลักษณ์ไป เหมือน

อ่านกลอนแปดไม่ถูกรรคตอน ย่อมเสียรรถรสทางกวีไปฉะนั้นอักขระที่
มักจะว่าผิดกันเป็นส่วนใหญ่นั้น เป็นต้นว่า

- ยถา วาริวหา ปุรา ว่าเป็น ยะถา ะริวะหา ปุรา
- อิจฉิตํ ปตฺถิตํ ว่าเป็น อิจชิตัง ปตฺถิตัง
- ขิปฺปเมว สมฺมิชฺฌตฺ ว่าเป็น คิปปะเมวะ สะมิญฺชตฺ
- สฬพิตฺติโย ว่าเป็น สฬพิตฺติโย
- ภาตฺวานตฺราโย ว่าเป็น ภา-วัด-วัน-ตะราโย

(คำว่า ภาตฺวานตฺราโย ให้อ่านว่า ภา-วัด-ตวัน-ตะราโย โดย ตฺ ที่
วตฺ ออกเสียงเป็นตัวสะกดของตัวหน้าด้วย เป็นตัวนำของตัวหลังคือ วน ด้วย
และให้ออกเสียงกึ่งหนึ่งของปกติ เหมือนออกเสียง ส ในคำว่า สุวากฺขาโต
หรือออกเสียง ต ในคำว่า ปุเรตฺวา หรือออกเสียง พ ในคำว่า พฺรุธ มงฺคลํ เป็น
ต้น) สำหรับบรรคตอนที่มักจะว่าผิดกันเป็นส่วนใหญ่นั้น เป็นต้นว่า

๑. ยถา วาริวหา ปุรา ปริปุเรนฺติ/สาครํ เอวเมว อิตฺ ทินฺนํ เปตานํ อุปกฺกปฺติ/
๒. สฬฺเพ พฺรณฺตฺ สงกฺกปา จนฺโท/ปณฺณรโส ยถา มณฺ โช/ติรโส ยถา หรือ
ปณฺณรโส ยถา มณฺ โชติ/รโส ยถา/
๓. สฬฺพิตฺติโย วิวชฺชนฺตฺ / สฬฺพโรโค วินสฺสตฺ มา เต/ภาตฺวานตฺราโย สุขี ฑิฆายโก
๔. ภา อภิวาทณฺสีลิสฺส นิจฺจํวฺทฺมาปจายิน/
๕. จตฺตารโ ธมฺมา วทฺ/ตฺนติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ ฯ

การกล่าวอนุโมทนານี้ นอกจากฟังว่าให้ถูกอักขระและวรรค
ตอนแล้ว นิยมว่าช้าๆ ไม่เร่งรีบ เพราะขณะนั้นเจ้าภาพกำลังกรวดน้ำอุทิศ
ส่วนกุศลอยู่ หากว่าเร็วเกินไปทำให้เขานึกอุทิศส่วนกุศลไม่ทันหรือเร่ง
กรวดน้ำ บางครั้งกว่าจะกรวดน้ำเสร็จ พระก็ให้พรจบไปแล้ว เลยไม่ได้รับพร
เพราะมัวแต่กรวดน้ำเพื่อให้ทันพระว่าดังนั้นจึงควรลากเสียงพอสมควร
เพื่อให้เจ้าภาพไม่ต้องเร่งกรวดน้ำและพอมีเวลารับพร

(๒) การลงธรรมาสน์

ในการลงธรรมาสน์ที่ฟังปฏิบัติเหมือนกับการขึ้นธรรมาสน์คือต้องระวังและ
ลงให้ถูกความนิยม คือ

- นิยมคุกเข่าขึ้นก่อนแล้วตะแคงตัวหันหน้าไปทางพระพุทธรูปขยับตัวออกมา
จนชิดขอบธรรมาสน์ด้านหน้า แล้วยืนเท้าที่อยู่ด้านนอกหย่อนลงมาเหยียบ
พื้นธรรมาสน์ชั้นสองหรือม้ารองก่อน เมื่อเหยียบเต็มเท้าดีแล้วจึงค่อยๆ ยึดตัว
ยกเท้าอีกข้างหนึ่งตามลงมา

- ไม่นิยมขยับตัวออกมาชิดขอบธรรมาสน์ตรงๆ แล้วเหยียดเท้าข้างใดข้าง
หนึ่งออกมาตรงๆ หย่อนลงมาเหยียบพื้นด้านล่างแล้วหย่อนอีกเท้าหนึ่งตาม
ลงมา อย่างนี้จะเป็นการหันฝ่าเท้าให้ผู้อยู่ด้านหน้าตรงๆ มองดูไม่งาม

- ไม่นิยมยืนบนธรรมาสน์แล้วหย่อนเท้าลงมาเหมือนลงบันไดทั่วไป

- ขณะที่ยืนเท้าลงมานั้น จึงใช้มือทั้งสองจับขอบธรรมาสน์หรือที่หัวเม็ดขอบ
ธรรมาสน์ เพื่อช่วยพยุงตัวและป้องกันการพลัดที่อาจเกิดขึ้น

-นิยมระวางผ่านุงผ้าห่มมิให้ชะเวิกชะวากในขณะที่ลงจากธรรมาสน์ พึงจัดให้
เรียบร้อยเข้ารูปก่อนที่จะยืนเท้าลงมาข้อพึงระวางในตอนนี้เป็นคือไม่หันหลังหรือ
เท้าไปทางพระพุทธรูปพึงปฏิบัติลักษณะเดียวกันกับตอนขึ้นธรรมาสน์การลง
ธรรมาสน์นี้นักเทศน์ที่ดีนิยมฝึกควบคู่กันไปกับการ

ฝึกขึ้น คือฝึกขึ้นและลงธรรมาสน์ทุกแบบจนคล่องแคล่วก่อนที่จะเทศน์จริง
จะฝึกตอนไหนก็ได้ พระเทศน์ที่คิดว่าการขึ้นและลงธรรมาสน์เป็นเรื่อง
หยุมหยิม ใครๆก็ขึ้นลงได้ ไม่จำเป็นต้องฝึกเป็นการคิดผิดโดยแท้ เพราะเมื่อ
ปฏิบัติจริงแล้ว ผู้คิดเช่นนี้ย่อมขึ้นลงธรรมาสน์ไม่ถูกและเก้ๆกังๆ ดูไม่งามตา
นัก บางรูปขึ้นไปยืนตระหง่านบนธรรมาสน์ก่อนแล้วจึงนั่งและยืนก่อนก้าวลง
จากธรรมาสน์ เป็นที่น่าสลดใจและน่าขันของผู้พบเห็นก็มี

(๓) การรับประเคนเครื่องกัณฑ์

เมื่อลงจากธรรมาสน์แล้ว นิยมไหว้พระเถระที่อยู่ในที่นั้นก่อน
แล้วขึ้นอาสน์สงฆ์ และกราบพระพุทธรูปก่อนนั่งบนอาสนะโดยปฏิบัติ
เช่นเดียวกับตอนก่อนขึ้นอาสน์สงฆ์

-เมื่อนั่งบนอาสน์สงฆ์ นิยมนั่งอย่างสำรวม วางสืหน้าท่าทางให้เป็นปกติ ไม่
แสดงท่าทางเหน้อยหน่ายหรืออิดโรยหมดแรงเพราะการเทศน์ เพื่อรอรับ
ประเคนน้ำหรือเครื่องกัณฑ์เทศน์ต่อไป

-เมื่อเจ้าภาพนำเครื่องกัณฑ์มาประเคน นิยมรับประเคนตามหลักแห่งการ
ประเคนทางพระวินัย คือถ้าผู้ชายประเคนจึงรับด้วยมือทั้งสองได้เลย หาก
ผู้หญิงประเคนหรือชายกับหญิงประเคนร่วมกัน จึงใช้ผ้าสำหรับรับประเคน

ทอดไปข้างหน้า หางมือทั้งสองจับชายผ้าโดยให้หัวแม่มือทั้งสองอยู่บนผ้า สอดนิ้วมือที่เหลือไว้ใต้ผ้า

ในการรับประเคนเครื่องกัณฑ์ก็ดี รับประเคนสิ่งของอื่นในงาน ต่างๆก็ตานิยมปฏิบัติเช่นนี้ แต่ที่ไม่พึงปฏิบัติคือ ไม่นิยมรับประเคนด้วยมือข้าง เดียว ไม่นิยมใช้ผ้าเช็ดหน้ารับประเคน เพราะถือว่าผ้าเช็ดหน้าเป็นผ้าสำหรับ เช็ดเหงื่อไคลและน้ำมูกน้ำลายไม่เหมาะจะนำมารับไทยธรรมที่บริสุทธิ์ แม้จะ เป็นผ้าเช็ดหน้าใหม่และพับเรียบร้อยก็ไม่สมควร เพราะผ้าสำหรับรับประเคน โดยตรงมืออยู่แล้ว และไม่นิยมใช้ของอื่นเช่นกระดาษ หนังสือพิมพ์ หรือสิ่งของ อื่นรับประเคนแทนผ้ารับประเคน เพราะดูเป็นการมั่งง่ายและไม่พร้อมดั่งนั้น นักเทศน์ที่ดีจึงนิยมพกผ้ารับประเคนที่สะอาดและพับเรียบร้อยติดย่ามไว้ เสมอ จะได้ไม่ต้องใช้สิ่งอื่นรับประเคน เป็นการแสดงถึงความพร้อมและเป็น ตัวอย่างที่ดีในฐานะเป็นผู้แนะนำสั่งสอนคนอื่นเมื่อเจ้าภาพประเคนเครื่อง กัณฑ์หมดแล้ว จะทักทายหรือสนทนากับเจ้าภาพบ้างก็ได้ตามอัธยาศัย

(๔) การปฏิบัติต่อเครื่องกัณฑ์

เครื่องกัณฑ์หรือกัณฑ์เทศน์และดอกไม้ธูปเทียนอันเป็นเครื่อง บูชาธรรมถือว่าเป็น บริสุทธิรูปปัจจัย คือเป็นปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นบริสุทธิ์ เพราะเกิดจากความบริสุทธิ์หลายประการ คือพระธรรมที่แสดงก็เป็นคำสอน ที่บริสุทธิ์ของผู้บริสุทธิ์คือพระพุทธองค์ผู้เทศน์ก็เทศน์ด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ มุ่ง ประโยชน์แก่ผู้ฟังเป็นหลักมิได้แสดงเพราะเห็นแก่ลาภ เครื่องกัณฑ์ที่เป็นของ บริสุทธิควรแก่สมณบริโภคและได้มาโดยธรรม ผู้ถวายก็มีจิตศรัทธา ประกอบด้วยเจตนาบริสุทธิ์ทั้ง ๓ กาลคือก่อนถวาย ขณะถวาย และหลังจาก

ถวายแล้ว ดังนั้นพระเทศน์จึงให้ความสำคัญต่อเครื่องกัณฑ์และใช้ประโยชน์จากเครื่องกัณฑ์ในทางที่เหมาะสมและเป็นบุญเป็นกุศลการปฏิบัติต่อเครื่องกัณฑ์นั้นมีธรรมเนียมนิยมว่าเมื่อกลับถึงวัดแล้วให้นำดอกไม้ธูปเทียนไปจุดบูชาพระพระรัตนตรัย พร้อมทั้งนึกถึงครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางธรรมตลอดถึงวิธีการเทศน์จนสามารถเทศน์ได้ ตลอดถึงเจ้าภาพและบุคคลที่เจ้าภาพจัดงานอุทิศส่วนกุศลให้ แล้วแผ่เมตตาหรืออุทิศส่วนกุศลให้ท่านเหล่านั้น พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรทั้งปวง ปฏิบัติเสมือนตนได้ทำบุญเองสำหรับสิ่งของเครื่องใช้นั้น นิยมเก็บไว้ใช้เองส่วนหนึ่ง ส่วนที่ตนเองไม่ใช้นิยมแจกจ่ายผู้อื่นเป็นอามิสทานต่อไป สำหรับย่ามและพัสดุ นิยมใช้ฉลองศรัทธาหลังจากรับพระเคนแล้ว และนิยมเก็บไว้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่เมื่อไปในงานของเจ้าภาพนั้นอีก หากเป็นงานสำคัญนิยมเก็บไว้เป็นที่ระลึกประจำวัดต่อไป เพราะเมื่อผ่านไปนานเข้าย่อมกลายเป็นของมีค่าหายากและสามารถบอกเล่าอดีตของงานนั้นๆได้

บทความ ถัดไปภาคผนวก

บทความ ก่อนหน้าหลักและวิธีการเทศน์